

Socioekonomske nejednakosti na relaciji selo-grad: izgradnja baze znanja u kontekstu provedbe mjera ruralnog razvoja

Zagreb, siječanj 2021.

Nakladnik: Institut za etnologiju i folkloristiku
Zagreb, Šubićeva 42
www.ief.hr

Ova publikacija rezultat je aktivnosti „Socioekonomske nejednakosti na relaciji selo-grad: izgradnja baze znanja u kontekstu provedbe mjera ruralnog razvoja“ u sklopu godišnjeg akcijskog plana Nacionalne ruralne mreže za 2020. godinu.

SUFINANCIRANO SREDSTVIMA EUROPSKE UNIJE EUROPSKI POLJOPRIVREDNI
FOND ZA RURALNI RAZVOJ: EUROPA ULAŽE U RURALNA PODRUČJA

Mjera Tehnička pomoć - Podmjera 20.2.

„Podrška za osnivanje i upravljanje Nacionalnom ruralnom mrežom“

Urednica publikacije i voditeljica aktivnosti: dr. sc. Orlanda Obad, Institut za etnologiju i folkloristiku

Fotografije: selo Čačinci 2020., autorica Olgica Klepač

ISBN 978-953-8089-66-4

Sadržaj

Uvod (dr. sc. Orlanda Obad)	1
Regionalne ekonomske razlike između županija s obzirom na stupanj ruralnosti (mr. sc. Domagoj Račić)	6
Uvod	6
Stupanj ruralnosti i gustoća naseljenosti županija	7
Bruto domaći proizvod i bruto dodana vrijednost	11
Zaposlenost i nezaposlenost	17
Dohoci stanovništva	22
Izravna strana ulaganja	25
Zaključci i preporuke	27
Literatura	30
Rizik od siromaštva u kontekstu socioekonomskih nejednakosti između ruralnih i urbanih sredina u različitim regijama Republike Hrvatske (doc. dr. sc. Ana Opačić)	31
Uvod	31
Cilj istraživanja	32
Izvori podataka i provedene analize	33
Uzorak uključenih jedinica lokalne samouprave i teritorijalnih cjelina u nadležnosti centara za socijalnu skrb	34
Pokazatelji siromaštva na razini jedinica lokalne samouprave te na razini teritorijalnih cjelina u nadležnosti CZSS-a	35
Kumulativna stopa siromaštva na razini teritorijalnih jedinica u nadležnosti centara za socijalnu skrb	45
Razlike u jedinicama lokalne samouprave u stopama siromaštva s obzirom na regionalna i razvojna obilježja	49
Razlike između ruralnih i urbanih jedinica lokalne samouprave unutar pojedinih regija	55
Razlike među teritorijalnim cjelinama u nadležnosti CZSS-a u različitim pokazateljima siromaštva	58

Razlike među teritorijalnim jedinicama u kumulativnoj stopi siromaštva	64
Urbani i ruralni jaz između teritorijalnih jedinica u nadležnosti centara za socijalnu skrb unutar pojedinih regija	65
Zaključak	66
Preporuke	68
Izvori i literatura	70
Rodna perspektiva u procjeni socioekonomskih nejednakosti ruralnih područja: položaj žena kao indikator društvenih promjena (doc. dr. sc. Nataša Bokan)	72
Uvod	72
Osnovni demografski pokazatelji	73
Obrazovanje žena i muškaraca u urbanim i ruralnim područjima	78
Zaposlenost žena u ruralnim područjima	88
Žene i poljoprivreda	93
Javne usluge i ženski rad: od vrtića do doma umirovljenika	99
Zaključak	107
Preporuke	109
Literatura	110
Motivi mladih za ostanak i odlazak iz ruralnih područja iz perspektive socioekonomskih nejednakosti (Olgica Klepač)	113
Uvod	113
Opći procesi demografske promjene u Hrvatskoj	114
Selo u migracijskim valovima	116
Analiza: opći trendovi i promjene ruralnog i urbanog stanovništva Hrvatske u posljednjem desetljeću	118
Spolna i dobna struktura ruralnog i urbanog stanovništva Hrvatske	121
Mjere vitalnosti ruralnog i urbanog stanovništva	124
Regionalni pokazatelji stopa nataliteta i mortaliteta	125

Migracijska kretanja ruralnog i urbanog stanovništva Hrvatske	128
Motivi mladih za napuštanje ruralnih prostora	132
Istraživanje sa slavonskim maturantima	134
Želja za napredovanjem kao glavni motiv odlaska	139
Zaključak	146
Preporuke	147
Literatura	148
Izvori	149
Prilozi	150

Uvod

dr. sc. Orlanda Obad, Institut za etnologiju i folkloristiku

Ova je publikacija nastala u sklopu aktivnosti “Socioekonomske nejednakosti na relaciji selo-grad: izgradnja baze znanja u kontekstu provedbe mjera ruralnog razvoja” koju je od listopada 2020. do siječnja 2021. godine provodio Institut za etnologiju i folkloristiku u sklopu godišnjega plana Nacionalne ruralne mreže.

Aktivnost je bila usmjerena na izgradnju baze znanja kroz analizu socioekonomskih nejednakosti s fokusom na utvrđivanje razlika na relaciji selo-grad. Četiri glavne teme kojima smo se bavili ekonomske su nejednakosti, siromaštvo, rodna ravnopravnost te motivi mladih za odlazak iz ruralnih područja u širem demografskom kontekstu. Kako su u Hrvatskoj za procjenu nejednakosti važne i usporedbe po kriteriju regionalne pripadnosti, u studije smo uključili podatke na razini županija, a pojedini su pokazatelji analizirani i na razini šest cjelina koje su nastale grupiranjem županija (Sjeverna Hrvatska; Središnja Hrvatska; Slavonija; Istra, Kvarner i Gorski kotar; Dalmacija; Zagreb i okolica).

Provedena aktivnost zajedno s multidisciplinarnim skupom studija koje je sačinjavaju izravno odgovara na prioritet 6 Programa ruralnog razvoja (PRR) – promoviranje socijalne uključenosti, smanjenje siromaštva i ekonomski razvoj u ruralnim područjima. Ona jednako tako odgovara i na važan strateški cilj PRR-a – borba protiv ruralne depopulacije i povećanje kvalitete života u kontekstu oživljavanja ekonomije. Dizajn studija i predviđeni učinci upućeni su i već utvrđenim poteškoćama kao što su ograničenost primjene znanja stečenog istraživanjima, potreba za njegovim prevođenjem i prijenosom u područje poljoprivrede i ruralnog razvoja (PRR verzija 9.1, str. 117, 118). Aktivnost je usmjerena i na problem nedostatka općih informacija o ruralnim zajednicama te edukaciju građana u tim područjima te odgovara na poziv za razvojem baze znanja u i o ruralnim područjima (isto, str. 119).

Provedba aktivnosti iziskivala je i donošenje niza metodoloških odluka, na koje ćemo se kraće osvrnuti. Program ruralnog razvoja 2014-2020. kao ruralne regije definira cjelokupan teritorij države, izuzev područja „administrativnih središta četiriju gradova“ – Zagreba, Splita, Rijeke i

Osijek (isto, str. 16), dok je za potrebe pojedinih mjera (vidi na primjer podmjera 7.1 namijenjenu razvoju općina i sela u ruralnim područjima u verziji 8.2, str. 384) PRR, primjerice, kao ruralna područja definirao općine i gradove s manje od 10 tisuća stanovnika. U Hrvatskoj su NUTS 3 regije županije koje su na NUTS 2 razini od 1. siječnja 2020. grupirane u četiri cjeline – Panonsku (osam županija), Sjevernu (pet županija) i Jadransku Hrvatsku (sedam županija) te Grad Zagreb.

U provedbi aktivnosti rano smo odlučili da ćemo analize nejednakosti na razini selo-grad provesti pristupajući administrativnim jedinicama općina kao ruralnim područjima te administrativnim jedinicama gradova kao urbanim područjima s obzirom na to da se na taj način vode (i u širem javnom prostoru prepoznaju) statistički pokazatelji. Taj pristup, dakako, ima svoje nedostatke među kojima su i velike varijacije u veličini jedinica koje u Hrvatskoj imaju status grada, činjenica da teritorij gradova može obuhvaćati i obuhvaća i značajan udio ruralnih prostora ili pak to što pojedine općine, smještene, primjerice, u neposrednu blizinu gradova mogu imati obilježja prijelaznih, a ne strogo ruralnih područja. U namjeri da napravimo usporednu analizu istraživačica Ana Opačić u jednom je dijelu svoje studije o siromaštvu uz administrativnu podjelu na gradove i općine analizu provela i uvažavajući kriterij veličine naselja. Tako je područja koja su pod ingerencijom centara za socijalnu skrb podijelila na način da ona čija su sjedišta naselja veća od 10 tisuća stanovnika (a takvih je Hrvatskoj svega nekoliko općina) smatra urbanim područjima, dok ona s manje stanovnika (uključujući i pojedine gradove) smatra ruralnim ili ruralno-dominantnim cjelinama. U toj su se analizi, međutim, prethodno vrlo jasne razlike u stopama siromaštva između urbanih i ruralnih cjelina, koje su bile određene po kriteriju administrativne definicije jedinice, izgubile što je nalaz koji navodi na oprez i upućuje na potrebu za dodatnim analizama koje bi usporedile podatke izvedene primjenom različitih metoda definiranja ruralnog i urbanog.

Studije su većim dijelom obuhvatile i podatke na županijskim razinama koje su danas prepoznatljive cjeline i koje također predstavljaju razinu na kojoj se vode relevantni statistički podaci. Te će razine analize, nadamo se, biti korisne i mnogim lokalnim akcijskim grupama koje obuhvaćaju jedinice lokalne samouprave unutar iste županije. S obzirom na to da je publikacija namijenjena i široj javnosti, radi preglednosti podataka i mogućnosti komparacije socioekonomskih nejednakosti pojedinih područja neke smo pokazatelje prikazali grupirajući

pokazatelje za županije u veće cjeline. Samo bi pitanje regionalizacije Hrvatske, dakako, zahtijevalo zasebnu studiju pa ćemo se ovdje osvrnuti samo na nekoliko važnijih pitanja.

S obzirom na to da nam je bilo važno zadržati teritorij županije kao razine upravljanja koja je također akter u ruralnom razvoju, županije smo grupirali u šest većih cjelina koje u studijama uvjetno nazivamo regijama, pri čemu smo se vodili i ključem geografske pripadnosti i povijesnim osobitostima, ali i recentnijim razvojnim putanjama i konvergencijama pojedinih područja države. Važno nam je, također, bilo zadržati fokus na glavnom cilju studije – prikazu međuodnosa ruralnosti i socioekonomskih nejednakosti.

U pojedinim smo studijama na taj način postigli dodatnu preglednost i jasnoću. Studija rizika od siromaštva, koja je provedena po tako definiranih šest cjelina, pokazala je da su nejednakosti na razini selo-grad dodatno zaoštrene kada se uvede i regionalna komponenta. U drugim su se pak studijama autori rjeđe referirali na tu razinu i razlike među županijama su tek povremeno potcrtavali i kroz regionalne pripadnosti. U daljnjim bi istraživanjima, provedenima u manje striktnim vremenskim rokovima, bilo vrijedno ispitati kako bi se drukčije provedene podjele na regije odrazile na pokazatelje nejednakosti.¹

U više se provedenih analiza izdvajanje Zagreba sa Zagrebačkom županijom opravdanim, a u pojedinima i nezaobilaznim za razumijevanje različitih parametara nejednakosti premda je iz analiza jasno i to da Zagrebačka županija dijeli neke poteškoće drugih ruralnih područja u zemlji. U regiju Sjeverna Hrvatska smještene su Međimurska, Varaždinska, ali i Krapinsko-zagorska županija, koja više od prvih dviju gravitira Zagrebu. Toj je cjelini pridružena i Koprivničko-križevačka županija, što je odraz recentnijih razvojnih putanja. Regija koja je pojednostavljeno nazvana Slavonija na prvi se pogled može činiti razmjerno jasno omeđenom, premda je u nju, uz Požeško-slavonsku, Brodsko-posavsku, Osječko-baranjsku i Vukovarsko-srijemsku potpala i Virovitičko-podravska županija kao tipičan primjer prijelaznoga prostora između istočnog i središnjeg dijela Hrvatske što predstavlja neprestan izazov u smještanju te županije u veće cjeline.

Priobalne županije dijele pojedina razvojna obilježja koja, primjerice, odražavaju velik utjecaj turizma u suvremenom hrvatskom gospodarstvu. Međutim, u više je analiza po parametrima

¹ Izvanrednom profesoru Aleksandru Lukiću s Geografskog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta želimo zahvaliti što nam je pomogao u tumačenju pojedinih metodoloških poteškoća s kojima smo se susreli.

ključnima upravo za razumijevanje ruralnog razvoja bilo važno izdvajanje Istarske i Primorsko-goranske županije u zasebnu cjelinu. Županije Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska podvedene su, pak, pod regiju Dalmacija. Ta skupina županija u mnogim analizama odista pokazuje neke zajedničke tendencije, ali ima i nepobitnih razlika. Tako se Dubrovačko-neretvanska županija, primjerice, ističe potpunom prevlašću turističke monokulture koja svoja rizična obilježja u većoj mjeri pokazuje u krizi uzrokovanoj koronavirusom.

Napokon, problematična ostaje cjelina koju smo ovdje nazvali Središnja Hrvatska, a u koju je uz Bjelovarsko-bilogorsku, Karlovačku i Sisačko-moslavačku smještena i Ličko-senjska županija kao još jedan „prijelazni“ prostor koji uključuje i dio otoka Paga. Te županije ne čine međusobno povezanu regionalnu cjelinu i obilježavaju ih raznorodne geografske, identitetske pa i povijesne odrednice. Ipak, pogledamo li popis županija po indeksu razvijenosti iz 2018. godine, koji obuhvaća niz pokazatelja relevantnih za proučavanje socioekonomskih nejednakosti, sve četiri županije pripadaju tzv. potpomognutim područjima. Čak tri od četiri županije spadaju u najnerazvijeniju, prvu skupinu (Sisačko-moslavačka, Ličko-senjska i Bjelovarsko-Bilogorska), dok Karlovačka županija pripada drugoj, nešto razvijenijoj skupini.

Ovim objašnjenjima želimo istaknuti da smo svjesni artificijelnosti podjela kako na županijskoj, tako i, još više, grupiranja županija na višim razinama. Smatramo da je primijenjeni karakter ovih istraživanja pogodan okvir za iskušavanje hibridnog okrupnjivanja županija, zajedno s neelegantnim odnosno pojednostavljenim imenovanjima „regija“. S obzirom na znanstvenost aspiracija studija okupljenih u ovoj publikaciji vjerujemo, pak, da će nam uočene nelogičnosti i problemi, koji su u zadanim parametrima i teško rješivi, u budućnosti biti poticaj za provođenje dodatnih analiza i iskušavanje drukčijih metodoloških pristupa.

Napokon, dobar dio preporuka koje autori iznose u priloženim studijama zahtijevaju ublažavanje i uklanjanje detektiranih socioekonomskih nejednakosti kroz sinergijsko djelovanje više sektora. Od izvođenja dokaza o potrebi redefiniranja rizika od siromaštva i posljedičnog širenja pokrivenosti socijalne zaštite u ruralnim područjima do uvođenja inovativnih kurikuluma koji bi bili ukorijenjeni u ruralni prostor i kontekst i tako poticali angažman mladih u lokalnim zajednicama jasno je da se rješavanje zatečenih razina problema u ruralnim područjima Hrvatske

ne može isključivo svesti na mjere ruralnog razvoja. Mnoge preporuke zahtijevaju multidisciplinarni pristup u istraživanju i multisektorski pristup u djelovanju, dok pojedini problemi, kao što su, primjerice, oni koji potpadaju pod pitanja rodne ravnopravnosti, zahtijevaju dugotrajnije procese osvještavanja i osnaživanja kroz obrazovne i druge društvene institucije te jačanje ekonomske neovisnosti žena.

S druge strane, pozitivni trendovi u pojedinim ruralnim područjima koji su razvidni iz ptičje perspektive statističkih pokazatelja ukazuju na to da možda i projektificirana razina primjene, koja podrazumijeva fokusiran pristup cilju i jasno određen rok trajanja, u postojećem kontekstu može biti impuls za trajnije i obuhvatnije promjene kroz brze i okretne mehanizme iniciranja „odozdo“ u radu lokalnih akcijskih grupa. Upravo je zato kroz provedene četiri studije ova aktivnost, posvećena socioekonomskim nejednakostima na relaciji selo-grad, u kontekst ruralnog razvoja uvela niz raznovrsnih tema i konkretnih nalaza koji će, nadamo se, usmjeriti primjenu postojećih i osmišljavanje budućih mjera ruralnog razvoja.

Regionalne ekonomske razlike između županija s obzirom na stupanj ruralnosti

mr.sc. Domagoj Račić

UVOD

Višedesetljetna urbanizacija Hrvatske urodila je koncentracijom stanovništva i ekonomske aktivnosti u gradovima. Smanjenje udjela poljoprivrede u strukturi bruto domaćeg proizvoda i depopulacija ruralnih prostora vode do pojednostavljenih pretpostavki kako je viši stupanj ruralnosti nužno povezan s razvojnim problemima, gospodarskim zaostajanjem i slabijom ponudom javnih usluga. Iako su razvojni problemi rasprostranjeni, može se pretpostaviti da je realna slika nešto složenija, zbog posebnosti pojedinih regija i različitosti razvojnih strategija primjenjivih na ruralnom prostoru.

U studiji se analizira u kojoj mjeri se stupanj razvijenosti i regionalne ekonomske razlike između hrvatskih županija (tj. regija razine NUTS 3) mogu povezati sa stupnjem njihove ruralnosti i razlikama u strukturi ekonomskih aktivnosti u pojedinoj županiji. Naglasak je na identifikaciji i analizi čimbenika koji podupiru ili otežavaju gospodarski razvoj u ruralnim, odnosno slabije urbaniziranim područjima. Koriste se podaci za posljednju raspoloživu kalendarsku godinu; da su korišteni podaci za više godina, dobila bi se nešto preciznija slika. Međutim, skoro sve varijable koje se obrađuju proizlaze iz razgranate i kompleksne strukture gospodarskih, demografskih i društvenih odnosa i mijenjaju se relativno sporo. Godišnji podaci o izravnim stranim ulaganjima pokazuju bitno veću varijabilnost pa su u ovoj analizi korišteni kumulativni podaci o izravnim stranim ulaganjima u županijama od 1993. do 2019. godine te su stavljeni u odnos s brojem stanovnika u pojedinoj županiji.

U prvom dijelu studije provodi se analiza županija s obzirom na stupanj ruralnosti. Budući da se urbaniziranost mjeri tzv. koeficijentom urbanizacije, odnosno udjelom stanovnika urbanih naselja

u ukupnom stanovništvu pojedine županije, za ostatak stanovništva smatra se da pripada ruralnom prostoru. Dodatni izračun daje i usporedbu gustoće naseljenosti po županijama.

Potom se u ostatku studije analiziraju regionalne ekonomske razlike među županijama, s naglaskom na odnose između stupnja ruralnosti i odabranih razvojnih i gospodarskih parametara². Analiza obuhvaća razlike po parametrima bruto domaćeg proizvoda, strukture bruto dodane vrijednosti, zaposlenosti, nezaposlenosti, dohotka po stjecatelju i izravnih stranih ulaganja. Analiziraju se pokazatelji vezani uz poljoprivredu i turizam, kao grane uz koje se posebno vezuje gospodarska aktivnost i razvoj ruralnih područja i koje se posebno potiču Programom ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020. Njima je pridodana prerađivačka industrija, koja je prepoznata kao bitna sastavnica razvoja ruralnih prostora u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Na temelju analize definiraju se ključne preporuke za nositelje javnih politika u području ruralnog razvoja, s naglaskom na unapređenje upravljanja resursima, poticanja gospodarskog razvoja i unapređenja strukture gospodarskih aktivnosti.

STUPANJ RURALNOSTI I GUSTOĆA NASELJENOSTI ŽUPANIJA

Ruralnost pojedine županije u ovoj analizi mjerimo udjelom stanovništva općina u ukupnom stanovništvu županije u 2019. godini. U stručnoj i akademskoj literaturi češće se naglašava stupanj urbaniziranosti nekog prostora, koji se mjeri koeficijentom urbanizacije, odnosno udjelom stanovnika urbanih naselja u ukupnom stanovništvu. Iako u stvarnosti postoji kontinuum urbanih, prijelaznih (semi-urbanih) i ruralnih naselja, za potrebe ove analize razlikujemo samo urbane i ruralne prostore, a aproksimiramo ih administrativnim granicama gradova i općina.

Navedena razlika nije posve precizna, iz nekoliko razloga. Kriteriji za dobivanje statusa grada nisu nikada posve precizni, jer, uz broj stanovnika, mogu uključivati i administrativne, povijesne,

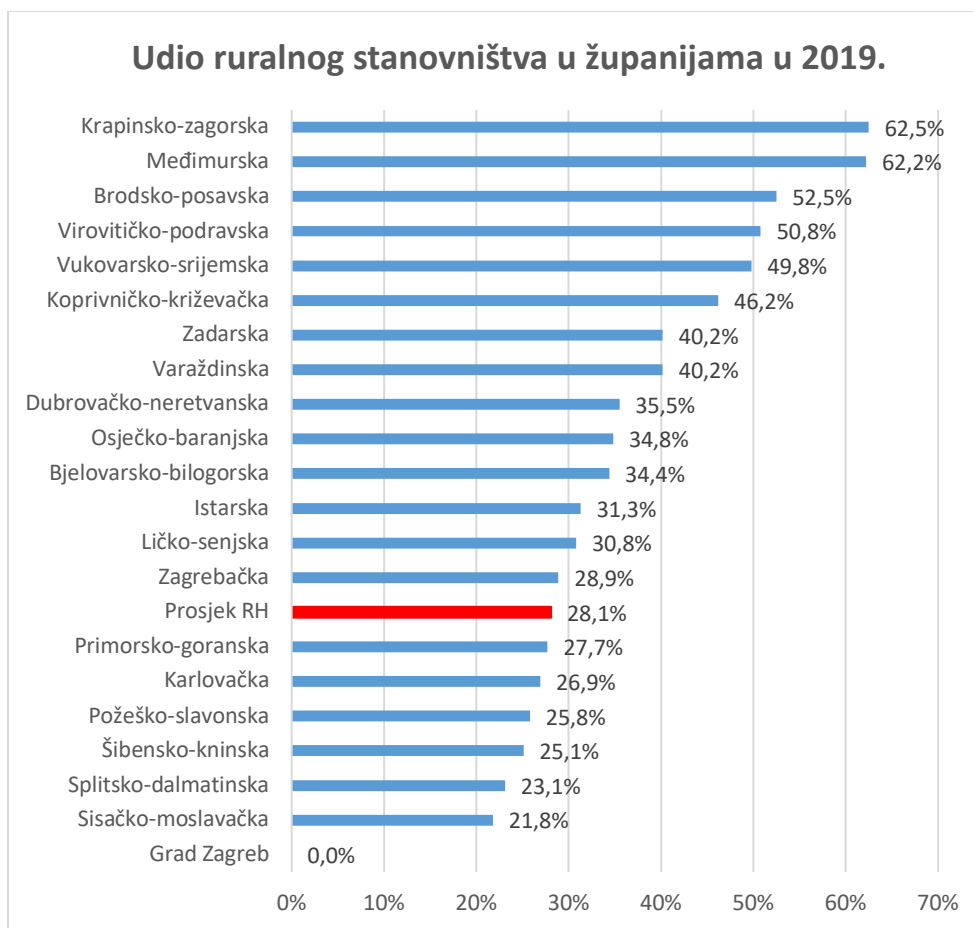
² Županije, kao regije razine NUTS 3, su analizirane izdvojeno, jer je to usklađeno sa dostupnim statističkim podacima o gospodarstvu i stanovništvu. To čini analizu preciznijom, a olakšana su i buduća usporedna istraživanja (npr. istraživanja promjena analiziranih parametara u duljim vremenskim razdobljima). Ako županije iz pojedinog dijela Hrvatske (npr. Slavonija) pokazuju zajednička obilježja vezana uz određeni parametar analize, to je opisno obrađeno u pripadajućem tekstu.

gospodarske i druge kriterije. Administrativna područja gradova mogu uključivati i prijelazna pa čak i ruralna naselja. Poseban su slučaj manji otoci koji administrativno pripadaju gradovima na obali, a putovanje do njih može biti i dugotrajno. S druge strane, oko većih gradova stvaraju se urbane aglomeracije koje uključuju i pojedine općine, koje su također visoko urbanizirane, a njihovi stanovnici koriste različite gradske sadržaje, usluge i poslovne prilike. Konačno, „šum“ u razlikovanju urbanog i ruralnog stanovništva može stvarati i veća depopulacija ruralnih prostora unutar neke županije. Takvim smanjivanjem stanovništva usporedno raste udio urbanog stanovništva. Županija tako postaje prividno urbanijom, a bez razvojnih učinaka povezanih s urbanizacijom³.

Državni zavod za statistiku razvio je nešto složeniju metodologiju diferencijacije urbanih, ruralnih i prijelaznih naselja (DZS, 2011), no zbog ograničenja u dostupnosti podataka, ovdje koristimo samo podatke o stanovništvu gradova i općina u njihovim administrativnim granicama. Sljedeća analiza koristi podatke Državnog zavoda za statistiku o stanovništvu na razini gradova i općina i na temelju njih računa stupanj ruralnosti u pojedinoj županiji. Prosječan koeficijent ruralnosti u Hrvatskoj u 2019. godini bio je 28,1 posto i ima tendenciju pada, uslijed depopulacije ruralnih prostora. Koeficijent ruralnosti u 2011. godini bio je 29,3 posto (usp. Kranjčević et al., 2014).

Udio ruralnog stanovništva u pojedinim županijama u 2019. godini prikazan je na sljedećem grafikonu:

³ Na ovaj problem može ukazivati niska i/ili opadajuća razina gustoće stanovništva na nekom prostoru, no ona je također pod snažnim utjecajem geografskih čimbenika.

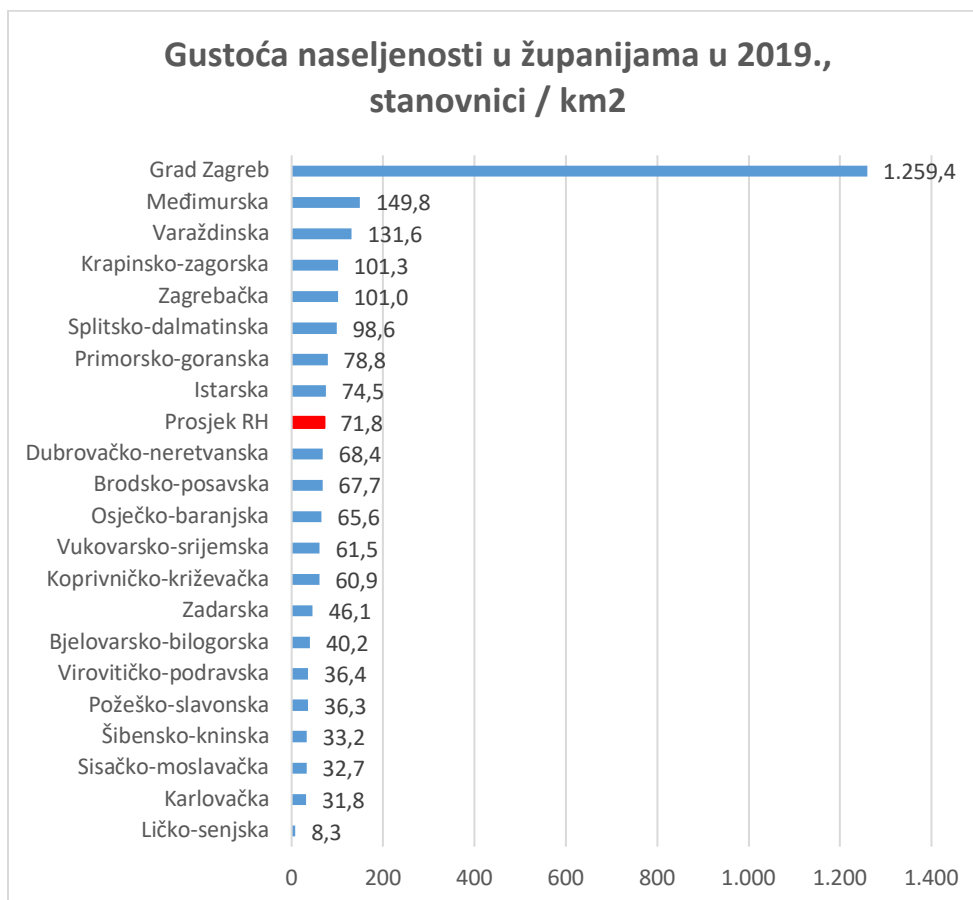
Izvor: DZS, obrada autora

Kao što je vidljivo iz grafikona, tri četvrtine hrvatskih županija odlikuje se iznadprosječnim stupnjem ruralnosti, a preko trećine ima visoku razinu ruralnosti od preko 40 posto. Najviši stupanj ruralnosti imaju županije na sjeveru Hrvatske (Krapinsko zagorska sa 62,5 posto i Međimurska sa 62,2 posto), koje su obje gusto naseljene i natprosječno gospodarski razvijene, s niskom nezaposlenošću i natprosječnim dohotkom po stjecatelju te visokim udjelom prerađivačke industrije u bruto dodanoj vrijednosti. U stupnju ruralnosti slijedi ih nekoliko slavonskih županija (Brodsko-posavska, Virovitičko-podravska i Vukovarsko-srijemska), s udjelima ruralnog stanovništva preko ili blizu 50 posto. Ove županije bolje se uklapaju u konvencionalnu sliku ruralnosti, jer se po većini razvojnih pokazatelja nalaze ispod prosjeka.

Komplementaran pokazatelj ruralnosti županije je gustoća naseljenosti u njima. Veća gustoća naseljenosti implicira i snažniju ekonomsku aktivnost i veću dostupnost javnih usluga, što oboje

stvvara preduvjete za veću kvalitetu života u ruralnim područjima. Prosječna gustoća naseljenosti u Hrvatskoj u 2019. godini bila je gotovo 72 stanovnika po kvadratnom kilometru površine.

Na sljedećem grafikonu prikazana je gustoća naseljenosti u pojedinim županijama u 2019. godini:

Izvor: DZS, obrada autora

Kao što je vidljivo iz grafikona, osim Grada Zagreba, gustoćom stanovništva od preko 100 stanovnika po kvadratnom kilometru površine prednjače visoko ruralne županije sjeverne i središnje Hrvatske. Posebno gusto naseljene su Međimurska i Varaždinska županija, sa skoro 150, odnosno 132 stanovnika po kvadratnom kilometru. Slijede ih Krapinsko-zagorska i Zagrebačka županija, koje uvelike gravitiraju Zagrebu i omogućuju kombiniranje ruralnog načina života s dostupnošću ekonomskih koristi i javnih usluga koje proizlaze iz blizine velikog grada. Ostale

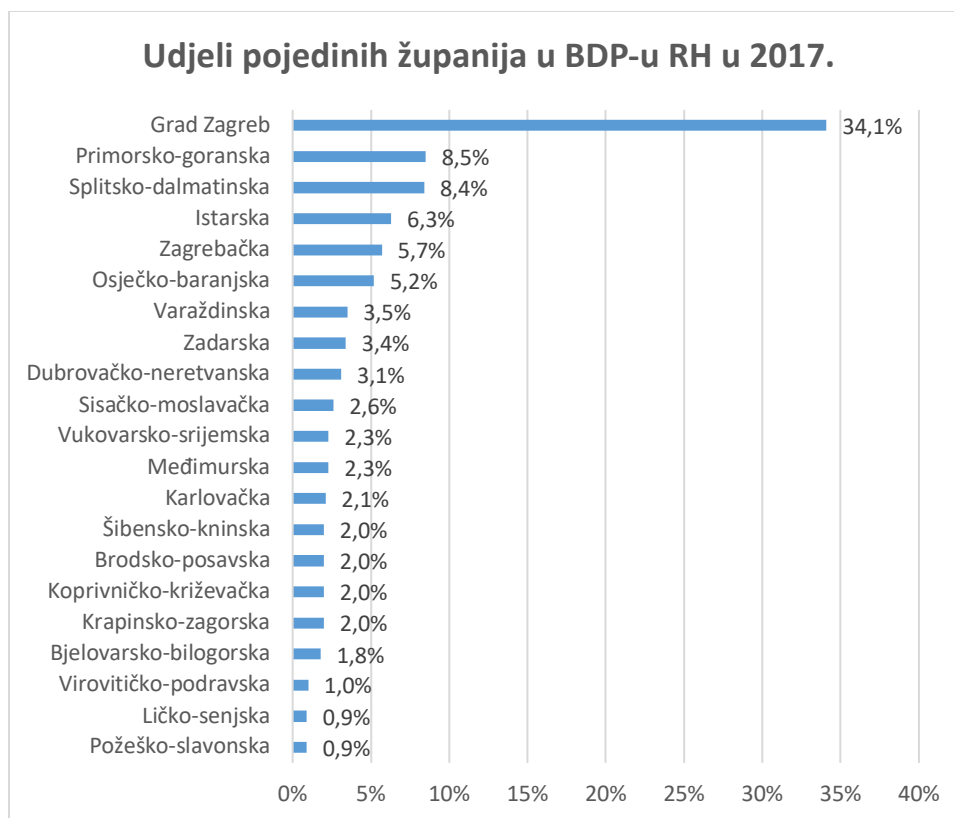
natprosječno gusto naseljene županije su ujedno i županije ispodprosječnog stupnja ruralnosti (Splitsko-dalmatinska i Primorsko-goranska županija), ili se prema pokazatelju razine ruralnosti nalaze blago iznad prosjeka Hrvatske (Istarska županija).

Županije ispodprosječne i niske gustoće naseljenosti nalazimo diljem Hrvatske, što je, uz demografske i gospodarske, uvjetovano i geografskim kriterijima. Posebno treba istaknuti slučajeve Karlovačke i Šibensko-kninske županije, koje imaju izrazito nisku gustoću naseljenosti (32, odnosno 33 stanovnika po kvadratnom kilometru), ali ujedno imaju i ispodprosječan stupanj ruralnosti. Dakle, stanovništvo koje živi u njima je relativno malobrojno, a koncentrirano na području gradova.

BRUTO DOMAĆI PROIZVOD I BRUTO DODANA VRIJEDNOST

Bruto domaći proizvod (BDP) je osnovni ekonomski pokazatelj koji ukazuje na razinu ekonomske aktivnosti i razinu razvoja pojedine države ili regije. Analizu bruto domaćeg proizvoda po županijama je moguće učiniti na temelju apsolutnih i relativnih vrijednosti. Apsolutne vrijednosti veličina BDP-a u većoj mjeri naglašavaju relativnu ulogu pojedine županije u hrvatskom gospodarstvu, dok relativne vrijednosti (BDP po stanovniku) odražavaju razinu razvijenosti pojedinih županija i omogućuju usporedbu s drugim područjima.

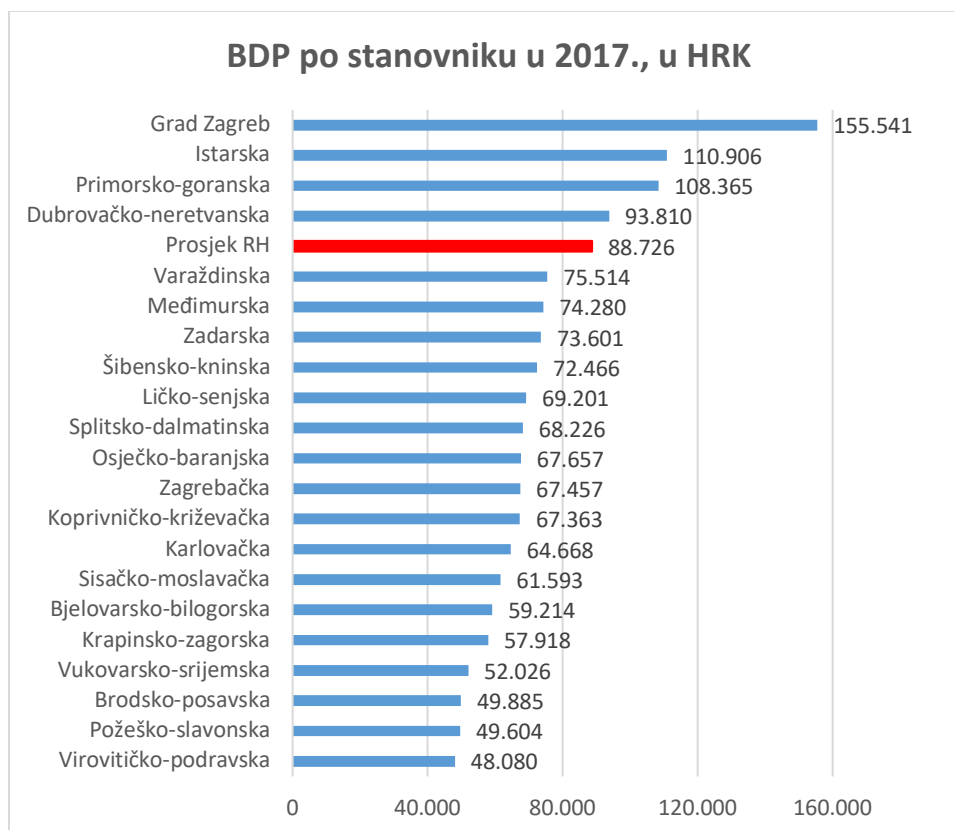
Polazeći od apsolutnih vrijednosti BDP-a, sljedeći grafikon pokazuje udjele pojedinih županija u BDP-u Hrvatske u posljednjoj godini za koju postoje podaci na županijskoj razini (2017.):

Izvor: DZS, obrada autora

Prethodni grafikon pokazuje koncentraciju gospodarske aktivnosti u Hrvatskoj u velikim urbanim središtima, s naglaskom na Grad Zagreb, i prostorima koji im gravitiraju. 51 posto bruto domaćeg proizvoda u Hrvatskoj u 2017. godini generiralo se u županijama čija su sjedišta Zagreb, Rijeka i Split. Slijede ih Istarska, Zagrebačka i Osječko-baranjska županija koje imaju između 6,3 i 5,2 posto udjela u ukupnom BDP-u; ove tri županije jesu natprosječno ruralne, ali svoj relativno visok udio ovdje ponajprije duguju gospodarskoj aktivnosti u urbanim i njima gravitirajućima naseljima.

Usporedbu razina ekonomske razvijenosti u pojedinim županijama omogućava pokazatelj bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, čiji grafički prikaz je dan u nastavku.

Izvor: DZS, obrada autora

Kao i u primjerima mnogih drugih članica Europske unije, najrazvijenija regija na razini NUTS 3 (što kod nas odgovara županijama) je ona u kojoj je smješten glavni grad. To vrijedi i za Hrvatsku. BDP po stanovniku u Gradu Zagrebu u 2017. godini iznosio je 155.541 kuna, odnosno 75 posto više od hrvatskog prosjeka (88.726 kuna), 40 posto više od sljedeće najrazvijenije županije (Istarska), a čak 3,2 puta više od županije s najnižom razinom BDP-a (Virovitičko-podravaska). Ovakve razlike u razinama BDP-a uvjetuju da su, uz Grad Zagreb i Istarsku županiju, još samo dvije županije (Primorsko-goranska i Dubrovačko-neretvanska) iznad prosjeka Hrvatske. Kao što možemo primijetiti iz prethodne analize, među četiri najrazvijenije županije s natprosječnim bruto domaćim proizvodom, dvije su umjereno ruralne (Istarska i Dubrovačko-neretvanska). Kao što će podaci u nastavku teksta pokazati, radi se o županijama s najvećim udjelima gospodarskih aktivnosti povezanih s turizmom i trgovinom. Županije s najvišim ispodprosječnim BDP-om po stanovniku su natprosječno ruralne (Varaždinska i Međimurska), a svoj relativno povoljan položaj uvelike duguju gospodarskoj aktivnosti, konkurentnosti i zaposlenosti u prerađivačkoj industriji.

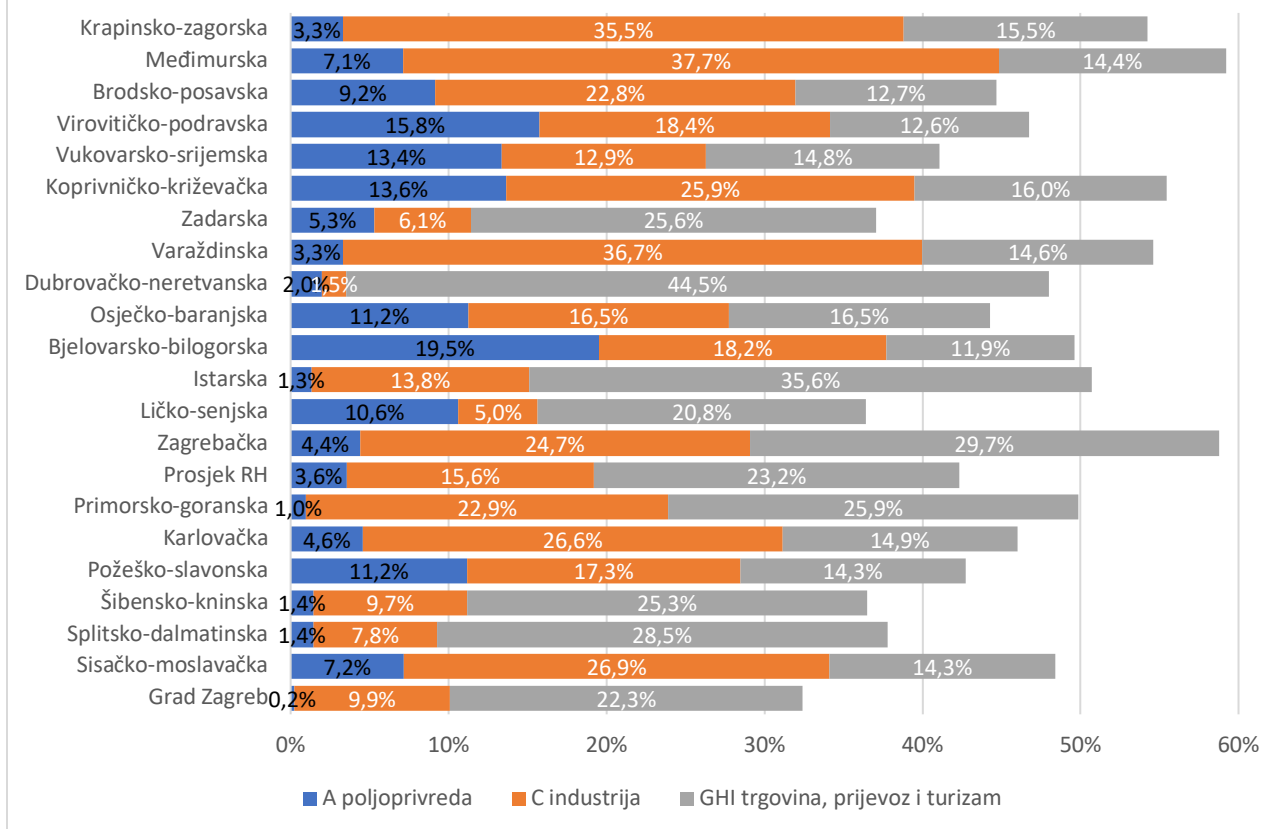
Paradoksalnim može djelovati položaj Ličko-senjske županije, koja je u gornjoj polovini raspodjele i Krapinsko-zagorske županije, čiji BDP po stanovniku je peti odostraga (a ostali pokazatelji razvoja su bitno povoljniji); za precizniju analizu potrebno je više podataka, ali za očekivati je da je značajan dio objašnjenja u interakciji gospodarskih i demografskih parametara.

S bruto domaćim proizvodom povezano je i pitanje strukture ekonomskih aktivnosti u pojedinoj županiji. Analiziramo ga pokazateljima bruto dodane vrijednosti (BDV), prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti (NKD) 2007. u posljednjoj godini za koju postoje podaci na županijskoj razini (2017.). Iako mnoge ruralne sredine u unutrašnjosti i na istoku Hrvatske zaista zaostaju za razvijenijim sredinama, postoje i primjeri sredina i regija više razine ruralnosti koji relativno uspješno kombiniraju ruralni način života i gospodarske aktivnosti koje omogućavaju zapošljavanje i stvaranje veće dodane vrijednosti. Polazeći od podataka o BDP-u po stanovniku, koji definiraju najrazvijenije županije, na temelju podataka o BDV-u nastojimo identificirati obrasce u njihovoj strukturi ekonomskih aktivnosti.

Naglasak je na BDV-u u tri skupine djelatnosti koje imaju posebno izražen utjecaj na gospodarski razvoj ruralnih prostora, a ujedno predstavljaju i karakteristične djelatnosti u primarnom, sekundarnom i tercijarnom sektoru u Hrvatskoj. To su redom poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (područje A), prerađivačka industrija (područje C) te trgovina na veliko i na malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane (područja G, H i I). Posljednji podatak ukazuje na udio djelatnosti povezanih s turizmom i trgovinom, kao ključnim uslužnim djelatnostima u trenutnoj strukturi gospodarstva. Braičić i Lončar (2018) istraživali su geografsku koncentraciju gospodarskih aktivnosti u Hrvatskoj. Prema rezultatima njihove analize, djelatnosti poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (A) imaju ravnomjeran prostorni raspored, odnosno nisku koncentraciju mjerenu različitim Ginijevim koeficijentima. Ravnomjerna raspodjela u sličnoj, ali nešto manjoj mjeri, karakterizira i prerađivačku industriju (C), dok su djelatnosti vezane uz trgovinu i turizam (G, H i I) nešto koncentriranije raspoređene, s naglaskom na priobalne županije i Grad Zagreb.

U sljedećem grafičkom prikazu dan je udio prethodno navedenih područja NKD 2007. u bruto dodanoj vrijednosti na razini županija, a županije su poredane prema razini ruralnosti, od najviše razine (Krapinsko-zagorska županija) pa naniže, do Grada Zagreba. Udio poljoprivrede (A) u BDV-u je 3,6 posto, udio prerađivačke industrije (C) 15,6 posto, a udio područja G, H i I je 23,2 posto.

Udio u BDV-u županija za A, C, GHI prema NKD 2007. u 2017.

Izvor: DZS, obrada autora

Razvidno je da kriterij ruralnosti nije izravno povezan s visokim udjelom poljoprivrede u BDV-u. Iako su visoki udjeli poljoprivrede u BDV-u nešto češći na visokoj razini ruralnosti, postoje na različitim razinama ruralnosti. Najveći udio poljoprivrede u BDV-u od 19,5 posto ima Bjelovarsko-bilogorska županija, koju po korištenoj metodologiji smatramo srednje ruralnom. Uz razlike u produktivnosti poljoprivredne proizvodnje, nekonzistentnost veze između udjela poljoprivrede i stupnja ruralnosti ukazuje i na različite obrasce deagrarizacije i razvoja ostalih gospodarskih djelatnosti.

Razvoj ruralnih krajeva u bivšoj Jugoslaviji uglavnom je bio vođen idejama i praksom industrijalizacije, tj. lociranjem proizvodnih pogona prerađivačke industrije blizu sirovinke baze i/ili blizu dostupne radne snage. Međutim, industrijalizaciju su istovremeno pratile deagrarizacija i urbanizacija; ključni industrijski pogoni bili su smješteni u gradovima, a radna snaga ih je

slijedila. Od 1980-ih naovamo Hrvatska je prošla proces deindustrijalizacije uslijed neadekvatne industrijske politike, gubitka tržišta, vanjske konkurencije, tehnološkog zaostajanja, lošeg upravljanja i drugih čimbenika; ekonomski resursi uvelike su se preselili u tercijarne (uslužne) djelatnosti.

Međutim, prerađivačka industrija je u mnogim krajevima ostala važan poslodavac i generator ekonomske aktivnosti, napose u ruralnom području. To se posebno vidi u kontinentalnoj Hrvatskoj, s posebnim naglaskom na sjeverne županije (Varaždinsku i Međimursku), koje su natprosječno ruralne, imaju BDP po stanovniku malo ispod hrvatskog prosjeka (ali iznad petnaestak ostalih županija), a u strukturi BDV-a imaju izrazito visoke udjele prerađivačke industrije. Varaždinska županija ima taj udio na razini od 36,7 posto, a Međimurska čak 37,7 posto. Blizu im je i Krapinsko-zagorska županija, s udjelom prerađivačke industrije od 35,5 posto, a također je visoko ruralna, ali s nešto nižim BDP-om po stanovniku. Međimurska županija ima najveći udio zaposlenih u proizvodnom sektoru (46,4 posto) i rijedak je primjer reindustrijalizacije među hrvatskim županijama (Aralica, 2020).

Tehnološki napredna reindustrijalizacija temeljena na domaćem malom i srednjem poduzetništvu s jedne i stranim ulaganjima s druge strane čini se kao logičan razvojni put i za druge županije sa sličnom gospodarskom strukturom. Međutim, visoki udjeli prerađivačke industrije u BDV-u ne znače automatski gospodarski napredak, o čemu svjedoče slavonske županije, kao i nekoć snažne industrijske regije u Sisačko-moslavačkoj i Karlovačkoj županiji. Većina slavonskih županija također ima natprosječne udjele prerađivačke industrije u BDV-u, ali nerijetko se radi o radno intenzivnoj industriji niske konkurentnosti, a visok udio industrije u BDV-u objašnjava se i nerazvijenošću tercijarnih djelatnosti, što sve zajedno rezultira nižom razinom gospodarskog razvoja.

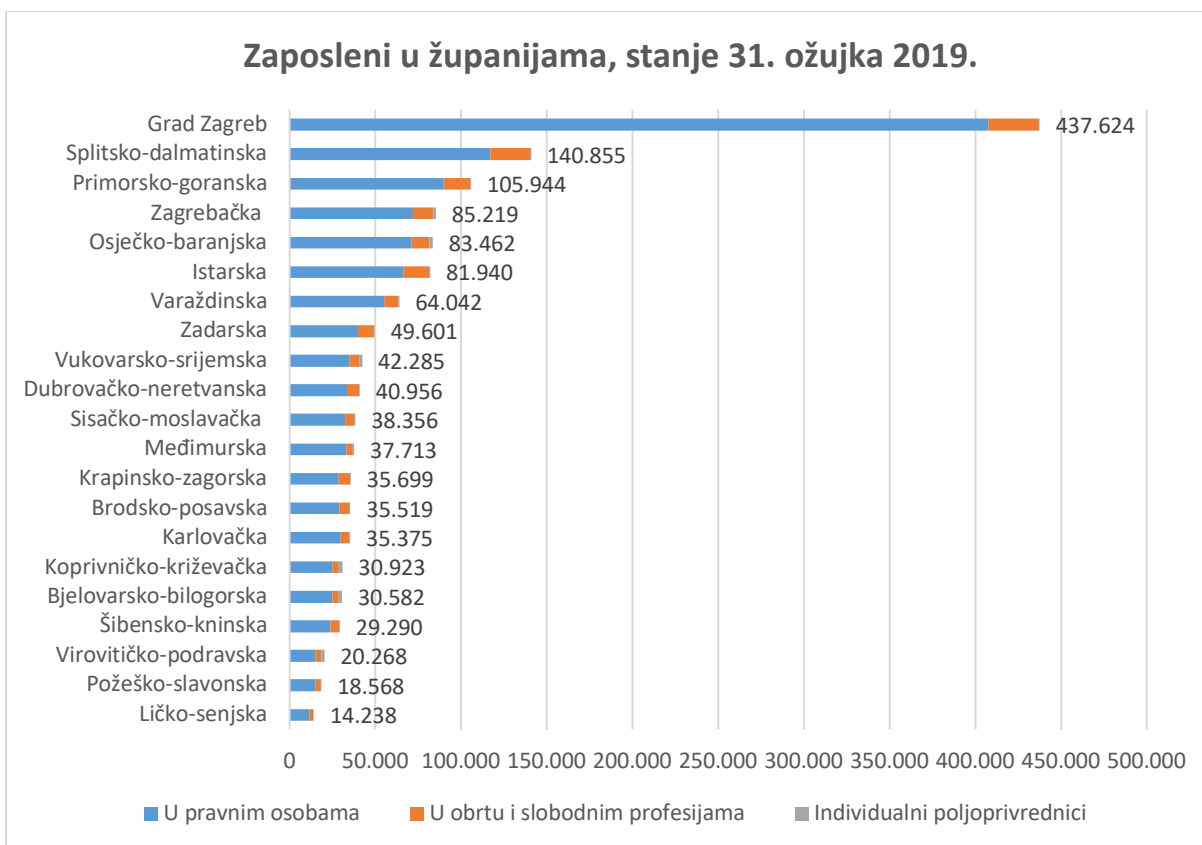
Iako je industrijska proizvodnja u prošlosti snažno obilježavala i priobalne županije, u njima su od 1960-ih pokrenuta i značajna ulaganja u razvoj turizma. Deindustrijalizacija je pogodila i ove županije pa danas samo Primorsko-goranska županija ima visok udio prerađivačke industrije u BDV-u (22,9 posto), a solidan udio ima i Istarska županija (13,8 posto); kao što je spomenuto, mjereno BDP-om po stanovniku, ove dvije županije ujedno su među najrazvijenijima u Hrvatskoj, a najrazvijenije su na Jadranu. Međutim, ovakav „kombinirani“ razvojni model je danas rijetkost.

Ostale priobalne županije imaju niske udjele prerađivačke industrije u BDV-u i visoke udjele ekonomskih aktivnosti vezanih uz trgovinu i turizma - trgovine na veliko i na malo, prijevoza i skladištenja, smještaja, priprema i usluživanje hrane (područja G, H i I). Najizrazitiji primjer turističke „monokulture“ je Dubrovačko-neretvanska županija, gdje udio spomenutih aktivnosti prelazi 44 posto. Srodne trendove bilježimo u svim jadranskim županijama, uključujući one izrazitije ruralne, poput Zadarske i Ličko-senjske.

ZAPOSLENOST I NEZAPOSLENOST

Gospodarska razvijenost županija pokazuje se i u razinama, strukturi i dinamici zaposlenosti i nezaposlenosti. Analiza opsega i strukture zaposlenosti i nezaposlenosti važna je za ocjenu trenutne razine gospodarskog razvoja, ali je istodobno i važan kriterij prilikom određivanja gospodarske i obrazovne politike. Viša razina zaposlenosti, pogotovo ako se ostvaruje u djelatnostima s većom dodanom vrijednošću, ukazuje na pozitivna gospodarska kretanja, što se odražavaju na višu razinu ekonomske aktivnosti i veće porezne prihode.

Sljedeći grafikon prikazuje broj ukupno zaposlenih u pojedinoj županiji u 2019. godini. To uključuje zaposlene u pravnim osobama, obrtima i slobodnim profesijama te na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

Izvor: DZS, obrada autora

Radi se o apsolutnim brojkama, pokazatelj ima ograničenu vrijednost za dublju analizu razlika među županijama, ali ipak ukazuje na neke ključne aspekte zaposlenosti na urbanim i ruralnim područjima. S jedne strane, očita je koncentracija zaposlenosti u velikim urbanim središtima i područjima koja im gravitiraju. S druge strane, podaci o nositeljima i članovima obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG) otkrivaju i udio zaposlenih u neposrednoj poljoprivrednoj proizvodnji u ukupnoj zaposlenosti u pojedinoj županiji. Na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima u cijeloj Hrvatskoj angažirano je 1,3 posto zaposlenih.

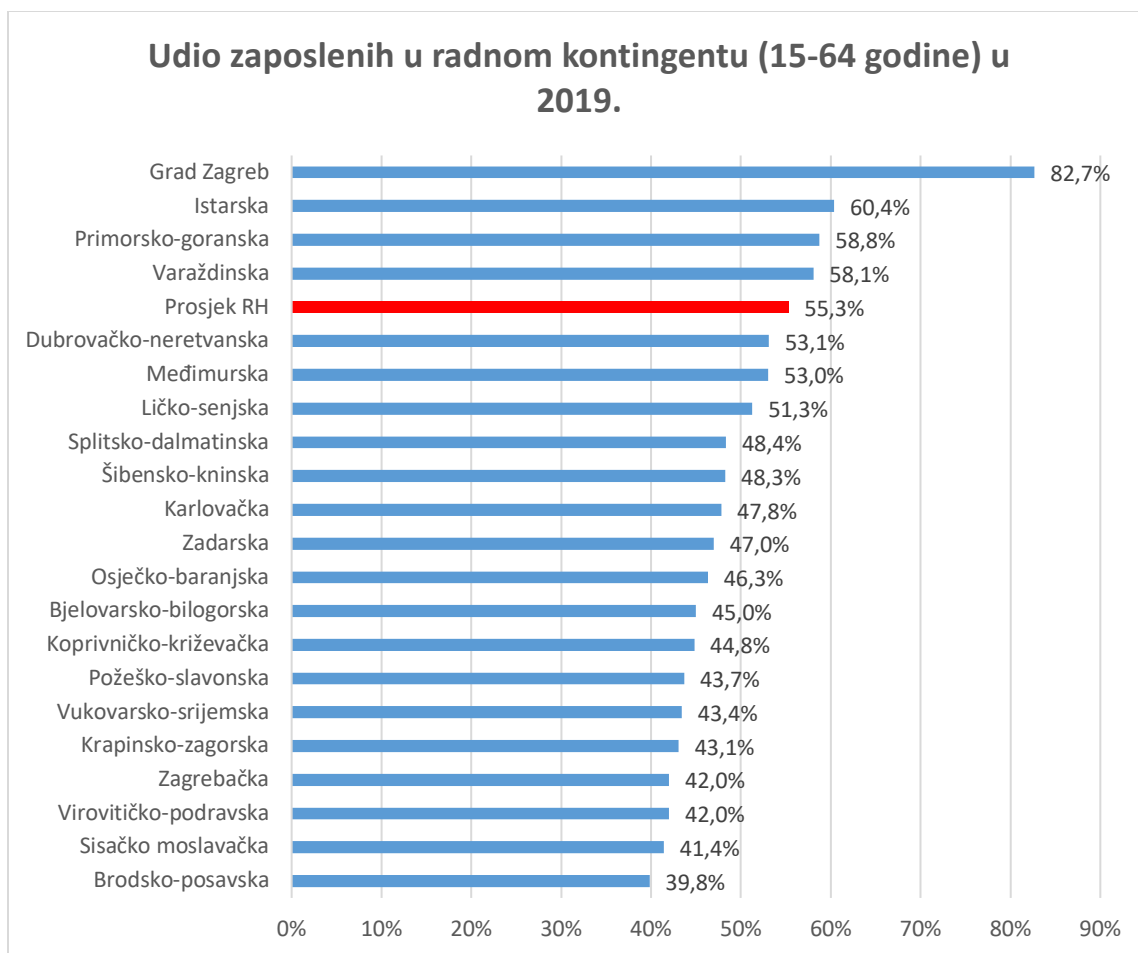
Pritom u deset županija zaposlenost na OPG-ima premašuje 2 posto ukupne zaposlenosti. Navedene županije možemo podijeliti u nekoliko geografskih klastera. Najvišu razinu zaposlenih u OPG-ima ima Virovitičko-podravsko županija (8 posto), koja s dvjema susjednim županijama središnje Hrvatske (Koprivničko-križevačka sa 7,8 posto i Bjelovarsko-bilogorska sa 6,5 posto) čini prvi klaster. Ostale četiri slavonske županije čine drugi klaster, gdje zaposlenost na OPG-ima

varira u rasponu od 3,8 posto u Vukovarsko-srijemskoj do 2,3 posto u Brodsko-posavskoj županiji. Preostale tri županije s visokim udjelom zaposlenih na OPG-ima su Sisačko-moslavačka (2,2 posto), Međimurska (2,4 posto) i Ličko-senjska (2,9 posto).

Idući pokazatelj je udio zaposlenih u radnom kontingentu, koji stavlja u odnos ukupan broj zaposlenih (u pravnim osobama, obrtima i slobodnim profesijama i obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima) u određenoj županiji sa stanovništvom županije u radnoj dobi (od 15 do 64 godine). Udio zaposlenih u radnom kontingentu ukazuje na stupanj korištenja postojećih radnih resursa. Radni kontingent označava maksimalno moguću radnu snagu na nekom području. Budući da je određeni postotak radnog kontingenta ekonomski neaktivan tj. ne samo bez zaposlenja, nego i bez aktivnog traženja zaposlenja, stvarna radna snaga, koja obuhvaća zaposlene i nezaposlene osobe, manja je od radnog kontingenta.

Međutim, za potrebe ove analize smatramo da udio zaposlenih u radnom kontingentu daje realniju sliku tržišta rada, napose u ruralnim županijama s ograničenom ponudom radnih mjesta. Naime, rizik ekonomske neaktivnosti uslijed obeshrabrenosti (potencijalnih) radnika zbog dugotrajne nezaposlenosti i nedostatka mogućnosti zaposlenja na ruralnim prostorima je visok.

Udio zaposlenih u radnom kontingentu u pojedinim županijama u 2019. godini prikazan je na sljedećem grafikonu:

Izvor: DZS, obrada autora

Iz prezentiranih podataka vide se izrazite razlike u udjelima zaposlenih po radnom kontingentu u županijama. Usporedbom ove ljestvice s podacima o BDP-u po stanovniku, vide se slični obrasci, pogotovo pri vrhu poretka. Iznad prosjeka Hrvatske samo su četiri županije, uključujući Grad Zagreb. Grad Zagreb i ovdje izrazito odskače od ostatka Hrvatske, jer je preko 20 postotnih bodova ispred iduće županije (Istarska), a spomenuti udio je dvostruko veći nego u županijama s najnižim udjelom zaposlenih po radnom kontingentu, poput Brodsko-posavske i Sisačko-moslavačke, gdje taj udio iznosi oko 40 posto.

Kada je riječ o visoko ili srednje ruralnim županijama, najbolje rezultate pokazuju županije sa snažnim turističkim aktivnostima (Istarska i Dubrovačko-neretvanska), odnosno sa snažnom prerađivačkom industrijom (Varaždinska i Međimurska). U donjem dijelu ljestvice su

kontinentalne županije s razvojnim problemima i niskim angažmanom raspoloživih radnih resursa, što će se odraziti i na visokim stopama registrirane nezaposlenosti (usp. nastavak teksta). U posebnom položaju su Krapinsko-zagorska i Zagrebačka županija, koje prema ovim podacima imaju niske udjele zaposlenih po radnom kontingentu (između 42 i 43 posto), a istovremeno bilježe izrazito nisku nezaposlenost (6,3-6,4 posto), kao što se vidi iz grafičkog prikaza u nastavku teksta. Logično objašnjenje je da se stanovnici ovih područja zapošljavaju na području Grada Zagreba, koji i zbog toga bilježi izrazito visoke rezultate od preko 82 posto angažiranih resursa u radnom kontingentu. Naime, budući da radni kontingent uključuje stanovnike od 15 do 64 godine, u njemu je, uz zaposlene, nezaposlene i ekonomski neaktivne osobe zrele dobi, i nemali broj učenika, studenata i umirovljenika, čija ekonomska aktivnost je iznimka, a ne pravilo.

Stopa registrirane nezaposlenosti je omjer registrirano nezaposlenog i aktivnog stanovništva na nekom području. Za registriranu nezaposlenost postoje detaljni podaci Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, no sam pokazatelj je nešto neprecizniji od anketne nezaposlenosti, koja se utvrđuje Anketom o radnoj snazi. Naime, dio realno nezaposlenih ne ispunjava kriterije registracije, a dio registrirano nezaposlenih ipak ostvaruje prihod od rada (npr. u sivoj ekonomiji).

Stope registrirane nezaposlenosti pokazuju izrazitu varijabilnost po županijama, što također ukazuje na velike regionalne razlike u ekonomskoj aktivnosti i ponudi tražitelja posla koji ne uspijevaju naći zaposlenje. Budući da prezentirani podaci pružaju uvid u stanje na kraju ožujka 2019. godine, ne uključuju efekte sezonskog zapošljavanja u turizmu, građevinarstvu, trgovini, poljoprivredi i sl.

Prosječna stopa registrirane nezaposlenosti za Hrvatsku bila je 9,1 posto. Kada se pokazatelji registrirane nezaposlenosti u pojedinim županijama stave u kontekst njihovog stupnja ruralnosti, dobiva se složena slika. S jedne strane, većina ruralnih županija bilježi visoku nezaposlenost, što je posebno izraženo u slavonskim županijama. S druge strane, pojedine ruralne županije u središnjem i sjevernom dijelu Hrvatske (Varaždinska, Međimurska, Koprivničko-križevačka i Krapinsko-zagorska) imaju izrazito nisku razinu nezaposlenosti. Konačno, postoje i visoko urbanizirane županije koje pate od visoke nezaposlenosti. Primjerice, najviša stopa registrirane nezaposlenosti od 19,9 posto zabilježena je u Sisačko-moslavačkoj županiji, koja ima visok udio urbanog stanovništva. Međutim, drastično smanjenje broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji u

Sisku i Kutini, koja je u prošlosti predstavljala oslonac zapošljavanja, nije nadoknađeno novim radnim mjestima u drugim ekonomskim djelatnostima.

Na sljedećem grafikonu prikazane su stope registrirane nezaposlenosti u pojedinim županijama:

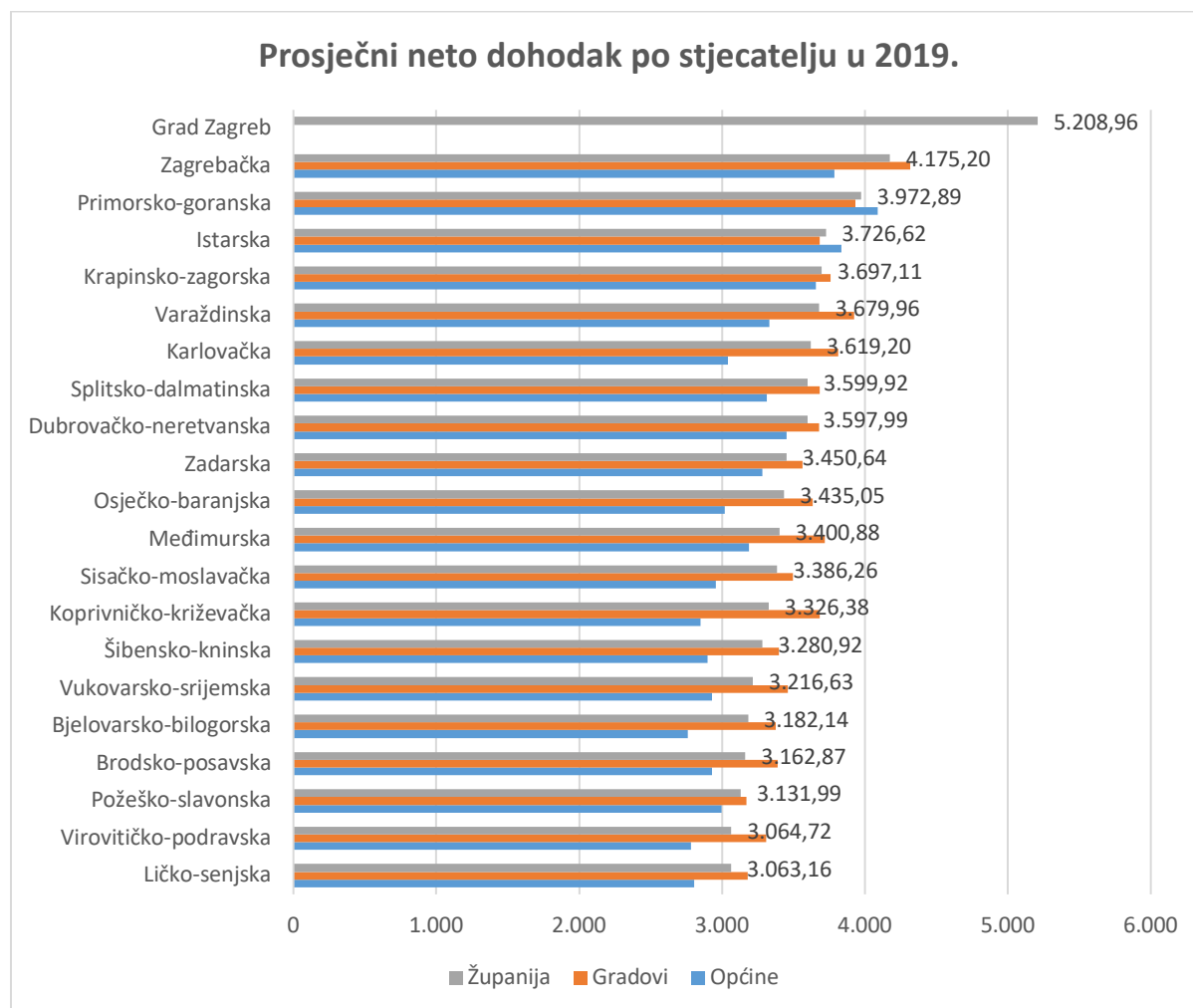
Izvor: DZS, obrada autora

DOHOCI STANOVNIŠTVA

Najčešći ekonomski ishod sudjelovanja na tržištu rada je (neto) plaća, koja je temelj raspoloživog dohotka, osobne potrošnje, ali i zaduživanja pojedinaca i kućanstava. Međutim, da bismo stekli širi uvid u dohotke stanovništva, posebno su korisni podaci o neto dohocima iz svih izvora, a koji su isplaćeni stanovnicima (stjecateljima) na području nekog grada ili općine, a koje prati Porezna

uprava. U ovoj analizi korišteni su podaci o ostvarenim neto dohocima stanovništva u 2019. godini, na razini gradova i općina. Dohoci obuhvaćaju neto plaće, mirovine, dohodak iz obrta i slobodnih zanimanja, samostalne djelatnosti, dohodak od kapitala, drugi dohodak, dohodak od imovine i imovinskih prava, dohodak od osiguranja i povremeni rad. Na razini svake županije agregirani su podaci za gradove i općine te su izračunati prosjeci dohodaka po stjecatelju za županije ukupno te za gradove i općine unutar županije.

Sljedeći grafikon prikazuje prosječni neto dohodak po stjecatelju u 2019. godini. Gornji redak daje prosječni dohodak u županiji, srednji prosječni dohodak u gradovima, a donji prosječni dohodak u općinama.

Napomena: Numerički podaci odnose se na prosječan dohodak na razini županije.

Izvor: Porezna uprava, obrada autora

Prosječan neto dohodak na razini županije najviši je u Gradu Zagrebu (5.209 kuna), županijama koje mu gravitiraju (Zagrebačka s 4.175 kuna i Krapinsko-zagorska s 3.697 kuna) te u Primorsko-goranskoj i Istarskoj županiji (3.973, odnosno 3.727 kuna). Ako na Zagreb i okolicu gledamo kao na ekonomsku cjelinu gdje se razvojni efekti prelijevaju, radi se ujedno i o tri najrazvijenije regije i po drugim kriterijima, poput BDP-a po stanovniku i udjela zaposlenih u radnom kontingentu. Krapinsko-zagorska županija je pritom visoko ruralna (62,5 posto ruralnog stanovništva), a Primorsko-goranska, Zagrebačka i Istarska imaju prosječnu razinu ruralnosti (od 28 do 31 posto). Nakon skupine županija s najvišim razinama dohotka, raspodjela dohodaka ostalih županija poprilično je gusta, odnosno razlike u prosječnom dohotku po stjecatelju između pojedinih županija su male. Razlika prosječnog dohotka između Istarske županije (3.727 kuna), koja je rangirana na četvrtom mjestu i Ličko-senjske županije (3.063 kune), koja je na samom začelju ljestvice, iznosi 664 kune, odnosno 22 posto dohotka u županiji s najnižim dohotkom. U donjem dijelu ljestvice, među županijama s niskom dohotkom po stanovniku, pretežu ruralne županije.

Podaci o prosjeku dohotka po stjecatelju na razini županije omogućuju usporedbe među županijama. Međutim, budući da su inicijalni podaci prikupljeni na razini gradova i općina, moguće je analizirati i odnos prosječnog dohotka po stjecatelju u gradovima i općinama unutar iste županije. Ujednačenost dohotka po stjecatelju u urbanim i ruralnim sredinama ukazuje na ravnomjeran regionalni razvoj. U većini županija dohodak stanovnika gradova viši je od dohodaka stanovnika općina. Razlike među dohocima stanovnika gradova i općina posebno su izražene u županijama s nižim prosječnim dohotkom po stjecatelju. U posljednjih jedanaest županija na ljestvici (od Osječko-baranjske do Ličko-senjske) stanovnici općina zarađuju između 12 i 23 posto manje nego stanovnici gradova; jedino je u Požeško-slavonskoj županiji ta razlika 5,5 posto, opet u korist gradova. Slično je i u kontinentalnim županijama s višim prosječnim dohotkom po stanovniku; stanovnici gradova u Varaždinskoj i Karlovačkoj županiji imaju dohodak 15, odnosno 20 posto veći nego stanovnici općina u tim županijama.

Na ujednačavanje dohotka stanovnika gradova i općina unutar iste županije djeluju dva čimbenika: turizam i općeniti rast dohotka. Razvoj turizma u priobalju je prostorno raspršen i nije vezan samo uz gradove. Razlike dohotka po stjecatelju između stanovnika gradova i općina u priobalnim županijama niže su nego u unutrašnjosti i kreću se u većini slučajeva između 4 i 10 posto; iznimka je Šibensko-kninska županija, gdje je ta razlika 15 posto. Samo u dva slučaja nalazimo negativnu

razliku dohotka u gradovima i općinama. To su slučaj Istarska i Primorsko-goranska županija, gdje je dohodak po stjecatelju u općinama po 4 posto veći nego u gradovima. Kada je razlika dohotka u gradovima i općinama blizu nule ili čak negativna, to ukazuje na relativno veću atraktivnost života i rada na selu ili u prigradskim naseljima. Osim razvojem turizma, ovakva situacija može se dijelom objasniti i atraktivnošću prigradskih naselja koja pripadaju općinama, čiji stanovnici uživaju dobrobiti života u širim urbanim aglomeracijama, a ne plaćaju prirez. Unutrašnjost Istre jedan je od rijetkih ruralnih prostora koji pokazuje učinke sustavnog razvoja, što se odražava i na dohocima. Konačno, treba istaknuti da su razlike u dohocima stjecatelja u gradovima i općinama u županijama s najvišim prosječnim dohotkom u prosjeku niske, što ukazuje da je smanjenje nejednakosti u dohocima između stanovnika gradova i općina povezano s apsolutno višim razinama dohotka.

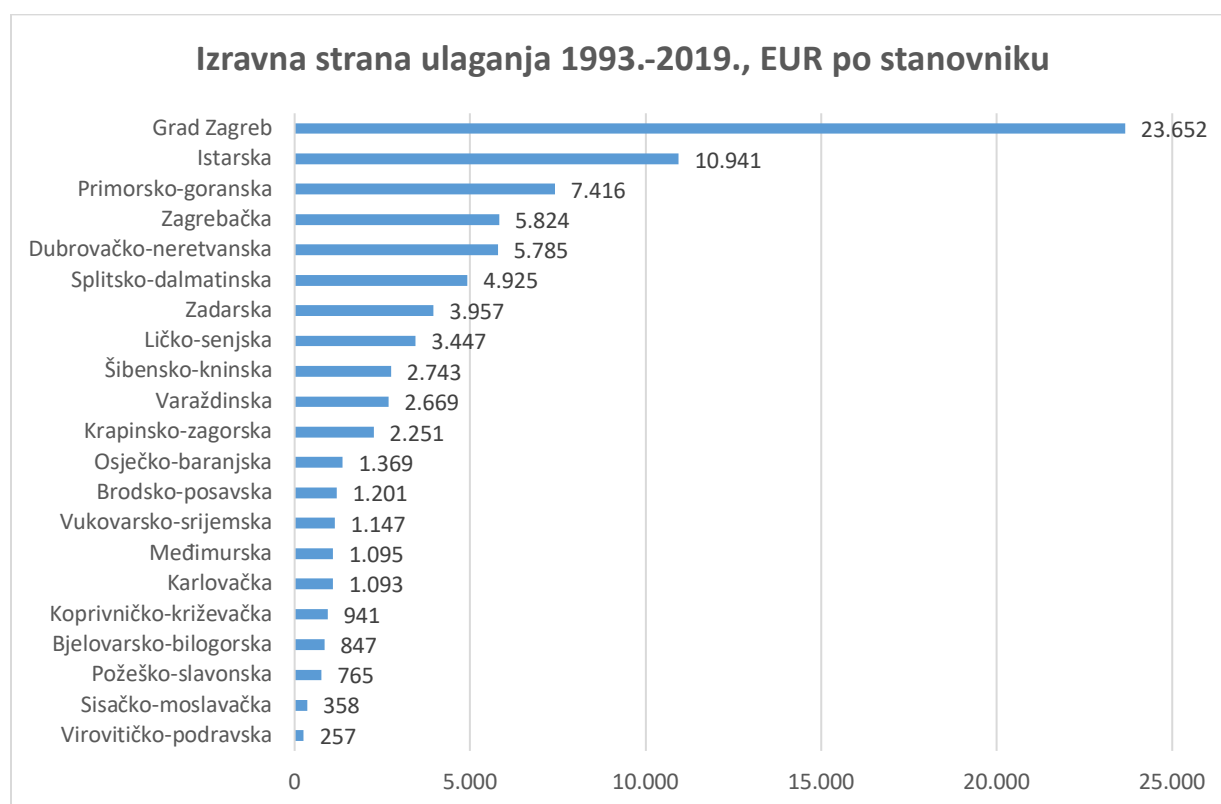
IZRAVNA STRANA ULAGANJA

Ulaganja (investicije) u materijalnu, nematerijalnu ili financijsku imovinu su temeljni ekonomski procesi koji omogućavaju povećanje ekonomske aktivnosti i outputa u budućnosti. Stoga su neizostavan dio ekonomskog razvoja. Među ulaganjima posebna pozornost posvećuje se izravnim stranim ulaganjima, jer ona, uz kapital, nerijetko donose i znanja i učinke „prelijevanja“ na lokalno gospodarstvo te njegovo uključivanje u međunarodne proizvodne i inovativne mreže (usp. Bačić, Račić i Ahec-Šonje, 2004). Izravna ulaganja obuhvaćaju vlasnička ulaganja, zadržanu dobit i dužničke odnose između vlasnički povezanih domaćih i stranih pravnih osoba. Izravna vlasnička ulaganja su ulaganja kojima strani vlasnik stječe najmanje 10% udjela u temeljnom kapitalu trgovačkog društva.

Značajan udio izravnih stranih ulaganja u Hrvatskoj bio je namijenjen pokrivanju domaćeg tržišta (usp. Vukšić, 2005), npr. u sektorima poput trgovine, bankarstva i telekomunikacija. S druge strane, ulaganja u prerađivačku industriju i turizam češće su namijenjena izvozu, odnosno privlačenju stranih gostiju. Stoga izravna strana ulaganja pokazuju privlačnost određenog prostora za nove poslovne projekte, a donekle ukazuju i na stupanj njegove integriranosti u međunarodno gospodarstvo. Izravna strana ulaganja nisu jednoznačno pozitivna pojava; restrukturiranje

poduzeća i konsolidacija tržišta mogu smanjiti broj radnih mjesta u određenoj regiji ili sektoru ili doprinijeti zlouporabi tržišne snage. Također, odlazak investitora uslijed gašenja ili selidbe poslovnih aktivnosti na novu lokaciju uzrokuje poremećaje kod lokalnih dobavljača i smanjuje porezne prihode.

Sljedeći grafički prikaz prikazuje ukupna izravna strana ulaganja u županijama u razdoblju od 1993. do 2019. godine podijeljena s brojem stanovnika županije u 2019. godini.

Izvor: Hrvatska narodna banka, obrada autora

Izravna strana ulaganja raspodijeljena su izrazito neravnomjerno. Čak i kada ih se sagledava u prosjeku po stanovniku pojedine županije, razlike između najprivlačnijih i najmanje privlačnih ulagačkih lokacija su vrlo velike. Grad Zagreb je između 1993. i 2019. godine privukao 23.652 eura po stanovniku, a Virovitičko-podravka 92 puta manje (257 eura po stanovniku). Pri vrhu ljestvice, kao i u slučaju BDP-a po stanovniku i dohotka po stjecatelju, Zagreb i okolica te Istarska

i Primorsko-goranska županija (s 10.941, odnosno 7.416 eura stranih ulaganja po stanovniku). Značajnije rezultate postižu još ostale priobalne županije, neovisno o stupnju ruralnosti – što ukazuje da se radi o ulaganjima u turizam i nekretnine na tim područjima. Premda je prerađivačka industrija identificirana kao motor razvoja kontinentalnih županija, napose u sjevernoj i središnjoj Hrvatskoj, podaci o izravnim stranim ulaganjima to ne potkrepljuju. Čak i razvijene ruralne županije s razvijenom prerađivačkom industrijom i povoljnom investicijskom klimom, poput Varaždinske, Krapinsko-zagorske i Međimurske, imaju niska izravna strana ulaganja po stanovniku, koja variraju između 1.095 eura u Međimurskoj do 2.669 eura po stanovniku u Varaždinskoj županiji. Ostale županije kontinentalne Hrvatske privlače još manje ulaganja.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Na temelju analize možemo izvesti zaključke o regionalnim ekonomskim razlikama između ruralnijih i urbanijih područja te identificirati neke čimbenike koji podupiru gospodarski razvoj u ruralnim, odnosno slabije urbaniziranim područjima.

Ruralna područja uglavnom zaostaju u stvaranju bruto domaće vrijednosti i u razini bruto domaćeg proizvoda. Razina bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u visoko ruralnim županijama je redovito ispod prosjeka Hrvatske, a među županijama s najnižim vrijednostima pretežu ruralne županije. To se odražava i na nizak angažman raspoloživih radnih resursa (koji se dodatno smanjuju iseljavanjem), visoke stope registrirane nezaposlenosti i niže prosječne dohotke.

Međutim, postoje i iznimke od ovih općih razvojnih problema, odnosno razvojni modeli koji mogu omogućiti zadržavanje i prosperitet stanovništva na ruralnim područjima. Dva temeljna razvojna puta za županije s visokom ili prosječnom razinom ruralnosti su razvoj turizma i razvoj prerađivačke industrije. Razvoj turizma prevladava u priobalnim županijama, dok se razvoj temeljen na prerađivačkoj industriji više dodane vrijednosti bilježi u visoko ruralnim županijama u sjevernoj Hrvatskoj. Zanimljiv je slučaj „kombiniranog“ razvojnog modela koji uključuje i turizam i prerađivačku industriju. Zapažamo ga u Istarskoj i Primorsko-goranskoj županiji, koje su najrazvijenije na Jadranu i među najrazvijenijima u Hrvatskoj, odmah iza Grada Zagreba. Treći čimbenik koji poboljšava razvojne prilike ruralnih prostora je blizina velikoga grada, što se

posebno vidi na primjeru Zagreba i pozitivnog učinka na okolne županije. I turizam i blizina velikoga grada kao čimbenici razvoja ukazuju na razvoj kao proces ponajprije zasnovan na geografskom položaju i položajnoj renti koja iz njega proizlazi, a ne na svjesno poduzetim politikama, mjerama i aktivnostima središnje države ili regionalne samouprave.

Još jedna važna opservacija tiče se nejednakosti ekonomskog položaja stanovnika urbanih i ruralnih prostora unutar samih županija, koja je ovdje analizirana na temelju podataka o dohocima. U većini županija dohodak stanovnika gradova viši je od dohoda stanovnika općina, što je posebno izraženo u županijama s nižim prosječnim dohotkom po stjecatelju. Nasuprot tome, županije s višom razinom dohotka po stjecatelju u prosjeku imaju i manju razliku dohotka stanovnika gradova i općina, što ukazuje na ravnomjeran razvoj unutar županije.

Na temelju analize definiraju se ključne preporuke za nositelje javnih politika u području ruralnog razvoja, s naglaskom na unapređenju strukture gospodarskih aktivnosti.

Preduvjet prosperiteta ruralnih prostora je zadržavanje i privlačenje stanovništva, s naglaskom na stanovništvo u radnoj i fertilnoj dobi. Stoga je nužno poboljšati dostupnost i kvalitetu odgoja i obrazovanja, zdravstvene i socijalne skrbi te prometne povezanosti na ruralnim područjima.

Dostupnost obrazovane i kvalificirane radne snage preduvjet je zapošljavanja, poduzetništva i privlačenja ulaganja. Stoga je nužno ulagati u strukovno i visoko obrazovanje, kao podlogu za zapošljavanje i poduzetništvo u sektorima više dodane vrijednosti. Komplementarno tomu je poticanje poduzetništva i aktivno privlačenje ulaganja u županije s većim stupnjem ruralnosti i višim stopama nezaposlenosti, uz privlačenje i obuku radne snage tamo gdje je potrebno. Aktivna industrijska i inovacijska politika utemeljena na Strategiji pametne specijalizacije treba se odraziti i na ulaganja u ruralnijim prostorima. To uključuje i učinkovito korištenje fondova Europske unije u svrhu ruralnog razvoja.

Unapređenje strukture gospodarskih aktivnosti u ruralnom prostoru diverzifikacijom i povećanjem dodane vrijednosti moguće je tek u srednjem roku. To znači da će poljoprivreda i turizam i dalje predstavljati temeljne gospodarske grane u kontinentalnim i priobalnim ruralnim područjima. Uz sustavniji pristup razvoju poljoprivrede i turizma, čija elaboracija izlazi izvan okvira ove analize, ovdje naglašavamo važnost transparentnog i učinkovitog upravljanja zemljištem, prostornim

planiranjem i drugim resursima i procesima koji su u nadležnosti lokalne ili regionalne samouprave.

Također, nužno je smanjiti razinu korupcije i klijentelizma, napose u manjim i slabije razvijenim ruralnim sredinama, gdje zapošljavanje i gospodarske aktivnosti u većoj mjeri ovise o javnom sektoru.

LITERATURA:

Bačić, K., Račić, D. i Ahec Šonje, A. (2004): The effects of FDI on recipient countries in Central and Eastern Europe, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 14 (100), str. 58-96.

Aralica Z. (2020): Analiza deindustrijalizacije i reindustrijalizacije na regionalnoj razini u Hrvatskoj, u: Tica, J. i Bačić, K. (ur.): *Ekonomska politika Hrvatske u 2021. godini – Hrvatska poslije pandemije*. Zagreb: Hrvatsko društvo ekonomista, str. 59-79.

Braičić, Z. i Lončar, J. (2018): Prostorna koncentracija i regionalna raspodjela gospodarskih djelatnosti u Republici Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik*, 80 (2), str. 33–54.

DZS (2011): *Model diferencijacije urbanih, ruralnih i prijelaznih naselja u Republici Hrvatskoj. Metodološke upute 67*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

Kranjčević, J., Lukić, A., Kušen, E. i Klarić, Z. (2014): *Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, urbani i ruralni razvoj i transformacija prostora*. Zagreb: Institut za turizam. Web: https://mgipu.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Prostorno/StrategijaPR/Regionalni_razvoj.pdf (Pristupljeno 28. studenoga 2020.)

Rizik od siromaštva u kontekstu socioekonomskih nejednakosti između ruralnih i urbanih sredina u različitim regijama Republike Hrvatske

doc. dr. sc. Ana Opačić

UVOD

Prema aktualnim podacima Eurostata, Hrvatska se bori s jednom od najvećih stopa siromaštva u Europskoj uniji. Čak 23% stanovništva je u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti, 19,6% građana doživljava materijalnu deprivaciju, a 7,6% ozbiljnu materijalnu deprivaciju (Eurostat 2020a, 2020b, 2020c). Svjetska banka procjenjuje da u Hrvatskoj 19,2% građana živi u riziku od siromaštva prema dohodovnoj metodi (građani čiji su prihodi manji od 60% medijana nacionalnog dohotka), odnosno da njih 17,1% ostvaruje potrošnju manju od 60% medijana potrošnje po članu kućanstva (Državni zavod za statistiku, 2020).

S druge strane, U Hrvatskoj samo 62.301 stanovnik prima zajamčenu minimalnu naknadu kao temeljni oblik novčane pomoći administriran kroz centre za socijalnu skrb, što čini svega 1,5% stanovnika (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, 2020).

Kako bismo utvrdili kako je siromaštvo distribuirano u Hrvatskoj, koristit ćemo sve navedene pristupe procjene rizika od siromaštva, te podatak o korisnicima poljoprivrednih mirovina kao onih koji su u izravnom riziku od siromaštva. Utvrdit ćemo regionalne razlike u rasprostranjenosti siromaštva, razlike s obzirom na indeks razvijenosti, kao i razlike na relaciji urbanih i ruralnih cjelina. Razlog zbog kojega siromaštvo pratimo kroz više pokazatelja u tome je što do danas nema jedinstvene mjere siromaštva (Bejaković, 2005). Naime, ne postoji jasan dogovor je li siromašan onaj pojedinac koji zarađuje znatno manje od drugih; ili je siromašan onaj pojedinac koji troši znatno manje od drugih? Je li siromašan onaj pojedinac kojemu država pomaže svojim mjerama? Radi toga ćemo podatke o ruralno-urbanim razlikama te regionalnim razlikama utemeljiti u triangulaciji više izvora podataka kako bi zaključci bili valjani.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj je studije ispitati razlike u pokazateljima siromaštva između ruralnih i urbanih sredina u Hrvatskoj. Usporedbe ćemo analizirati na razini jedinica lokalne samouprave (u daljnjem tekstu JLS) te na razini teritorijalnih cjelina koje su u nadležnosti centara za socijalnu skrb kao jedinih javnih ustanova čiji je osnivač država, a koje su nadležne za suzbijanje siromaštva. S obzirom na navedeni cilj, postavljeni su sljedeći ciljevi istraživanja:

1. Utvrditi razinu siromaštva na razini teritorijalnih cjelina u nadležnosti centara za socijalnu skrb prema sljedećim indikatorima:

- stopa siromaštva po dohodovnoj metodi,
- stopa siromaštva po potrošnoj metodi,
- udio primatelja socijalnih naknada za suzbijanje siromaštva, zajamčene minimalne naknade, jednokratne naknade, osobna invalidnina i doplatak za pomoć i njegu;
- udio primatelja i visina poljoprivrednih mirovina te
- kumulativna stopa siromaštva.

2. Utvrditi razinu povezanosti među različitim pokazateljima siromaštva na razini ruralnih i urbanih jedinica lokalne samouprave te na razini teritorijalnih cjelina u nadležnosti centara za socijalnu skrb.

3. Utvrditi razlike među jedinicama lokalne samouprave

- u stopi siromaštva po dohodovnoj i potrošnoj metodi,
- u udjelima korisnika i visinama poljoprivrednih mirovina s obzirom na njihovu regionalnu pripadnost, kriterij urbane/ruralne JLS, indeks razvijenosti, pripadnost razvojnoj skupini.

4. Utvrditi razlike među teritorijalnim cjelinama u nadležnosti centara za socijalnu skrb

- u stopi siromaštva po dohodovnoj i potrošnoj metodi,
- u udjelu primatelja socijalnih naknada,
- u udjelima primatelja poljoprivrednih mirovina te
- u kumulativnoj stopi siromaštva s obzirom na njihovu regionalnu pripadnost, kriterij urbano/ruralno i indeksu razvijenosti.

IZVORI PODATAKA I PROVEDENE ANALIZE

Za potrebe ove studije, korišteni su sljedeći izvori podataka:

- Stope siromaštva po dohodovnoj i potrošnoj metodi koje su dostupne na stranicama Državnog zavoda za statistiku, a rezultat su studije koju je za Hrvatsku provela Svjetska banka
- Podaci statističkog izvješća Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike o broju korisnika novčanih naknada po pojedinim centrima za socijalnu skrb u 2019. godini
- Podaci Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike o broju korisnika poljoprivrednih mirovina i prosječnim visinama poljoprivrednih mirovina na razini jedinica lokalne samouprave od 31. srpnja 2020.
- Podaci o indeksu razvijenosti jedinica lokalne samouprave (Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 2018).
- Popis stanovništva iz 2011. godine

Podaci dobiveni na razini jedinica lokalne samouprave agregirani su na razinu teritorijalnih jedinica u nadležnosti centara za socijalnu skrb na način da su stope siromaštva na razini jedinice lokalne samouprave ponderirane ovisno o broju stanovnika⁴.

Kumulativna stopa siromaštva izračunata je kao zbroj Z vrijednosti za sljedeće indikatore: stopu siromaštva po dohodovnoj metodi, stopu siromaštva po potrošnoj metodi, udio korisnika zajamčene minimalne naknade i udio korisnika poljoprivrednih mirovina (Song et al., 2013).

Kada su dobivene varijable na razini jedinice lokalne samouprave i teritorijalnih cjelina, korišteni su testovi razlika (t-test, ANOVA), korelacija i deskriptivna statistika (frekvencije odgovora, aritmetičke sredine označene simbolom M i standardne devijacije označene simbolom SD) kako bismo odgovorili na postavljene ciljeve istraživanja.

⁴ Uprosječivanje prosječnih vrijednosti izračunato je po formuli $(N1 * M1 + N2 * M2 + Nn * Mn) / (N1 + N2 + N3)$ gdje je N broj stanovnika pojedine JLS, a M stopa siromaštva kao već dobivena prosječna vrijednost. Na taj način je osigurano da agregirana stopa siromaštva na razini teritorijalne jedinice bude odraz stvarnog broja stanovnika po pojedinim jedinicama lokalne samouprave.

UZORAK UKLJUČENIH JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE I TERITORIJALNIH CJELINA U NADLEŽNOSTI CENTARA ZA SOCIJALNU SKRB

Ova studija temelji se na 556 jedinica lokalne samouprave (Grad Zagreb analiziran je kao jedna jedinica lokalne samouprave) i 107 teritorijalnih cjelina u nadležnosti centara za socijalnu skrb. U svrhu kompariranja regija, županije smo grupirali na sljedeći način:⁵

- Slavonija: Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija
- Središnja Hrvatska: Sisačko-moslavačka, Karlovačka, Bjelovarsko-bilogorska, Ličko-senjska
- Sjeverna Hrvatska: Krapinsko-zagorska, Varaždinska, Koprivničko-križevačka, Međimurska županija
- Zagreb i okolica: Zagrebačka županija i Grad Zagreb⁶
- Istra, Kvarner i Gorski kotar: Primorsko-goranska županija i Istarska županija
- Dalmacija: Dubrovačko-neretvanska, Splitsko-dalmatinska, Šibensko-kninska, Zadarska županija

Prema ovoj podjeli, u našem uzorku je 127 JLS u Slavoniji (105 ruralnih i 22 urbane), 76 JLS u Središnjoj Hrvatskoj (55 ruralnih i 21 urbana), 110 JLS u Sjevernoj Hrvatskoj (91 ruralna i 19 urbanih), 35 JLS u Zagrebačkoj regiji (25 ruralnih i 10 urbanih), 77 JLS u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru (53 ruralnih i 24 urbanih) te 131 JLS u Dalmaciji (99 ruralnih i 32 urbane). Podatke jedinica lokalnih samouprava i teritorijalnih jedinica u nadležnosti centara za socijalnu skrb smo uspoređivali na razini regija. Iako preuzeta podjela županija na veće cjeline ima određenih manjkavosti, dobiveni rezultati ukazuju na ozbiljne regionalne razlike čime smatramo da je odabran adekvatan pristup koji može poslužiti kao dobra osnova za daljnja istraživanja.

Što se tiče kriterija razlikovanja ruralnog i urbanog područja, koristili smo dvije osnove. U prvom dijelu studije, u kojoj se prikazuju razlike na razini jedinice lokalne samouprave, korišten je

⁵ Opsežnije objašnjenje ovakve podjele na cjeline, koje ovdje uvjetno nazivamo regijama, vidi u Uvodu.

⁶ Grad Zagreb je u analizi korišten i kao jedinica lokalne samouprave i kao jedinica regionalne samouprave.

administrativni kriterij. Prema tom kriteriju, u uzorak je uključeno 428 općina kao ruralnih područja i 128 gradova kao urbanih područja.

U drugom dijelu studije, naš uzorak čine teritorijalne jedinice u nadležnosti centara za socijalnu skrb. Svaku teritorijalnu cjelinu tu čini nekoliko jedinica lokalne samouprave koje su u nadležnosti pojedinog centra za socijalnu skrb koji je jedina javna ustanova koja odlučuje o novčanim pravima za siromašne građane čiji je status definiran na razini centralne državne vlasti. No, praksa pokazuje da su takve teritorijalne cjeline i po drugim sustavima funkcionalne cjeline (npr. zajednička policijska postaja, dom zdravlja, srednje škole, uredi Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i sl.) te se siromaštvo može sagledavati u kontekstu dostupnosti različitih resursa na toj razini. Dakle, ne radi se samo o administrativnim, nego i o funkcionalno uvezanim cjelinama. Takvih je jedinica 107, sukladno broju centara za socijalnu skrb u Hrvatskoj, te smo razlikovanje između ruralnih i urbanih područja proveli prema kriteriju iz Programa ruralnog razvoja od 2014. do 2020. godine, po kojem se u pojedinim mjerama ruralnim područjima smatraju općine i gradovi do 10 tisuća stanovnika (Rural Development Programme of the Republic of Croatia for the Period 2014-2020, 2020). Ukoliko bismo se zadržali na administrativnim kriterijima, gotovo sve teritorijalne cjeline imale bi svoje sjedište u urbanom području (njih 103 od 107). No, kada je sjedište CZSS u gradu u kojemu živi manje od 10 tisuća stanovnika, taj se grad prema Programu ruralnog razvoja smatra ruralnim područjem, a takvu teritorijalnu jedinicu smatramo dominantno ruralnom. Dakle, ruralna teritorijalna cjelina u ovom je dijelu analize ona u kojoj nema niti jedne jedinice lokalne samouprave veće od 10 tisuća stanovnika i takvih je 43 (40,2%) u našem uzorku. Urbanih teritorijalnih cjelina ima pak 64 (59,8%). Teritorijalne cjeline su raspoređene po regijama na slijedeći način: 18 u Slavoniji, 23 u Središnjoj Hrvatskoj, 16 u Sjevernoj Hrvatskoj, 9 u Zagrebačkoj regiji, 16 u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru te 25 u Dalmaciji.

POKAZATELJI SIROMAŠTVA NA RAZINI JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE TE NA RAZINI TERITORIJALNIH CJELINA U NADLEŽNOSTI CZSS-A

Kako je uvodno prikazano, različiti kriteriji siromaštva na različitim su razinama alarmantni ako ih sagledavamo na nacionalnoj razini. I dok je udio primatelja naknada najniži pokazatelj, stope

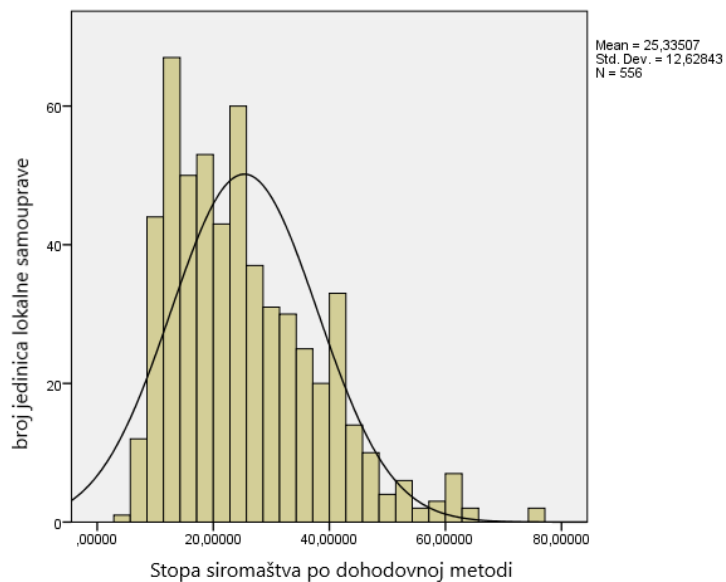
rizika od siromaštva u pojedinim godinama i pojedinim demografskim skupinama dosežu i više od 20% što je osobito zabrinjavajuć podatak.

Ono što možemo uočiti u svim parametrima jest da Hrvatsku u ovom segmentu obilježavaju vrlo uočljive nejednakosti. Tako u Tablici 1. i na Slici 1. i 2. možemo uočiti da se raspon stope siromaštva po dohodovnoj metodi kreće u rasponu od manjem od 10% (najniža je stopa u gradu Čabru u Gorskom kotaru i iznosi 4,7%) do nevjerojatnih 74,8% zabilježenih u općini Kistanje u Šibensko-kninskoj županiji. Slično je i sa stopom siromaštva po potrošnoj metodi gdje je značajno veći udio JLS sa stopama do 10% (najpovoljniju stopu od 1,7% ima istarska općina Brtonigla) dok je u višim razredima manje općina. Općina s najvećom stopom siromaštva po potrošnoj metodi od 70,5% je Levanjska Varoš u blizini Đakova. No između navedenih krajnosti, možemo uočiti čitave klastere vrlo siromašnih jedinica lokalne samouprave po obje metode. Iz Tablice 1. možemo također jasno zaključiti da su u osobitom riziku ruralne u odnosu na urbane jedinice lokalne samouprave čije su vrijednosti stopa siromaštva u nižim razredima.

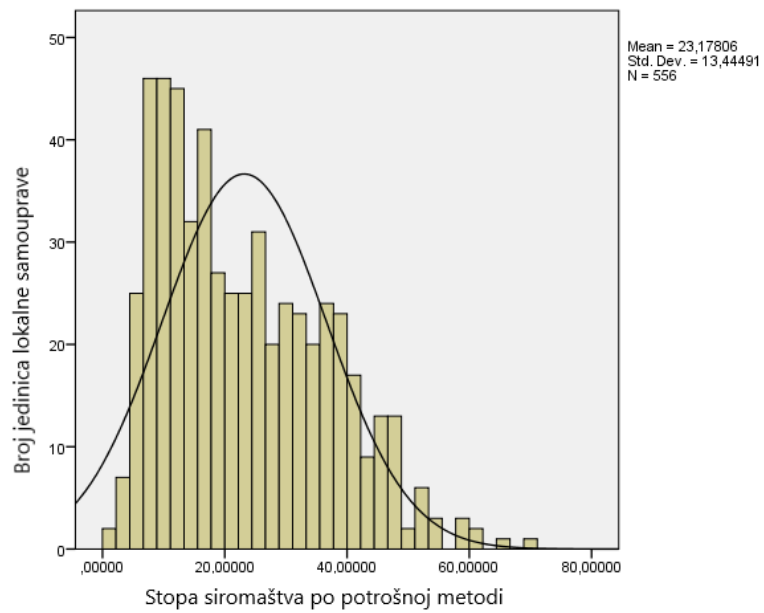
Tablica 1. Pokazatelji siromaštva na razini jedinica lokalne samouprave

STOPA SIROMAŠTVA	% JLS sa stopom siromaštva po dohodovnoj metodi			% JLS sa stopom siromaštva po potrošnoj metodi		
	Ukupno (N=556)	Ruralne (N=482)	Urbane (N=74)	Ukupno (N=556)	Ruralne (N=482)	Urbane (N=74)
do 10%	4,5%	7 %	12,5%	21,9%	18,7%	32,8%
11 – 20%	39,2%	30,4%	52,3%	29,2%	30%	27,4%
21 – 30%	27,5%	27,8%	26,6%	20,1%	19,1%	23,4%
31 – 40%	15,9%	18,9%	5,5%	17,5%	18,2%	13,3%
41 – 50%	8,9%	10,8%	3,1%	8,4%	10,3%	3,1%
51 – 60%	2,6%	3,2%	0%	2,4%	3%	0%
61 – 74,8%	1,4%	1,9%	0%	0,5%	0,7%	0%

Slika 1. Histogram za distribuciju jedinica lokalne samouprave s obzirom na stopu siromaštva po dohodovnoj metodi

Slika 2. Histogram za distribuciju jedinica lokalne samouprave s obzirom na stopu siromaštva po potrošnoj metodi

Razvidno je da stope siromaštva po obje metode nisu jednake. Na razini cijele Hrvatske stopa siromaštva po prihodovnoj metodi je 19,2%, dok je stopa siromaštva po potrošnoj metodi 17,1%.. To znači da je za oko 2% manje stanovništva koje si ne može priuštiti određena dobra, u odnosu na broj stanovnika čiji su prihodi relativno niži. Dakle, siromaštvo temeljem prihoda je u nešto manjoj mjeri amortizirano kada dolazimo do potrošnje. No, u različitim lokalnim sredinama, ti omjeri nisu takvi. Postoje jedinice lokalne samouprave u kojima je upravo suprotno: stopa siromaštva po prihodovnoj metodi niža je nego ona po potrošnoj. Takva je situacija u 36,2% JLS-a u Hrvatskoj, dok u većini JLS-a prihodi, iako manji, ipak uspijevaju donekle amortizirati siromaštvo koje se očituje u potrošnji.

Zanimljivo je da su u ovom segmentu u neznatno nepovoljnijem položaju urbane jedinice lokalne samouprave. Naime, u njih 37,5% stopa siromaštva po potrošnji nadilazi stopu siromaštva po prihodima, dok je to slučaj u 37,15% ruralnih jedinica lokalne samouprave. To nam govori da u dobrom dijelu gradova u Republici Hrvatskoj postoji jedan dio stanovništva koji nominalno nije u riziku od siromaštva prema kriteriju prihoda, ali jest prema kriteriju koji pokazuje da si ne mogu priuštiti određena dobra. Ovaj dio siromašnih osoba obično je nevidljiv i na temelju dohodovnog cenzusa najčešće ne može ostvariti pravo na olakšani pristup dobrima i uslugama. Iako ovdje nećemo ulaziti detaljnije u obrazloženje ovog podatka, razlike koje postoje među stopama siromaštva nisu zanemarive. Tako u čak 24% općina nalazimo da 10 i više posto stanovništva ima nominalno manje prihode ispod linije siromaštva, ali taj se rizik gubi kada ulazimo u sferu potrošnje. S druge strane, u samo 10% gradova pronalazimo takav primjer ublažavanja rizika od siromaštva kada uspoređujemo siromaštvo po prihodima i potrošnji. Možemo reći da si za isti novac stanovnici (ruralnih) općina mogu priuštiti više.

Kada sagledavamo pokazatelje siromaštva na razini teritorijalnih jedinica u nadležnosti centara za socijalnu skrb, pored ponderiranih uprosječenih stopa siromaštva (Tablica 2)., koristili smo i podatak o udjelu primatelja različitih socijalnih naknada (Tablica 3).

Tablica 2. Pokazatelji siromaštva na razini teritorijalnih jedinica u nadležnosti CZSS

STOPA SIROMAŠTVA	% teritorijalnih jedinica u nadležnosti CZSS sa stopom siromaštva po dohodovnoj metodi			% teritorijalnih jedinica u nadležnosti CZSS sa stopom siromaštva po potrošnoj metodi		
	Ukupno (N=107)	Ruralne (N=43)	Urbane (N=64)	Ukupno (N=107)	Ruralne (N=43)	Urbane (N=64)
do 10%	5,6%	4,7%	4,7%	21,5%	18,6%	21,9%
11 – 20%	46,7%	46,5%	46,9%	31,8%	37,2%	29,7%
21 – 30%	28,1%	25,5%	31,2%	25,2%	20,9%	29,7%
31 – 40%	14%	11,7%	15,6%	16,9%	9,4%	18,7%
41 – 50%	4,7%	9,3%	1,6%	3,6%	11,6%	0%
51 – 60%	0,9%	2,3%	0%	1%	2,3%	0%

Već na prvi pogled jasno je da je ukupna pokrivenost stanovništva socijalnim naknadama daleko niža nego što nam ukazuju stope rizika od siromaštva. Zapravo tek je jedan neznatan dio populacije (manji od 2% u većini JLS) obuhvaćen zajamčenom minimalnom naknadom kao temeljnom socijalnom naknadom (kolokvijalno nazvanom „socijalnom pomoći“).

Iako ne postoji prikaz strukture korisnika po dobi i spolu na razini centara za socijalnu skrb, na temelju podataka dostupnih za razinu cijele države možemo posredno zaključiti o strukturi korisnika socijalnih naknada. U strukturi korisnika zajamčene minimalne naknade, udio samaca je čak 37% (23 301 osoba) od kojih su većina muškarci (14 541), a žena u samačkim kućanstvima je 8.760. Među primateljima zajamčene minimalne naknade je 1544 samohranih roditelja (1253 žena), te 14 925 djece. Prema dobi djece, među korisnicima ovog oblika pomoći imamo 2539 djece do 4 godine, 3879 djece od 5 do 9 godina, 4911 dijete u dobi od 10 do 14 godina te 3982 djece u dobi od 15 do 19 godina. Većina primatelja je nezaposlena (njih 29 443), a među njima je najviše nekvalificiranih radnika (6204) te nezaposlenih osoba sa srednjom stručnom spremom (6209). Preko sustava socijalne skrbi (temeljem statusa primatelja zajamčene minimalne naknade), korisnicima lokalna i regionalna samouprava podmiruje troškove ogrjeva i to je pravo koristilo 27 215 kućanstava, a u 2018. godini lokalna i regionalna samouprava pomogla je u podmirivanju troškova stanovanja za 22 768 kućanstava.

Pored zajamčene minimalne naknade, otprilike isti udio stanovništva (a u praksi se radi najčešće o istim korisnicima, koji već primaju zajamčenu minimalnu naknadu) prima jednokratnu novčanu pomoć. Korisnici je dominantno dobivaju u novcu (60 179) te u znatno manjem opsegu u naravi (5773). Najčešći razlozi primanja pomoći su bolest ili smrt člana obitelji (11 204), nabava osnovnih predmeta u kućanstvu (8481), nabava nužne odjeće i obuće (3166) te zbog rođenja ili školovanja djeteta (2414). Više od polovice korisnika (39 699) ovu je pomoć primilo više od jedanput te se uglavnom radi o korisnicima zajamčene minimalne naknade. Ovi podaci također su dostupni samo na razinu cijele države, pa tek posredno možemo zaključiti da su iste potrebe vidljive na razini pojedinog centra za socijalnu skrb.

Osim toga, ovdje smo naveli još dvije naknade koje se primarno osiguravaju radi invaliditeta korisnika, no vidimo da jedna od njih (doplatak za pomoć i njegu) služi i kao mjera ublažavanja siromaštva te se dodjeljuje u nešto većoj mjeri nego što je to slučaj sa zajamčenom minimalnom naknadom i jednokratnom pomoći.

Tablica 3. Pokazatelji siromaštva na razini teritorijalnih jedinica u nadležnosti CZSS

STOPA SIROMAŠTVA	% teritorijalnih jedinica u nadležnosti CZSS s udjelima primatelja ZMN-a			% teritorijalnih jedinica u nadležnosti CZSS s udjelima primatelja jednokratne pomoći			% teritorijalnih jedinica u nadležnosti CZSS s udjelima primatelja osobnih invalidnina			% teritorijalnih jedinica u nadležnosti CZSS s udjelima primatelja doplatka za pomoć i njegu		
	Ukupno (N=107)	Ruralne (N=43)	Urbane (N=64)	Ukupno (N=107)	Ruralne (N=43)	Urbane (N=64)	Ukupno (N=107)	Ruralne (N=43)	Urbane (N=64)	Ukupno (N=107)	Ruralne (N=43)	Urbane (N=64)
do 1%	39,3%	39,5%	39,1%	30,8%	27,9%	32,8%	74,8%	76,7%	73,4%	4,7%	2,3%	6,3%
1,1-2%	27,1%	25,6%	28,1%	37,4%	32,6%	40,6%	25,2%	23,3%	26,6%	49,5%	44,2%	53,1%
2,1 – 3%	17,7%	16,3%	18,7%	19,7%	18,6%	21,4%	0%			23,4%	27,9%	20,3%
3,1 – 4%	8,4%	11,6%	6,3%	5,6%	9,3%	3,1%	0%			16,8%	16,3%	17,2%
4 – 10%	7,5%	7%	7,8%	6,5%	11,6%	2,1%	0%			5,6%	9,3	3,1%

S obzirom na različite dosege koje mjere pojedini indikatori siromaštva, očekujemo da će oni biti povezani, ali da te korelacije neće biti na svim razinama jednako izražene.

Tako se primjerice dvije stope siromaštva, po dohodovnoj i po potrošnoj razini, nalaze u korelaciji od $r=0,664$ ($N=556$) što ukazuje da je ta povezanost snažna, ali ne i potpuna te ipak ne govorimo o dva ista pokazatelja. Korelacije su zabilježene i kada stope agregiramo na razinu teritorijalnih cjelina u nadležnosti CZSS ($r=0,691$, $N=107$).

Što se tiče udjela primatelja zajamčene minimalne naknade, on je u visokoj pozitivnoj korelaciji sa stopom siromaštva po dohodovnoj metodi na razini teritorijalne cjeline ($r=0,667$, $N=107$), te u nešto slabijoj korelaciji sa stopom siromaštva prema kriteriju potrošnje ($r=0,562$, $N=107$). To nam ponovno govori o slabijoj vidljivosti onih građana koji prema životnim troškovima ulaze u rizik od siromaštva. Jednokratna pomoć također je zastupljenija u onim teritorijalnim cjelinama gdje su više razine stope siromaštva s obzirom na prihode ($r=0,295$), ali je nešto viša povezanost sa stopom siromaštva s obzirom na potrošnju ($r=0,334$). To nam govori kako sustav socijalne skrbi kroz jednokratnu financijsku pomoć donekle nastoji podmiriti onaj jaz koji se vidi u praksi, a događa se između prihoda i rashoda kućanstava. Nažalost, ovaj instrument pomoći ostaje i dalje ograničen na korisnike koji su već prepoznati od sustava i u maloj mjeri uspijeva biti dostupan osobama u riziku od siromaštva koje sustav socijalne skrbi ne prepoznaje kao siromašne.

Slična je situacija i s dvjema naknadama koje se dodjeljuju u slučaju invaliditeta, ali služe i kao oblik pomoći za ublažavanje siromaštva. Tako se i osobna invalidnina ($r=0,307$) i doplatak za pomoć i njegu ($r=0,378$) više dodjeljuju u onim jedinicama gdje je viša stopa siromaštva s obzirom na dohodak. No, one se u jednakoj ili nešto većoj mjeri dodjeljuju i u onim sredinama gdje je veća stopa siromaštva s obzirom na potrošnju. Osobna invalidnina također ima kompenzacijski učinak jer analiza pokazuje da je povezanost sa stopom siromaštva po potrošnji još veća ($r=0,393$). Korelacija udjela korisnika doplatka za pomoć i njegu i stope siromaštva po potrošnoj metodi je značajna, ali nešto slabija nego po stopi siromaštva po dohodovnoj metodi ($r=0,352$).

Spomenimo i da postoji visoka povezanost između broja korisnika različitih socijalnih naknada, što na žalost govori u prilog tome da se najčešće radi o istom krugu korisnika te da socijalne naknade ne uspijevaju dosegnuti širi krug korisnika. Tako je udio primatelja zajamčene minimalne naknade pozitivno povezan s brojem primatelja jednokratnih pomoći ($r=0,577$,

N=107) i korisnika doplatka za pomoć i njegu ($r=0,569$, $N=107$), a jednako su povezani i podaci o broju primatelja jednokratne pomoći i korisnika doplatka za pomoć i njegu ($r=0,401$, $N=107$).

Agregiranje podataka na razini teritorijalnih jedinica u nadležnosti centara za socijalnu skrb omogućilo nam je i da uočimo koliki je jaz između građana koji su u riziku od siromaštva i građana koji su korisnici sustava socijalne skrbi. Ovi podaci zaista duboko zabrinjavaju jer uočavamo da postoji velik dio stanovništva koji nije obuhvaćen mrežom podrške (Tablica 4).

Tablica 4. Razlika u stopama siromaštva i udjela stanovništva koje prima socijalne naknade

RAZLIKA (% socijalno nezaštićenih građana)	BROJ TERITORIJALNIH CJELINA KOJE IMAJU RAZLIKU IZMEĐU SIROMAŠTVA DOHODOVNOJ UDJELA ZAJAMČENE NAKNADE (N=107)	BROJ TERITORIJALNIH CJELINA KOJE IMAJU RAZLIKU IZMEĐU STOPE SIROMAŠTVA POTROŠNOJ METODI I UDJELA PRIMATELJA ZAJAMČENE NAKNADE (N=107)
Do 10%	4,7 %	21,5%
10,1 – 15%	21,5 %	19,6 %
15,1 – 20%	29,9 %	15,9%
20,1 – 25%	16,8%	5,6
25,1 – 30%	9,3%	21,5%
30,1 – 35%	8,5%	6,6%
35,1 – 40%	7,4%	4,6%
Više od 40%	1,9%	4,7%

Prag rizika od siromaštva u 2018. godini za jednočlano kućanstvo iznosio je 29 820 kuna na godinu, a za dvije odrasle osobe i dvoje djece mlađe od 14 godina 62 622 kuna (DZS, Priopćenje 14.1.1.). S druge strane, cenzus socijalne pomoći za samca koji nije radno sposoban i koji nema prihoda je 11 040 godišnje, za samca koji je radno sposoban, a nema prihode 9 600 kuna, dok je za obitelj cenzus 19 200 kuna. Dakle, razlika između linije rizika od siromaštva i cenzusa za ostvarivanje socijalne pomoći čak 20 000 kuna za stariju osobu koja živi sama, dok je za četveročlano kućanstvo s dvoje maloljetne djece ono veće od 40 000 kuna godišnje. Ovo dočarava velik problem javnih politika da adekvatno odgovore na probleme siromaštva. Onog

trenutka kada korisnik zajamčene minimalne naknade uđe u sustav socijalne skrbi, gotovo automatizmom stječe prava na druge naknade i materijalna dobra i usluge povezane s tim statusom. S druge strane, oni građani koji radi nisko postavljenog cenzusa ne uđu u sustav socijalne skrbi, teško mogu dobiti pomoć iz drugih državnih, lokalnih pa i civilnih sustava (Šućur i sur., 2016).

U Hrvatskoj su osobe starije od 65 godina u osobito visokom riziku od siromaštva. Stopa rizika od siromaštva za opću populaciju je 23,3%, dok je za osobe starije od 65 godine ona čak 33,1%. To znači da je svaka treća starija osoba u riziku od siromaštva. Iz tog razloga sagledavali smo podatke Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje. Vrlo je zabrinjavajuć pokazatelj da je u čak 49% jedinica lokalne samouprave prosječna starosna mirovina manja od linije rizika od siromaštva za samca. Primjerice, neke županije imaju više od 20 jedinica lokalne samouprave s tako niskim starosnim mirovinama. To su Koprivničko-križevačka, Bjelovarsko-bilogorska, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija. Što se tiče tipa mirovina, najviše je korisnika mirovina temeljem statusa zaposlenika kod pravnih osoba (650 119 korisnik u Republici Hrvatskoj), samo je 24 038 obrtnika kao primatelja mirovina, dok 12 080 osoba prima poljoprivrednu mirovinu. Od navedenih, najniže su poljoprivredne mirovine te su u svim županijama prosječne poljoprivredne mirovine ispod linije rizika od siromaštva. Na žalost, najviši udio žena kao korisnica je upravo u segmentu poljoprivrednih mirovina i na razini Hrvatske udio žena kao primateljica poljoprivredne mirovine je čak 72%. Za usporedbu, od ukupnog broja umirovljenika obrtnika, samo njih 31% su žene. Radi navedenog, u daljnjoj analizi usmjerit ćemo se samo na podatke o primateljima poljoprivrednih mirovina s obzirom da je taj tip mirovina najviše povezan s rizikom od siromaštva.

Naime, primatelji poljoprivrednih mirovina su starije osobe u visokom riziku od siromaštva s obzirom da je u prosjeku u gotovo svim jedinicama lokalne samouprave, poljoprivredna mirovina niža od linije siromaštva za samca. Točnije, u samo tri općine Primorsko-goranske županije (Omišalj, Čavle, Mrkopalj), prosječna poljoprivredna mirovina viša je od linije siromaštva. Najniži iznos prosječne poljoprivredne mirovine je u općini Zagrebačke županije Brckovljani i iznosi samo 561 kn. Na razini cijelog uzorka prosječna poljoprivredna mirovina je $M=1563,03$ ($N=500$, $SD=261,61$). U prosjeku u hrvatskim općinama ima 2,25% stanovnika koji su primatelji ovog tipa mirovina ($SD=0,024$) s time da u 56 jedinica lokalne samouprave nema korisnika ovog tipa mirovina, a uglavnom se radi o općinama i gradovima u Splitsko-dalmatinskoj županiji.

Poljoprivredne mirovine i ranije su prepoznate kao ozbiljan socijalni problem⁷, a navedene razlike možemo protumačiti u različitim cijenama rada koje su ovisne o dominantnoj poljoprivrednoj djelatnosti u pojedinom području.

Kada isti podatak agregiramo na razinu teritorijalnih jedinica u nadležnosti centara za socijalnu skrb, među 99 takvih jedinica prosječna poljoprivredna mirovina iznosi 1567,95 (SD=196,49), a u prosjeku je 1,58% stanovništva korisnik takve mirovine (SD=0,014).

KUMULATIVNA STOPA SIROMAŠTVA NA RAZINI TERITORIJALNIH JEDINICA U NADLEŽNOSTI CENTARA ZA SOCIJALNU SKRB

Prethodno smo prikazali kako različite stope siromaštva donose i različit pristup siromaštvu, a slijedi izračun kumulativne stope siromaštva uzimajući u obzir: stopu siromaštva po dohodovnoj metodi, stopu siromaštva po potrošnoj metodi, udio primatelja zajamčene minimalne naknade te udio primatelja korisnika poljoprivredne mirovine u ukupnom stanovništvu. Kumulativna stopa izračunata je zbrajajući Z vrijednosti svakog pojedinog indikatora siromaštva.

Prema dobivenim podacima, teritorijalne jedinice u nadležnosti centara za socijalnu skrb razvrstane su u sljedeće kvartile (Tablica 5):

Tablica 5. Teritorijalne jedinice prema kumulativnoj stopi siromaštva

Prvi kvartil: teritorijalne jedinice s najmanjom kumulativnom stopom siromaštva	
OPATIJA	-3,9753
KRK	-3,7324
CRES	-3,7215
RIJEKA	-3,6985
ZAGREB	-3,6714
KORČULA	-3,6673
LABIN	-3,6627
HVAR	-3,6352

⁷ Npr. Članak u Agroklubu od 21.12.2014.: „Poljoprivrednici s mirovinama manjim i od 500,00 kn!“ <https://www.agroklub.com/poljoprivredne-vijesti/poljoprivrednici-s-mirovinama-manjim-i-od-50000-kn/15605/>

CRIKVENICA	-3,6242
ROVINJ	-3,5994
BRAČ	-3,4845
SAMOBOR	-3,4693
DUBROVNIK	-3,4583
POREČ	-3,3872
MAKARSKA	-3,3367
RAB	-3,2861
PULA	-3,2859
PAG	-3,2362
SENJ	-3,1524
BUZET	-3,1082
ČABAR	-3,0433
BUJE	-3,0091
ZAPREŠIĆ	-2,9539
PAZIN	-2,8785
SPLIT	-2,8592
Drugi kvartil: teritorijalne jedinice s manjom kumulativnom stopom siromaštva	
ŠIBENIK	-2,5556
VIS	-2,5246
ZADAR	-2,5227
KAŠTELA	-2,5054
VELIKA GORICA	-2,4992
ZABOK	-2,3967
SOLIN	-2,3067
KRAPINA	-2,2298
DELNICE	-2,2205
DUGO SELO	-2,0508
TROGIR	-2,0447
DONJA STUBICA	-2,0312
KLANJEC	-2,0170
VRBOVSKO	-2,0097

PLOČE	-1,8230
VARAŽDIN	-1,5688
BIOGRAD NA MORU	-1,4925
OSIJEK	-1,4778
GOSPIĆ	-1,4286
OMIŠ	-1,3084
IVANIĆ GRAD	-1,0415
ZLATAR BISTRICA	-0,9976
NOVI MAROF	-0,8224
JASTREBARSKO	-0,7744
METKOVIĆ	-0,5950
PREGRADA	-0,5172
Treći kvartil: teritorijalne jedinice s većom kumulativnom stopom siromaštva	
SINJ	-0,4803
IVANEC	-0,4740
PRELOG	-0,1369
DUGA RESA	-0,1336
SVETI IVAN ZELINA	-0,0162
OZALJ	0,1181
OTOČAC	0,2899
KUTINA	0,3214
KOPRIVNICA	0,3821
KARLOVAC	0,4024
NOVSKA	0,4833
SISAK	0,5353
ILOK	0,5596
PETRINJA	0,7230
POŽEGA	0,7328
MURSKO SREDIŠĆE	0,7998
VRGORAC	0,8157
DRNIŠ	0,8428
OGULIN	0,9130
SLAVONSKI BROD	0,9543

KORENICA	0,9900
VRBOVEC	1,0204
BJELOVAR	1,0294
KRIŽEVCI	1,0884
IMOTSKI	1,1880
VINKOVCI	1,2123
DARUVAR	1,2987
Četvrti kvartil: teritorijalne jedinice s najvećom kumulativnom stopom siromaštva	
LUDBREG	1,3630
ČAKOVEC	1,4027
PAKRAC	1,4169
OREHOVICA	1,4574
VUKOVAR	1,5707
DONJI MIHOLJAC	1,7209
VALPOVO	1,7601
BENKOVAC	1,8223
VIROVITICA	2,0084
ČAZMA	2,2355
NAŠICE	2,4453
ŽUPANJA	2,6342
ĐAKOVO	2,8756
GRAČAC	3,0155
BELI MANASTIR	3,3224
GRUBIŠNO POLJE	3,3233
OBROVAC	3,5725
GAREŠNICA	3,5984
ĐURĐEVAC	3,6298
HRVATSKA KOSTAJNICA	3,7936
NOVA GRADIŠKA	3,9561
SLUNJ	4,0356
DVOR	4,1213
SLATINA	4,1997
GLINA	5,1121

PITOMAČA	5,3730
TOPUSKO	6,4472
KNIN	7,6176
VOJNIĆ	8,5411

RAZLIKE U JEDINICAMA LOKALNE SAMOUPRAVE U STOPAMA SIROMAŠTVA S OBZIROM NA REGIONALNA I RAZVOJNA OBILJEŽJA

Jedinice lokalne samouprave odlikuju se značajnim nejednakostima kada je riječ o stopama siromaštva i po kriteriju prihoda i po kriteriju potrošnje. U narednom tekstu prikazat ćemo kako su te nejednakosti povezane s regionalnim i razvojnim obilježjima.

Za početak, vrlo se jasno može uočiti razlika između ruralnih i urbanih jedinica lokalne samouprave: obje promatrane stope značajno su više u ruralnim jedinicama lokalne samouprave. Tako je stopa siromaštva po dohodovnoj metodi značajno viša u ruralnim jedinicama ($M=27,12$; $SD=13,15$), u odnosu na urbane jedinice ($M=19,35$; $SD=8,29$) ($t=6,321$, $df=554$, $p=0,000$). U prosjeku u ruralnim sredinama ima za 7% više stanovnika koji žive u riziku u siromaštvu s obzirom na prihode.

Nešto manja, ali i dalje značajna razlika postoji kada se u procjeni rizika od siromaštva uzme u obzir kriterij potrošnje. Tako je stopa siromaštva po potrošnoj metodi u ruralnim sredinama $M=24,51$ ($SD=13,96$), dok je ista stopa u urbanim jedinicama oko 5,5% manja i iznosi $M=18,71$ ($SD=10,41$) ($t=4,352$, $df=554$, $p=0,000$).

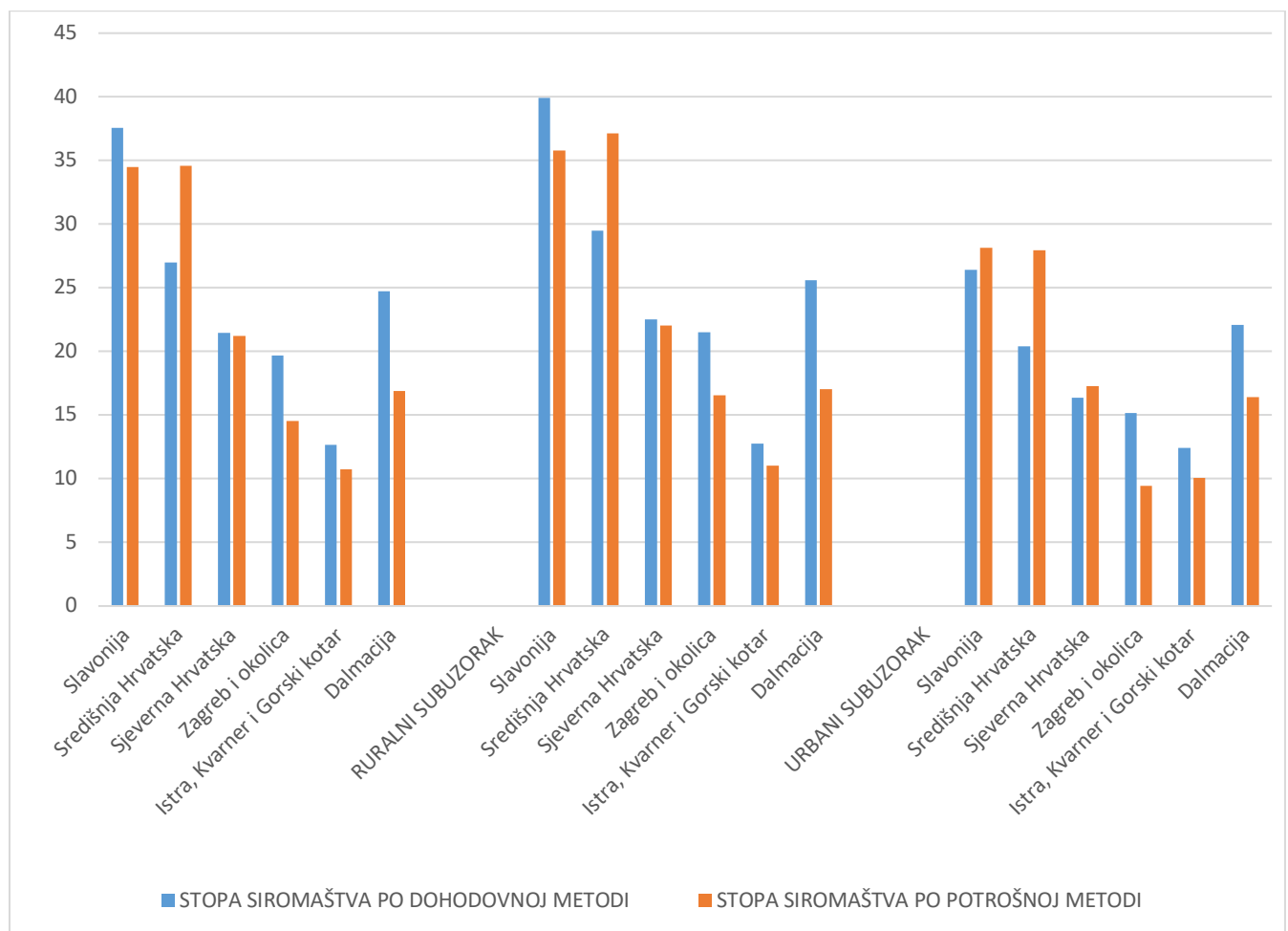
Razlike postoje i prema kriterijima pripadnosti regiji, kao i prema razvojnim obilježjima (pripadnost razvojnoj skupini i indeksu razvijenosti).

Kada je riječ o regionalnim razlikama između jedinica lokalnih samouprava, utvrđene su statistički značajne razlike između regija i u stopi siromaštva po prihodovnoj i u stopi siromaštva po potrošnoj metodi. Statistički značajne razlike utvrđene su kako na razini ukupnog uzorka, tako i na razini poduzoraka urbanih, odnosno ruralnih zajednica (Slika 3, Tablica 6).

Na razini ukupnog (ruralnog i urbanog) uzorka najviše su stope siromaštva u Slavoniji, dok su one najniže u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru. Ista je situacija i kada ruralni poduzorak sagledavamo odvojeno. U urbanom poduzorku najniže su, pak, stope u regiji Zagreb i okolica.

Također je vidljivo da su razine nejednakosti veće između ruralnih jedinica, nego između urbanih. Tako je, primjerice, u ruralnoj Slavoniji 27% više stanovništva siromašno po dohodovnoj metodi i 24% više po potrošnoj metodi, nego u ruralnim dijelovima Istre, Kvarnera i Gorskog kotara. U urbanim jedinicama lokalne samouprave, pak, u Slavoniji živi 11% više stanovništva u riziku od siromaštva po dohodovnoj metodi, te čak 21% više po potrošnoj metodi nego što je slučaj u urbanim dijelovima Zagreba i okolice. Možemo zaključiti i da se urbane jedinice međusobno manje razlikuju na temelju prihoda, ali i da je daleko veći jaz kada urbane jedinice uspoređujemo u siromaštvu po kriteriju potrošnje.

Slika 3. Regionalne razlike u stopama siromaštva općina i gradova u RH

Tablica 6. Razlike u stopama siromaštva prema regionalnoj pripadnosti

REEGIJA	STOPA SIROMAŠTVA PO DOHODOVNOJ METODI			STOPA SIROMAŠTVA POTROŠNOJ METODI		
	UKUPNI UZORAK (N=556)	PODUZORA K RURALNIH JEDINICA (N=428)	PODUZORA K URBANIH JEDINICA (N=128)	UKUPNI UZORAK (N=556)	PODUZORA K RURALNIH JEDINICA (N=428)	PODUZORA K URBANIH JEDINICA (N=128)
VRIJEDNOST ANOVE ZA TESTIRANJE RAZLIKA	F=69,85 5 df=5 p=0,000	F=62,137 df=5 p=0,000	F=11,913 df=3 p=0,000	F=94,01 8 df=5 p=0,000	F=75,920 df=5 p=0,000	F=22,398 df=3 p=0,000

Analizom varijance utvrdili smo još jednu zanimljivost. Naime, na razini cijelog uzorka u svim regijama je u prosjeku stopa siromaštva po potrošnoj metodi manja od stope siromaštva po dohodovnoj metodi, osim u Središnjoj Hrvatskoj u kojoj, vjerojatno zbog viših troškova života, postoji dio nevidljive deprivacije koji se očituje u nemogućnosti podmirenja životnih troškova ($F=26,411$, $df=5$, $p=0,000$). Zanimljivo je da je po ovom pitanju najpovoljnija situacija u Dalmaciji gdje bismo očekivali čak i suprotan nalaz, odnosno visoke troškove života s obzirom na utjecaj turizma na visinu cijena. Isti se obrazac ponavlja i u poduzorku ruralnih jedinica lokalne samouprave ($F=18,992$, $df=5$, $p=0,000$), dok u poduzorku urbanih jedinica lokalne samouprave više stope siromaštva po potrošnoj metodi imaju gradovi u Slavoniji, Središnjoj i Sjevernoj Hrvatskoj ($F=11,652$, $df=5$, $p=0,000$). Kada uspoređujemo urbane i ruralne jedinice na razini cijelog uzorka, u ruralnim je jedinicama stopa siromaštva po dohodovnoj metodi ipak viša nego po potrošnoj, dok je u onim urbanima veća prisutnost nevidljive materijalne deprivacije na temelju potrošnje ($t=-2,181$, $df=288,708$, $p=0,030$).

Što se tiče povezanosti stopa siromaštva s indeksom razvijenosti jedinica lokalne samouprave, očekivano je utvrđena statistički značajna povezanost. Na razini cijelog uzorka ($N=556$), indeks razvijenosti negativno je povezan sa stopom siromaštva po dohodovnoj metodi ($r=-0,733$, $p=0,000$), te je nešto niža, ali i dalje snažna negativna povezanost sa stopom siromaštva po potrošnoj metodi ($r=-0,684$, $p=0,000$). Isto je potvrđeno na poduzorku ruralnih jedinica lokalne samouprave ($N=428$, $r=-0,714$, $p=0,000$ za stopu po dohodovnoj metodi i $r=-0,651$ za stopu po potrošnoj metodi).

Što se tiče urbanih jedinica lokalne samouprave, i tu su utvrđene statistički značajne negativne povezanosti, no na nešto drugačiji način. Naime, indeks razvijenosti povezan je sa stopom

siromaštva po dohodovnoj metodi (N=128, $r=-0,685$, $p=0,000$), ali je još snažnija negativna povezanost sa stopom siromaštva po potrošnoj metodi ($r=-0,803$, $p=0,000$) što nam govori da u manje razvijenim urbanim jedinicama odnos potrošnje s nižom razvijenosti rezultira osobito visokim rizikom od siromaštva. Što su gradovi razvijeniji, to je manja razina skrivenih materijalnih deprivacija građana koji su u riziku od siromaštva zbog smanjene potrošnje (a što nije vidljivo iz dohotka) ($r=-0,329$).

U tumačenju tih podataka valja imati na umu da su u siromašnijim sredinama počesto neočekivano više pojedine stavke opće potrošnje građana zbog manjeg tržišta, prostorne nepovezanosti i sl. Grubo rečeno, slabije razvijeni gradovi su skuplji, a možemo nagađati i da je urbano siromašno stanovništvo opterećenije kreditima i prezaduženošću.

Na sličan način pronalazimo i da se stope siromaštva smanjuju kako idemo prema višim razvojnim skupinama u koje su svrstane jedinice lokalne samouprave, kako na razini cijelog uzorka (Tablica 7) tako i na razini poduzorka za ruralne jedinice lokalne samouprave (Tablica 8).

Tablica 7. Stope siromaštva po razvojnim skupinama na cijelom uzorku jedinica lokalne samouprave

VARIJABLA	RAZVOJ NA SKUPINA	N	M	SD	REZULT AT ANOVE
Stopa siromaštva po dohodovnoj metodi	1	76	43,89	12,56	F=102,74 5 df=7 p=0,00
	2	76	32,27	10,48	
	3	76	28,54	8,86	
	4	76	24,18	7,13	
	5	63	20,64	6,93	
	6	63	18,61	6,55	
	7	63	16,06	5,63	
	8	63	12,82	3,8	
	UKUPNO	556	25,34	12,63	
Stopa siromaštva po potrošnoj metodi	1	76	38,16	12,76	F=88,129 df=7 p=0,00
	2	76	32,99	9,91	
	3	76	28,31	11,86	
	4	76	25,08	9,61	

	5	63	18,3	8,73	
	6	63	15,49	7,24	
	7	63	11,68	5,04	
	8	63	8,85	3,08	
	UKUPNO	556	23,18	13,44	

Tablica 8. Stope siromaštva po razvojnim skupinama na poduzorku ruralnih jedinica lokalne samouprave.

VARIJABLA	RAZVOJNA SKUPINA	N	M	SD	REZULTAT ANOVE
Stopa siromaštva po dohodovnoj metodi	1	75	44,1	12,51	F=72,622 df=7 p=0,000
	2	71	32,52	10,66	
	3	67	28,47	8,87	
	4	56	22,91	6,2	
	5	45	21,05	6,99	
	6	43	18,49	7,41	
	7	42	16,37	6,32	
	8	29	12,84	4,04	
	UKUPNO	428	27,12	13,15	
Stopa siromaštva po potrošnoj metodi	1	75	38,07	12,82	F=59,866 df=7 p=0,000
	2	71	32,81	10,08	
	3	67	27,81	12,26	
	4	56	24,18	10,22	
	5	45	17,62	9,5	
	6	43	13,27	6,16	
	7	42	11,15	4,59	
	8	29	8,88	3,21	
	UKUPNO	428	24,51	13,96	

Na razini jedinica lokalnih samouprava analizirali smo pokazatelje povezane s primateljima poljoprivrednih mirovina kao osoba u riziku od siromaštva.

Analiza pokazuje da su prosječni iznosi poljoprivrednih mirovina različiti u jedinicama lokalne samouprave pojedinih regija ($N=500$, $F=39,932$, $df=5$, $p=0,000$), a iste se razlike ponavljaju i na ruralnom ($N=388$, $F=37,066$, $df=5$, $p=0,000$) i na urbanom poduzorku ($N=112$, $F=5,598$, $df=5$, $p=0,000$).

Po oba indikatora potvrđene su razlike među urbanim i ruralnim jedinicama lokalnih samouprava. Naime, očekivano je više korisnika poljoprivrednih mirovina u ukupnom stanovništvu u ruralnim sredinama ($M=2,6\%$) u odnosu na urbane sredine ($1,1\%$) $6,203$, $df=498$, $p=0,000$). Ruralne sredine imaju više korisnika poljoprivrednih mirovina, ali njihovi su iznosi u prosjeku statistički značajno manji ($M=1547,67$ kn, $SD=271,23$) u odnosu na urbane sredine ($M=1616,23$ kn, $SD=217,95$) ($t=-2,456$, $df=498$, $p=0,014$). Moguće je da je dio stanovništva s višim mirovinama migrirao prema urbanim središtima, ali je moguće i to da je cijena rada u poljoprivredi viša kada se u toj djelatnosti angažira urbano stanovništvo. U svakom slučaju, ovaj bi nalaz valjalo dalje istražiti.

U prosjeku najviše poljoprivredne mirovine imaju umirovljenici u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru ($M=1808,13$ kn) i Dalmaciji ($M=1730,62$ kn), dok općine i gradovi u ostalim regijama imaju prosječnu poljoprivrednu mirovinu u iznosima od oko 1500 kuna. Jednake vrijednosti ponavljaju se na urbanom poduzorku. Na ruralnom poduzorku razlike su još uočljivije pa tako su prosječne poljoprivredne mirovine u ruralnim jedinicama Istre, Kvarnera i Gorskog kotara 1858 kuna, dok u Sjevernoj Hrvatskoj i Zagrebačkoj regiji one iznose samo 1417 kuna.

Što se tiče udjela korisnika poljoprivrednih mirovina, i tu su potvrđene značajne regionalne razlike ($N=500$, $F=18,442$, $df=5$, $p=0,000$). Najviše korisnika poljoprivrednih mirovina u ukupnom stanovništvu imaju jedinice lokalne samouprave u Središnjoj i Sjevernoj Hrvatskoj (oko 3%), potom Zagreb i okolica (oko 2,5%), a najmanje u Slavoniji (2,2%), Dalmaciji (1,3%) te Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru (0,6%). Na sličan su način potvrđene i regionalne razlike u ruralnom uzorku ($N=388$, $F=15,866$, $df=5$, $p=0,000$), kao i u onom urbanom ($N=112$, $F=5,079$, $df=5$, $p=0,000$).

Sukladno regionalnim razlikama, potvrđene su povezanosti udjela stanovnika s poljoprivrednim mirovinama i njihovim iznosima s indeksom razvijenosti. Razvijenije jedinice lokalne samouprave imaju manje korisnika poljoprivrednih mirovina u ukupnom stanovništvu ($r=-0,365$), ali i prosječno više poljoprivredne mirovine ($r=0,472$). Sličnu povezanost vidimo

na poduzorku ruralnih jedinica lokalne samouprave ($r=0,469$ za povezanost indeksa razvijenosti sa visinom mirovina i $r=-0,296$ za povezanost indeksa i udjela stanovnika korisnika poljoprivrednih mirovina). Kada je riječ o urbanom poduzorku, utvrđena je snažna povezanost indeksa razvijenosti i visina mirovina ($N=112$, $r=0,439$) te je u ukupnom stanovništvu u razvijenijim gradovima manje korisnika poljoprivrednih mirovina ($r=-0,430$).

RAZLIKE IZMEĐU RURALNIH I URBANIH JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE UNUTAR POJEDINIH REGIJA

S obzirom na to da smo u studiji primarno zainteresirani na razliku između ruralnih i urbanih jedinica, htjeli smo provjeriti koliko su pojedine regije po toj osi "egalitarne", odnosno u kojoj mjeri je u svakoj od njih naglašen taj jaz.

Iz Tablice 9. možemo zaključiti kako su najegalitarnije regije Istra, Kvarner i Gorski kotar te Dalmacija, odnosno u tim su regijama razlike između stopa siromaštva ruralnih i urbanih jedinica lokalne samouprave najmanje, a po brojnim pokazateljima nema statistički značajnih razlika u odnosu na siromaštvo. Najveći jaz ili unutarregionalne nejednakosti nalazimo u Slavoniji, Središnjoj Hrvatsko, Sjevernoj Hrvatskoj te u Zagrebačkoj regiji.

Tablica 9. Razlike u pokazateljima siromaštva između ruralnih i urbanih jedinica lokalne samouprave u pojedinim regijama (statistički značajne razlike označene su sa **)

REGIJA I POKAZATELJ	RURALNE JLS			URBANE JLS			REZULTAT t- testa
	N	M	SD	N	M	SD	
SLAVONIJA				22			
Stopa siromaštva po dohodovnoj metodi**	105	39,89	10,56	22	26,4	5,65	t=8,513 df=56,881, p=0,000
Stopa siromaštva po potrošnoj metodi**	105	35,8	8,85	22	28,12	6,89	t=3,831 df=125, p=0,000

Razlika između stopa (potrošna-dohodovna)**	105	-4,1	10,56	22	1,72	7,37	-2,455 df=125, p=0,000
Prosječni iznos poljoprivredne mirovine	105	1469,86	145,39	22	1514,79	133,51	-1,336 df=125, p=0,184
Udio primatelja poljoprivredne mirovine u stanovništvu**	105	0,025	0,015	22	0,01	0,01	4,572 df=125, p=0,000
SREDIŠNJA HRVATSKA							
Stopa siromaštva po dohodovnoj metodi**	55	29,49	12,56	21	20,42	6,29	t=4,159 df=68,458, p=0,000
Stopa siromaštva po potrošnoj metodi**	55	37,11	13,64	21	27,94	11,3	t=2,739 df=74, p=0,008
Razlika između stopa (potrošna-dohodovna)	55	7,62	14,19	21	7,52	8,08	t=0,030 df=74, p=0,976
Prosječni iznos poljoprivredne mirovine**	55	1494,91	194,89	21	1602,88	193,8	t=-2,163 df=74, p=0,000
Udio primatelja poljoprivredne mirovine u stanovništvu**	55	0,036	0,025	21	0,017	0,014	t=4,304 df=64,032, p=0,037
SJEVERNA HRVATSKA							
Stopa siromaštva po dohodovnoj metodi**	91	22,52	7,74	19	16,36	4,86	t=3,326 df=108, p=0,001
Stopa siromaštva po potrošnoj metodi**	91	22,06	10,02	19	17,3	5,6	t=2,748 df=42,254, p=0,009
Razlika između stopa (potrošna-dohodovna)	91	-0,47	9,72	19	,9368421	5,88	t=-0,604 df=108, p=0,547

Prosječni iznos poljoprivredne mirovine**	90	1417,46	122,88	19	1513,61	150,81	t=-2,975 df=107, p=0,004
Udio primatelja poljoprivredne mirovine u stanovništvu**	90	0,038	0,04	19	0,014	0,013	t=4,893 df=80,331, p=0,000
ZAGREB I OKOLICA							
Stopa siromaštva po dohodovnoj metodi**	25	21,52	7,99	10	15,16	4,53	t=2,965 df=28,681, p=0,006
Stopa siromaštva po potrošnoj metodi**	25	16,56	6,82	10	9,44	2,03	t=3,215 df=33, p=0,003
Razlika između stopa (potrošna-dohodovna)	25	-4,96	6,75	10	-5,72	3,15	t=0,451 df=, p=0,655
Prosječni iznos poljoprivredne mirovine**	25	1417,51	210,34	10	1576,1	166,28	t=-2,127 df=33, p=0,041
Udio primatelja poljoprivredne mirovine u stanovništvu**	25	0,03	0,029	10	0,014	0,015	t=1,610 df=33, p=0,117
ISTRA, KVARNER I GORSKI KOTAR							
Stopa siromaštva po dohodovnoj metodi	53	12,76	3,63	24	12,4	4,07	t=0,382 df=75, p=0,704
Stopa siromaštva po potrošnoj metodi	53	11,01	4,91	24	10,09	4,55	t=0,783 df=75, p=0,436
Razlika između stopa (potrošna-dohodovna)	53	-1,75	6,15	24	-2,32	5,94	t=0,381 df=75, p=0,704
Prosječni iznos poljoprivredne mirovine	49	1858,55	398,35	24	1705,19	286,92	t=1,682 df=71, p=0,097
Udio primatelja poljoprivredne	49	0,008	0,009	24	0,004	0,004	t=2,714

mirovine u stanovništvu**							df=70,999, p=0,008
DALMACIJA							
Stopa siromaštva po dohodovnoj metodi	99	25,61	12,29	32	22,1	10,49	t=1,453 df= 129, p=0,149
Stopa siromaštva po potrošnoj metodi	99	17,04	12,05	32	16,39	8,93	t=0,282 df= 129, p=0,779
Razlika između stopa (potrošna-dohodovna)	99	-8,565	10,51	32	-5,707	7,45	t=-1,425 df= 129, p=0,157
Prosječni iznos poljoprivredne mirovine	64	1716,6	278,82	16	1786,73	181,48	t=-0,954 df= 78, p=0,343
Udio primatelja poljoprivredne mirovine u stanovništvu**	64	0,014	0,014	16	0,007	0,005	t=3,551 df=68,089, p=0,001

RAZLIKE MEĐU TERITORIJALNIM CJELINAMA U NADLEŽNOSTI CZSS-A U RAZLIČITIM POKAZATELJIMA SIROMAŠTVA

Mnoge razlike koje smo utvrdili na razini jedinica lokalne samouprave potvrđuju se i na razini teritorijalnih cjelina koje su u nadležnosti centara za socijalnu skrb. Za potrebe ove studije, indeks razvijenosti smo agregirali na razinu teritorijalnih cjelina u nadležnosti centara za socijalnu skrb prema metodi opisanoj u uvodnom dijelu po kojoj je urbana jedinica ona koja ima više od 10 000 stanovnika.

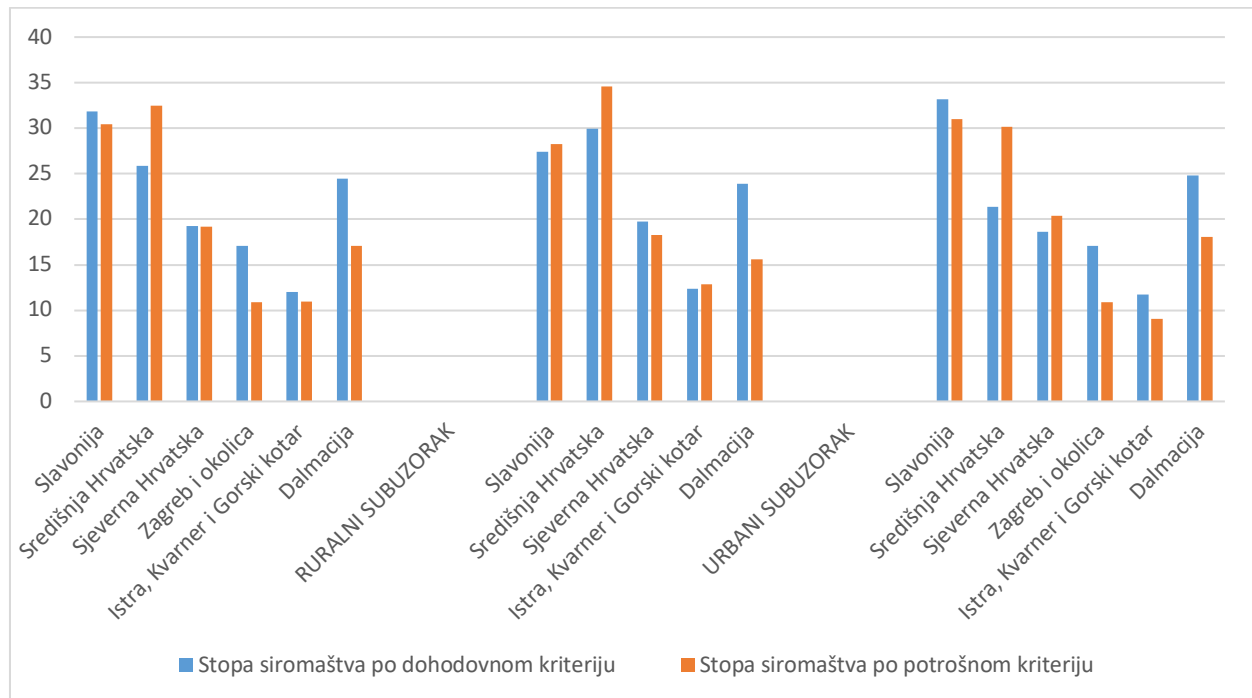
Kada tako agregiramo jedinice lokalne samouprave na razinu teritorijalnih cjelina u nadležnosti centara za socijalnu skrb, gube se statistički značajne razlike u stopama siromaštva između ruralnih i urbanih cjelina. Tako je stopa siromaštva po dohodovnoj metodi u ruralnim cjelinama 22,9%, dok je ista u urbanim 22,64%. Stopa siromaštva po potrošnoj metodi u ruralnim cjelinama je 22,13%, dok je ona u urbanim cjelinama 21,09%. Spomenimo i to da je, na ovaj način, u urbanim cjelinama siromaštvo po potrošnoj metodi nešto bliže onom mjerenom po dohodovnoj metodi.

Jedan od razloga za gubitak statistički značajnih razlika između ruralnih i urbanih teritorijalnih jedinica u stopama siromaštva jest u tome što smo prilikom izračuna stope siromaštva na razini teritorijalnih jedinica uzeli u obzir broj stanovnika pa su mjesta s većim brojem stanovnika (koja su u prosjeku i razvijenija) ublažila ukupne stope siromaštva na razini teritorijalnih cjelina, pa i umanjila razlike između ruralnih i urbanih sredina koje su razvidne na razini administrativnih jedinica lokalne samouprave. To ukazuje na važnost zadržavanja podataka na razini administrativnih jedinica lokalnih samouprava jer su na toj razini vidljive pojedine suptilnije razlike i nejednakosti. Neke službe vode svoje statistike po razinama nadležnosti (kao što su centri za socijalnu skrb ili uredi Hrvatskog zavoda za zapošljavanje), dok druge to čine po razini jedinica lokalne samouprave (kao što je Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje). Na temelju ovog nalaza svakako bismo preporučili vođenje statistika na razini jedinica lokalne samouprave.

Nadalje, važno je ukazati i na manjkavost definicije ruralnog područja u Nacionalnom programu ruralnog razvoja 2014 – 2020. kojim se, u jednom dijelu, predviđa da je ruralno područje općina ili grad do 10 000 stanovnika. Takva odluka omogućuje širi krug korisnika mjera ruralnog razvoja, ali poništava razlike koje postoje među ruralnim i urbanim područjima tako da bi valjalo razmotriti uvođenje prijelazne kategorije u analizi jedinica, kao što je kategorija manjih gradova.

Po pitanju razlika u stopama siromaštva, regionalne razlike su na glavnom uzorku te ruralnom, odnosno urbanom poduzorku i više nego očite (Slika 4).

Slika 4. Regionalne razlike u stopama siromaštva teritorijalnih jedinica u nadležnosti centara za socijalnu skrb

Na ponovljenim analizama u stopama siromaštva agregiranih na razini teritorijalnih cjelina, ponovno su potvrđene regionalne razlike. Na razini cijelog uzorka (N=107), vidljivo je da su obje stope siromaštva najveće u Slavoniji i Središnjoj Hrvatskoj, a najmanje u Zagrebačkoj regiji te Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru. Ta je razlika statistički značajna i za stopu po dohodovnom kriteriju ($F=12,427$, $df=5$, $p=0,000$) i za stopu po potrošnom kriteriju ($F=23,918$, $df=5$, $p=0,000$).

Na razini ruralnog poduzorka (N=43), razlike postoje u istom smjeru, ali bez urbane Zagrebačke regije najniže stope siromaštva bilježimo u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru. Statistički su značajne razlike za obje stope siromaštva, i po kriteriju dohotka ($F=4,297$, $df=4$, $p=0,006$) po kriteriju potrošnje ($F=7,222$, $df=4$, $p=0,000$).

Što se tiče urbanog poduzorka (N=64), potvrđene su statistički značajne razlike, baš kao i na ukupnom uzorku u obje stope siromaštva. Tako urbane teritorijalne cjeline u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru imaju daleko najniže stope siromaštva, dok urbane teritorijalne cjeline u Slavoniji imaju najviše stope. Razlike su potvrđene za stopu po dohodovnom kriteriju ($F=14,026$, $df=5$, $p=0,000$) i po potrošnji ($F=28,372$, $df=5$, $p=0,000$).

No, grafikon nam zorno predočava i da odnosi dviju stopa nisu istovjetni u različitim regijama. Razlika između potrošne i dohodovne stope najmanja je u Sjevernoj Hrvatskoj te u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru, što znači da ondje prihodovna deprivacija najbolje oslikava deprivaciju u vidu potrošnje. Regije u kojima prihodovna deprivacija prednjači pred potrošnom (što znači i da se za postojeći prihod može u smislu potrošnje osigurati više) su Zagreb i okolica te Dalmacija. U ovom aspektu najnepovoljnija je regija Središnja Hrvatska, u kojoj prihode prati slabija kupovna moć i potrošnja te uz prihodovnu deprivaciju treba uzeti u obzir da je ondje značajan dio stanovništva depriviran u pitanju potrošnje, a obično nije dovoljno vidljiv jer se prihodovni kriterij gotovo isključivo uzima kao jedini kriterij ostvarivanja socijalnih naknada. Ove razlike statistički su značajne kako na razini ukupnog uzorka teritorijalnih cjelina ($N=107$, $F=10,283$, $df=5$, $p=0,000$), tako i na razini ruralnog poduzorka ($N=43$, $F=2,944$, $df=4$, $p=0,033$) te urbanog poduzorka ($N=64$, $F=11,762$, $df=5$, $p=0,000$).

Kada je riječ o razlikama u udjelima socijalnih naknada, razlike su utvrđene u udjelima svih socijalnih naknada (Tablica 10). Očekivano, najveći su udjeli primatelja zajamčene minimalne naknade u Slavoniji i Središnjoj Hrvatskoj, dok je udio primatelja jednokratne pomoći najveći u Središnjoj Hrvatskoj te Zagrebu i okolici. Što se tiče udjela korisnika temeljem naknada za invaliditet, osobne invalidnine i doplatka za pomoć i njegu, oni su, suprotno očekivanjima, najviši u Dalmaciji i Sjevernoj Hrvatskoj.

Tablica 10. Regionalne razlike u udjelima primatelja socijalnih naknada u ukupnom stanovništvu

UDIO PRIMATELJA NAKNADA	REGIJE	N	M	SD	REZULTAT ANOVE
Udio stanovnika primatelja zajamčene minimalne naknade	Slavonija	18	0,026	0,01	F= 6,872 df=5 p=0,000
	Središnja Hrvatska	23	0,025	0,011	
	Sjeverna Hrvatska	16	0,013	0,009	
	Zagreb i okolica	9	0,009	0,003	
	Istra, Kvarner i Gorski kotar	16	0,006	0,005	
	Dalmacija	25	0,016	0,021	
	Slavonija	18	0,015	0,011	F= 2,476 df=5
	Središnja Hrvatska	23	0,027	0,021	

Udio stanovnika primatelja jednokratne pomoći	Sjeverna Hrvatska	16	0,014	0,005	p=0,037
	Zagreb i okolica	9	0,019	0,007	
	Istra, Kvarner i Gorski kotar	16	0,015	0,013	
	Dalmacija	25	0,016	0,013	
Udio stanovnika primatelja osobnih invalidnina	Slavonija	18	0,008	0,002	F= 9,883 df=5 p=0,000
	Središnja Hrvatska	23	0,009	0,003	
	Sjeverna Hrvatska	16	0,009	0,002	
	Zagreb i okolica	9	0,008	0,001	
	Istra, Kvarner i Gorski kotar	16	0,005	0,001	
	Dalmacija	25	0,01	0,002	
Udio stanovnika primatelja doplatka za pomoć i njegu	Slavonija	18	0,02	0,009	F= 2,857 df=5 p=0,019
	Središnja Hrvatska	23	0,026	0,008	
	Sjeverna Hrvatska	16	0,019	0,006	
	Zagreb i okolica	9	0,014	0,004	
	Istra, Kvarner i Gorski kotar	16	0,022	0,013	
	Dalmacija	25	0,029	0,019	

Što se tiče razlika na osnovu ruralnih/urbanih teritorijalnih cjelina, nisu pronađene statistički značajne razlike niti u jednom obliku socijalnih naknada (Tablica 11).

Tablica 11. Udio primatelja različitih socijalnih naknada prema kriteriju ruralnog/urbanog

VRSTA NAKNADE		N	M	SD
Udio stanovnika primatelja zajamčene minimalne naknade	Ruralne teritorijalne cjeline	43	0,017	0,014
	Urbane teritorijalne cjeline	64	0,017	0,015
Udio stanovnika primatelja jednokratne pomoći	Ruralne teritorijalne cjeline	43	0,022	0,019
	Urbane teritorijalne cjeline	64	0,016	0,01
Udio stanovnika primatelja osobne invalidnine	Ruralne teritorijalne cjeline	43	0,00	0,003
	Urbane teritorijalne cjeline	64	0,009	0,003
Udio stanovnika primatelja doplatka za pomoć i njegu	Ruralne teritorijalne cjeline	43	0,025	0,015
	Urbane teritorijalne cjeline	64	0,021	0,011

Kao i kod stopa siromaštva, utvrđena je statistički značajna negativna povezanost između indeksa razvijenosti agregiranog za razinu teritorijalne jedinice i udjela primatelja socijalnih naknada. Najveća je povezanost s udjelom primatelja zajamčene minimalne naknade (N=107, $r=-0,683$, $p=0,000$), potom s primateljima jednokratne pomoći (N=107, $r=-0,446$, $p=0,000$) i doplatka za pomoć i njegu (N=107, $r=-0,447$, $p=0,000$), a najmanja je povezanost s udjelom primatelja osobnih invalidnina ($r=-0,276$, $p=0,000$). Udjeli primatelja svih naknada negativno su povezani s indeksom razvijenosti i u ruralnim i u urbanim teritorijalnim cjelinama. Pritom postoje određene razlike u intenzitetu povezanosti na ruralnom, odnosno urbanom poduzorku. U slabije razvijenim ruralnim teritorijalnim cjelinama najviše se povećavaju udjeli primatelja zajamčene minimalne naknade (N=43, $r=-0,797$, $p=0,000$) i jednokratnih naknada ($r=-0,536$, $p=0,000$). U slabije razvijenim urbanim teritorijalnim cjelinama najviše se povećavaju udjeli primatelja zajamčene minimalne naknade (N=64, $r=-0,652$, $p=0,000$) te primatelja doplatka za pomoć i njegu ($r=-0,522$, $p=0,000$).

S obzirom da je važan aspekt i razlika koju uočavamo između stope siromaštva i udjela korisnika obuhvaćenih socijalnim naknadama, istražili smo u kojoj mjeri se teritorijalne jedinice razlikuju s obzirom na svoja obilježja u tom aspektu.

Na žalost, razlika između građana koji su u riziku od siromaštva i građana koji su obuhvaćeni socijalnim naknadama veća je u slabije razvijenim zajednicama. Drugim riječima, u onim zajednicama u kojima su socioekonomski uvjeti nepovoljniji veća je razina socijalne nezaštićenosti građana, odnosno više je onih koji nisu obuhvaćeni sigurnosnom mrežom socijalne države.

Koeficijenti korelacije agregiranog indeksa razvijenosti teritorijalne jedinice i razine nepokrivenosti građana u siromaštvu su visoki za obje stope (N=107, $r=-0,750$ za stopu siromaštva po dohodovnoj metodi i $r=-0,761$).

Slične su razlike i na razini regija. Tako je, ako gledamo prema stopi siromaštva po dohodovnoj metodi, najviše socijalno nezaštićenih građana u Slavoniji (M=29,28, SD=6,2), potom u Središnjoj Hrvatskoj (M=23,37, SD=9,68), a najmanje u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru (M=11,44, SD=3,21) i Zagrebačkoj regiji (M=16,21, SD=5,11) (F=11,591, df=5, $p=0,000$). Kada gledamo razlike u stopi siromaštva po potrošnoj metodi, dobivamo slične statistički značajne razlike (F=22,103, df=5, $p=0,000$). Tako je u Slavoniji 27,8% socijalno nezaštićenih građana (SD=4,38), u Središnjoj Hrvatskoj radi se o 27% građana (SD=12,13), u Dalmaciji živi 13% socijalno nezaštićenih građana (SD=6,8), a u Zagrebu i okolici (M=10,03%, SD=2,69) te

u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru je najmanje socijalno nezaštićenih građana, oko 10 posto ($M=10,36\%$, $SD=4,49$). Važno je napomenuti kako Središnja Hrvatska ima najvišu standardnu devijaciju što nam ukazuje na to da je u toj regiji najveći varijabilitet, odnosno da su najveće razlike unutar same regije.

Razina nepokrivenosti građana u riziku od siromaštva je izjednačena u ruralnim i urbanim sredinama tako da je u prosjeku 21,23% građana nepokriveno socijalnim naknadama u ruralnim i 20,93% u urbanim teritorijalnim jedinicama ako promatramo siromaštvo po dohodovnoj metodi. Ako koristimo potrošnu metodu, tada je u ruralnim sredinama 20,46% građana socijalno nezaštićeno, a u urbanim teritorijalnim jedinicama ih je 19,38%.

Teritorijalne jedinice u nadležnosti centara za socijalnu skrb razlikuju se i u udjelima poljoprivrednih mirovina i njihovim iznosima. U razvijenijim jedinicama postoji manji udio korisnika poljoprivrednih mirovina u ukupnom stanovništvu ($N=99$, $r=-0,475$), a u prosjeku su poljoprivredne mirovine više ($r=0,525$). Najviše poljoprivredne mirovine imaju stanovnici u Dalmaciji ($M=1768,61$ kn, $SD=221,62$), a iznenađujuće je da najniže mirovine imaju stanovnici u teritorijalnim jedinicama u razmjerno razvijenoj Sjevernoj Hrvatskoj ($M=1415,86$ kn, $SD=68,9$) ($N=99$, $F=10,891$, $df=5$, $p=0,000$). Najviše je korisnika poljoprivrednih mirovina u ukupnom stanovništvu u Sjevernoj Hrvatskoj (2,4%) i Središnjoj Hrvatskoj (2,3%), dok ih je najmanje u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru (0,5%) te Dalmaciji (0,7%) ($F=7,835$, $df=5$, $p=0,000$). Ruralne teritorijalne jedinice imaju očekivano više korisnika poljoprivrednih mirovina u ukupnom stanovništvu u odnosu na urbane ($t=2,092$, $df=97$, $p=0,049$).

RAZLIKE MEĐU TERITORIJALNIM JEDINICAMA U KUMULATIVNOJ STOPI SIROMAŠTVA

Za kraj, spomenimo i da primjećujemo statistički značajne razlike u kumulativnoj stopi siromaštva među teritorijalnim jedinicama po različitim obilježjima. Iako je kumulativna stopa nešto viša u ruralnim jedinicama ($N=43$, $M=0,11$) u odnosu na urbane ($N=64$, $M=-0,34$), te razlike nisu statistički značajne.

Teritorijalne jedinice s višim indeksom razvijenosti imaju niže kumulativne stope siromaštva ($N=107$, $r=-0,88$), a povezanost je još izraženija na poduzorku urbanih teritorijalnih jedinica ($N=64$, $r=-0,907$).

Sukladno razlikama po indeksu razvijenosti, izmjerene su i razlike među regijama. Tako su najviše kumulativne stope siromaštva u Slavoniji ($M=2,04$, $SD=1,56$), Središnjoj Hrvatskoj ($M=1,9$, $SD=2,63$), Sjevernoj Hrvatskoj ($M= -0,28$, $SD=1,66$), a najmanje u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru ($M=-3,27$, $SD=0,55$), Zagrebu i okolici ($M= -1,71$, $SD=1,62$) te u Dalmaciji ($M=-1$, $SD=2,77$) ($F= 17,157$, $df=5$, $p=0,000$). Po najvećim standardnim devijacijama vidimo da je najveći varijabilitet u Središnjoj Hrvatskoj i Dalmaciji, što su regije koje obilježavaju i najveće unutarregionalne nejednakosti. Slavonske teritorijalne jedinice su u manjoj mjeri heterogene, i uglavnom su u riziku od siromaštva, dok su jedinice Istre, Kvarnera i Gorskog kotara također homogenije i u prosjeku bilježe manji rizik od siromaštva.

Na poduzorku ruralnih teritorijalnih jedinica više stope siromaštva su u Središnjoj Hrvatskoj u odnosu na Slavoniju ($F= 8,691$, $df=4$, $p=0,000$). Na poduzorku urbanih teritorijalnih jedinica situacija je obrnuta i Slavonija ima više stope siromaštva od Središnje Hrvatske ($F= 12,407$, $df=5$, $p=0,000$).

URBANI I RURALNI JAZ IZMEĐU TERITORIJALNIH JEDINICA U NADLEŽNOSTI CENTRA ZA SOCIJALNU SKRB UNUTAR POJEDINIH REGIJA

S obzirom na zastupljenost ruralnih i urbanih teritorijalnih jedinica u pojedinim regijama, jaz između ruralnih i urbanih cjelina smo ispitivali u nekoliko regija. Razlike nismo ispitivali u Slavoniji i Zagrebu i okolici zbog dominacije urbanih teritorijalnih jedinica.

U Središnjoj Hrvatskoj u ruralnim teritorijalnim jedinicama je statistički značajno viša stopa siromaštva po dohodovnom kriteriju ($t=2,285$, $df=12,506$, $p=0,040$), veća je razina nezaštićenosti stanovništva i njihove pokrivenosti socijalnim naknadama ($t=2,324$, $df=12,481$, $p=$), viši je udio stanovnika koji prima poljoprivrednu mirovinu ($t=2,726$, $df=21$, $p=0,013$) te je viša stopa kumulativnog siromaštva ($t=2,342$, $df=14,399$, $p=0,034$).

U Sjevernoj Hrvatskoj i Dalmaciji se urbane i ruralne teritorijalne jedinice, pak, ne razlikuju niti po jednom parametru.

U Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru pronalazimo da stanovnici u ruralnim teritorijalnim cjelinama imaju statistički značajno nižu poljoprivrednu mirovinu ($t=-2,308$, $df= 14$, $p= 0,037$) te je nešto viša kumulativna stopa siromaštva ($t=2,163$, $df= 14$, $p=0,048$).

ZAKLJUČAK

Ova studija nedvojbeno ukazuje na to da u Hrvatskoj postoje značajne nejednakosti u različitim pokazateljima siromaštva između urbanih i ruralnih područja, između pojedinih regija te s obzirom na indeks razvijenosti.

Nadalje, iznimno je važno kako mjerimo siromaštvo i kakve mjere socijalne politike po tom pitanju donosimo s obzirom na to da postoji ozbiljan jaz između različitih pokazatelja siromaštva. Temeljni je problem iznimno mala pokrivenost građana u riziku od siromaštva mjerama socijalne politike kako u urbanim, tako i u ruralnim područjima.

Specifično, na razini jedinica lokalne samouprave zaključili smo sljedeće:

- Postoji vrlo veliki varijabilitet u stopama siromaštva po dohodovnoj metodi (od 4,7% do 74,8) i po potrošnoj metodi (od 1,7% do 75%), što potvrđuje da Hrvatska ima vrlo izražene nejednakosti.
- Iako se očekuje da će stopa siromaštva po dohodovnoj metodi biti viša od one po potrošnoj metodi, u 36,2% JLS nalazimo suprotan odnos. To znači da u njima postoji značajan dio stanovnika koji je u riziku od siromaštva po dohotku, ali i u riziku od siromaštva jer si ne može priuštiti određena dobra. Ovaj dio siromašne populacije je obično najmanje vidljiv.
- Ukupna pokrivenost stanovništva socijalnim naknadama daleko je niža nego što nam ukazuju stope rizika od siromaštva (na razini RH oko 17% stanovništva u riziku od siromaštva je socijalno nezaštićeno). Razlika između linije rizika od siromaštva i cenzusa za ostvarivanje socijalne pomoći iznosi čak 20 000 kn za stariju osobu koja živi sama, dok je za četveročlano kućanstvo s dvoje maloljetne djece ona veća od 40 000 kn godišnje. Visoke korelacije u udjelima primatelja različitih socijalnih naknada sugerira da se radi o zatvorenom krugu korisnika koji primaju različite naknade.
- Veliki socijalni problem predstavljaju poljoprivredne mirovine i u samo tri općine prosječna je poljoprivredna mirovina viša od linije siromaštva.
- Na razini cijelog uzorka u svim regijama je u prosjeku stopa siromaštva po potrošnoj metodi manja od stope siromaštva po dohodovnoj metodi, osim u Središnjoj Hrvatskoj. To znači da se u Središnjoj Hrvatskoj značajan dio stanovnika bori s nevidljivom materijalnom deprivacijom

Što se tiče razlika među jedinicama lokalne samouprave na razini selo-grad, dobiveni su sljedeći rezultati:

- Postoji značajna razlika između ruralnih i urbanih jedinica lokalne samouprave po obje promatrane stope koje su značajno više u ruralnim jedinicama lokalne samouprave. U ruralnim sredinama ima u prosjeku 7% više stanovnika koji žive u riziku od siromaštva s obzirom na prihode. Jaz između ruralnih i urbanih jedinica najmanji je u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru te Dalmaciji.
- Urbane jedinice lokalne samouprave nepovoljnije su jedino po tome što imaju više nevidljivog siromaštva temeljem potrošnje. U gradovima postoji stanovništvo koje po potrošnji živi u siromaštvu, ali mu je dohodak nominalno iznad linije rizika od siromaštva. S druge strane, dio ruralnog stanovništva premda dohodovno jest siromašan, može podmiriti prosječnu potrošnju.
- Razine nejednakosti u Hrvatskoj su veće između ruralnih jedinica, nego između urbanih.
- Indeks razvijenosti je negativno povezan sa stopom siromaštva po dohodovnoj metodi te je nešto niža, ali i dalje snažna negativna povezanost sa stopom siromaštva po potrošnoj metodi. U urbanim jedinicama lokalne samouprave, indeks razvijenosti je negativno povezan sa stopom siromaštva po dohodovnoj metodi, ali je još snažnija negativna povezanost sa stopom siromaštva po potrošnoj metodi. To ponovno potvrđuje paradoks kako najslabije razvijeni gradovi mogu biti i najskuplji za život i tako stvarati dodatan rizik od siromaštva.
- Očekivano je više korisnika poljoprivrednih mirovina u ukupnom stanovništvu u ruralnim sredinama u odnosu na urbane sredine. Međutim, prosječni iznosi poljoprivrednih mirovina su i značajno niži u ruralnim sredinama. Isti zaključak potvrđen je kada uspoređujemo ruralne i urbane teritorijalne cjeline u nadležnosti centara za socijalnu skrb.

Kada sagledavamo razlike između ruralnih i urbanih teritorijalnih cjelina u nadležnosti centara za socijalnu skrb, gube se neke ranije utvrđene razlike. Razlog je u tome što agregirane stope siromaštva uzimaju u obzir broj stanovnika po pojedinoj općini/gradu (više, odnosno manje od 10 000) čime se donekle ublažavaju pokazatelji siromaštva te bi stoga u budućnosti bilo važno zadržavati pokazatelje na razini jedinica lokalnih samouprava.

U ruralnim teritorijalnim cjelinama potvrđena je povezanost indeksa razvijenosti i stopa siromaštva, no ta je povezanost nešto manja nego u urbanim teritorijalnim cjelinama.

Što se tiče primatelja socijalnih naknada, njih je više u slabije razvijenim ruralnim teritorijalnim cjelinama, u kojima su veći udjeli primatelja zajamčene minimalne naknade i jednokratnih naknada.

I ruralne i urbane teritorijalne cjeline imaju visoke razine nepokrivenosti građana u riziku od siromaštva socijalnim naknadama. U prosjeku u ruralnim teritorijalnim cjelinama postoji oko 20% građana koji žive u siromaštvu, a nisu obuhvaćeni socijalnim naknadama.

Uzimajući u obzir brojne pokazatelje siromaštva i kumulativnu stopu siromaštva, najveći jaz između ruralnih i urbanih teritorijalnih cjelina postoji u Središnjoj Hrvatskoj. Tako u ruralnim područjima središnje Hrvatske pronalazimo više stope siromaštva, više građana koji nisu obuhvaćeni socijalnim naknadama, više korisnika poljoprivrednih mirovina i višu kumulativnu stopu siromaštva. Možemo zaključiti da su po brojnim parametrima u najvećem riziku ruralne teritorijalne cjeline Središnje Hrvatske.

PREPORUKE

Dobiveni podaci govore u prilog tome da politika suzbijanja siromaštva treba biti neodvojiva od promišljanja općih, društvenih i specifičnih regionalnih nejednakosti. U Hrvatskoj do sada nije bilo dostatne sinergije između socijalne politike, ruralne politike, politike regionalnog razvoja i politike smanjenja društvenih nejednakosti. Rezultati studije ukazuju na potrebu da se to u budućnosti promijeni, kao i koje indikatore siromaštva treba uključiti u promišljanje programa ruralnog i regionalnog razvoja.

Posebno je važno da politike ruralnog razvoja veću pozornost pridaju smanjenju siromaštva. Naime, na razini jedinica lokalne samouprave naši podaci nedvojbeno pokazuju da su ruralna područja u većem riziku od siromaštva od urbanih, a osobito ruralna područja Središnje Hrvatske i Slavonije. Preporuča se ojačati paket financijskih naknada te puno intenzivnije pokrenuti programe zapošljavanja i poboljšanja obrazovnih ishoda kao jamca smanjenja siromaštva.

Nadalje, potrebno je proširiti sigurnosnu mrežu socijalne države koja do sada ne uspijeva dosegnuti značajan dio građana u riziku od siromaštva, u ruralnim općinama i u većoj mjeri nego u urbanim. S jedne strane građani koji imaju status primatelja zajamčene minimalne naknade temeljem toga statusa ostvaruju pristup naknadama i uslugama u drugim sustavima,

dok drugi (brojčano veći) dio građana u riziku od siromaštva ostaje izvan dosega socijalne države. U ovom aspektu najteža je situacija u ruralnim područjima Središnje Hrvatske.

Važno je zasebno proučiti jaz siromaštva s fokusom na tzv. nevidljivo siromaštvo na temelju potrošnje. Naime, dohodovni cenzus je trenutačno isključivi kriterij za ostvarivanje socijalnih prava i socijalnih usluga i on isključuje građane s prihodima iznad linije siromaštva koji po troškovima života i razini zaduženosti jesu materijalno deprivirani. U tom su smislu osobito ranjivi građani u urbanim dijelovima Hrvatske, dok analiza pokazuje da dio građana u ruralnim područjima uspijeva kompenzirati dio rizika od siromaštva po prihodima kroz manje troškove potrošnje.

Osobito je važno razviti osjetljive instrumente koji će prepoznati građane u riziku od siromaštva, a čiji je dohodak nominalno iznad linije rizika od siromaštva. Hrvatski su građani opterećeni kreditima i prezaduženosti, a paradoks je da život u najsiromašnijim dijelovima Hrvatske može biti nadprosječno skup. Prema našim podacima, ovo je pitanje posebno važno u urbanim, a nešto manje u ruralnim područjima.

Naposljetku, značajnu odgovornost trebaju preuzeti jedinice regionalne samouprave s obzirom da su neke regije u Hrvatskoj uočljivo egalitarnije od drugih na razini selo-grad. Određene regije u Hrvatskoj adekvatnom valorizacijom ruralnog prostora smanjuju jaz urbanog i ruralnog. Za sagledavanje nejednakosti povezanih sa siromaštvom, osobito je važno da donositelji odluka obrate pozornost na razlike između pojedinih regija i izražen jaz ruralnih i urbanih cjelina unutar pojedinih regija.

IZVORI I LITERATURA:

Bejaković, P. (2005). Siromaštvo. Financijska teorija i praksa, 29 (1), 133-136. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/5717>

Državni zavod za statistiku (2020a). Osobna potrošnja i pokazatelji siromaštva. Posjećeno 11.11.2020. <https://www.dzs.hr/>

Državni zavod za statistiku (2020b). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Posjećeno 11.11.2020. <https://www.dzs.hr/>

Državni zavod za statistiku (2020c). Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2019. Priopćenje 14.1.1. Posjećeno 20.11.2020. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/14-01-01_01_2020.htm

Eurostat (2020). Material Deprivation rate by age group - EU-SILC survey. Posjećeno 16.11.2020. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi082/default/table?lang=en>

Eurostat (2020). People at risk of poverty or social exclusion. Posjećeno 16.11.2020. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_01_10/default/table?lang=en

Eurostat (2020). Severe material deprivation rate by educational attainment level (population aged 18 and over). Posjećeno 16.11.2020. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_mddd14/default/table?lang=en

Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2020) Godišnje statističko izvješće o primijenjenim pravima socijalne skrbi, pravnoj zaštiti djece, mladeži, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti, te zaštiti tjelesno ili mentalno oštećenih osoba u Republici Hrvatskoj u 2019. godini. Posjećeno 10.11.2020.

<https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/MDOMSP%20dokumenti/Godisnje%20statisticko%20izvjesce%20u%20Republici%20Hrvatskoj%20u%202019%20godini.pdf>

Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije (2018). Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti 2018. Posjećeno 10.11.2020.

<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>

Rural Development Programme of the Republic of Croatia for the Period 2014-2020 (2020). Posjećeno 12.11.2020. <https://ruralnirazvoj.hr/files/Program-ruralnog-razvoja-Republike-Hrvatske-za-razdoblje-2014.-2020.-odobrena-ina%C4%8Dica-EN-verzija-8.2.pdf>

Song, M. K., Lin, F. C., Ward, S. E., & Fine, J. P. (2013). Composite variables: when and how. *Nursing research*, 62(1), 45–49. <https://doi.org/10.1097/NNR.0b013e3182741948>

Šućur, Z. Babić, Z., Urban I., & Baran, J. (2016). *Struktura naknada, izdaci i korisnici programa socijalne zaštite u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih. Dostupno na https://bib.irb.hr/datoteka/807966.Izvjetaj_-_Publikacija_1.pdf

Rodna perspektiva u procjeni socioekonomskih nejednakosti ruralnih područja: položaj žena kao indikator društvenih promjena

doc. dr. sc. Nataša Bokan

UVOD

Sukladno Programu ruralnog razvoja, u ovoj studiji ženama u ruralnom prostoru pristupamo kao specifičnoj ranjivoj skupini koja je višestruko društveno marginalizirana, kako po rodnoj i prostornoj (ruralnoj) osnovi, tako i po osnovi djelatnosti kojom se bavi, kada je riječ o poljoprivrednicama. Stoga pitanju rodne ravnopravnosti pristupamo kao ključnom izazovu u postizanju jače socioekonomske jednakosti.

U ovoj studiji rodnoj ravnopravnosti pristupamo i kao važnoj varijabli u procjeni socioekonomskih nejednakosti na relaciji selo-grad. Ravnopravnost žena u pojedinom društvu ili zajednici nije samo pitanje prihvaćanja promjena u skladu s visokim i desetljećima prihvaćenim civilizacijskim dometima, već je to i pitanje društvenog razvoja. Desetljeća istraživanja i projekata posvećenih rodnoj ravnopravnosti u lokalnim zajednicama pokazuju da veća rodna ravnopravnost vodi jačem i bržem ekonomskom te ukupnom društvenom razvoju.

Nejednak položaj žena u ruralnim područjima u pitanjima kao što su vlasništvo i nasljeđivanje ili mogućnost samoostvarenja izvan tradicionalnih okvira obiteljskih uloga u Hrvatskoj, pak, i dalje doprinosi pojačanoj motivaciji mladih žena za napuštanje ruralnih područja, što ima ne samo demografske, nego i snažne ekonomske posljedice na razvoj pojedinih regija. Ova je studija stoga posvećena istraživanju podataka o pojedinim rodnim aspektima nejednakosti na relaciji selo-grad. Dat ćemo pregled osnovnih sociodemografskih podataka s obzirom na spol, a potom na temelju dostupnih podataka predstaviti pokazatelje položaja žena u ruralnim područjima.

Cilj je studije uspostaviti podlogu za dugoročno praćenje trendova rodnih aspekata socioekonomskih nejednakosti u hrvatskome društvu po nizu parametara. Iz službenih statističkih te kvantitativnih podataka iz znanstvenih i stručnih izvora izdvojit ćemo indikatore društvenog položaja žena u Hrvatskoj s naglaskom na specifičan položaj žena u ruralnim područjima. Obratit ćemo pozornost, tamo gdje dostupni podaci to dopuštaju, na ruralno-urbane

razlike te na rodne nejednakosti. No, u dobrom dijelu podataka podaci nisu istovremeno dostupni po administrativnoj (grad-općina) i rodnoj (muškarci-žene) osnovi.

Želimo napomenuti i da smo analize proveli na županijskoj razini, a dodatno i na razini pet cjelina (uvjetno zvanim regijama)⁸ kako bismo testirali hoće li takva podjela dodatno izoštriti razlike u promatranim varijablama između različitih dijelova Hrvatske.

OSNOVNI DEMOGRAFSKI POKAZATELJI

Prema procjeni Državnog zavoda za statistiku (DZS, 2020), 2018. godine žena u Hrvatskoj bilo je 2 112 791 ili 51,7%.

Podaci za prirodno kretanje pokazuju da već niz godina više osoba umire nego što se rađa, što označava vrlo nepovoljnu demografsku sliku. Stope na 1000 stanovnika za RH kreću se od -2,0 u 2010. godini, a najviša negativna stopa zabilježena je 2017. godine kada je iznosila -4,1, dok 2018. i 2019. iznosi -3,9.

Najznačajniji demografski pokazatelji u kontekstu Hrvatske su oni koji se odnose na starenje stanovništva. Prema DZS (2020), prosječna starost žena 2018. godine bila je 45, a muškaraca 41,5 godina. Od 1953., u svakom sljedećem desetljeću, prosječna starost i žena i muškaraca povećala se za oko 2 postotna boda. Prosječno očekivano trajanje života za 2018. godinu iznosi 81,4 za žene, 74,9 godina za muškarce. Razlika se kreće između četiri i osam postotnih bodova, uvijek u korist žena.

Nadalje, značajni pokazatelji starenja drastično su viši za žene nego za muškarce. Koeficijent starosti, koji predstavlja postotni udio osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu, u 2011. godini iznosi 27,4 za žene, dok je za muškarce isti koeficijent 20,5 posto. Indeks starenja, koji pokazuje udio osoba starih 60 i više godina u odnosu na stanovništvo mlađe od 20 godina, za žene u 2011. iznosi 139,0 posto, dok za muškarce iznosi 92,3 posto, pri čemu se smatra da je stanovništvo već zašlo u proces starenja ako je dosegnut indeks starenja viši od 40 posto.

⁸ Slavonija: Virovitičko-podravsko, Požeško-slavonska, Osječko-baranjska, Vukovarsko-srijemska, Brodsko-posavska; Središnja Hrvatska: Sisačko-moslavačka, Karlovačka, Bjelovarsko-bilogorska, Ličko-senjska; Sjeverna Hrvatska: Krapinsko-zagorska, Varaždinska, Koprivničko-križevačka, Međimurska; Istra, Kvarner i Gorski kotar: Primorsko-goranska i Istarska; Dalmacija: Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska, Dubrovačko-neretvanska; Zagreb i okolica: Grad Zagreb i Zagrebačka županija.

Posljednji procijenjeni indeks starenja jest onaj za 2018. godinu, a iznosi čak 167,5 posto za žene i 116,7 za muškarce (DZS, 2019).

Tablica 1. Koeficijent starosti i indeks starenja, Popisi stanovništva 1953-2011

	Koeficijent starosti ¹⁾ <i>Age coefficient¹⁾</i>			Indeks starenja ²⁾ <i>Ageing index²⁾</i>		
	ukupno <i>Total</i>	žene <i>Women</i>	muškarci <i>Men</i>	ukupno <i>Total</i>	žene <i>Women</i>	muškarci <i>Men</i>
1953.	10,3	11,6	8,8	27,9	33,8	22,2
1961.	11,8	13,3	10,1	34,3	41,1	27,7
1971.	15,0	16,9	12,9	47,2	56,2	38,5
1981.	15,0	17,6	12,1	52,6	65,3	40,4
1991.	17,7	21,0	14,3	66,7	83,3	50,8
2001.	21,6	24,9	18,1	90,7	110,8	71,6
2011.	24,1	27,4	20,5	115,0	139,0	92,3

Izvor: Žene i muškarci u Hrvatskoj, 2020

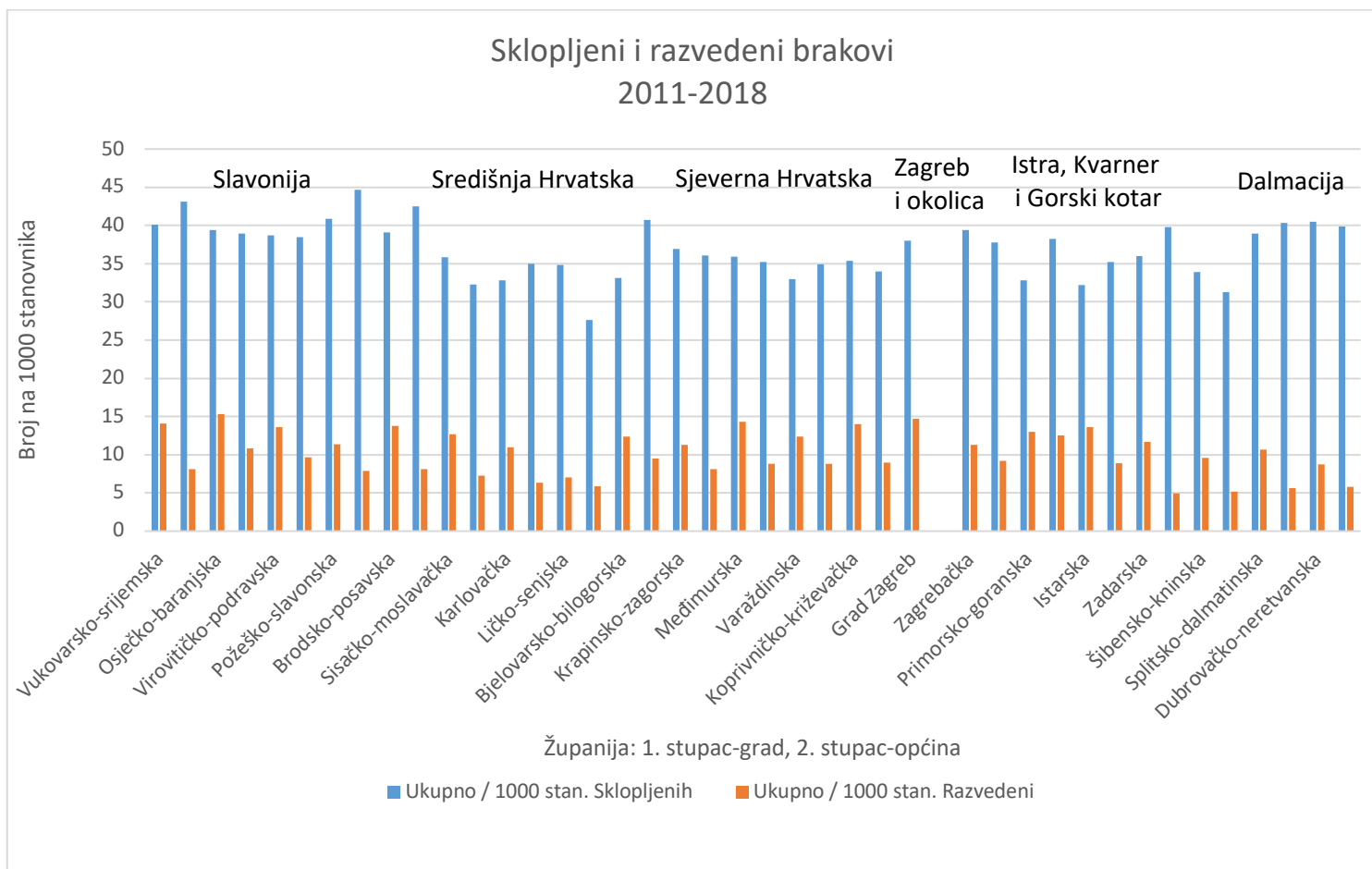
Prema projekcijama starenja, 2051. godine najbrojnije dobne kohorte u Hrvatskoj bit će one od 50 do 74 godine što je indikator buduće iznimno visoke devitalizacije stanovništva. Ovako nepovoljna demografska struktura postavlja pred lokalne i nacionalnu upravu i javne institucije zadatak osmišljavanja i provođenja politika za ublažavanje negativnih demografskih trendova, posebice zato što su oni dodatno pojačani ubrzanim iseljavanjem mlađih i obrazovnijih kohorti stanovništva od ulaska Hrvatske u Europsku uniju.

Broj sklopljenih i razvedenih brakova prikazan je po županijama na 1000 stanovnika. U grafikonu 2.1 prikazan je zbroj za razdoblje od 2011. do 2018. godine, dok je u narednom grafikonu 2.2. prikazana dinamika za sve navedene godine u općinama, tj. ruralnim područjima. Najveći broj sklopljenih brakova na 1000 stanovnika sklopljen je u općinama dviju slavonskih županija (Požeško-slavonske i Vukovarsko-srijemske) te središnje Bjelovarsko-bilogorske županije (40-45), a daleko najmanje u općinama također središnje Ličko-senjske županije (oko 27). Razvoda brakova najviše je u gradovima Osječko-baranjske županije i Gradu Zagrebu, a najmanje ih je u općinama dviju dalmatinskih županija – Zadarske i Šibensko-kninske.

Vidljivo je da je u slabije razvijenim županijama te onima u kojima su izraženi procesi starenja i devitalizacije znatno manje sklopljenih brakova, pri čemu je najmanji broj njih u Ličko-senjskoj, Šibensko-kninskoj i Požeško-slavonskoj županiji. Također, promatrajući razlike između gradova i općina, podaci pokazuju da u broju sklopljenih brakova na 1000 stanovnika nema jasnog trenda, drugim riječima, u nekim županijama je više sklopljenih brakova u gradovima, a u drugima je to u općinama. No, uspoređujući razvode brakova u gradovima i općinama, razlike su izrazite. U svim je županijama broj razvoda u općinama bitno manji od onog u gradovima. U Primorsko-goranskoj županiji ta je razlika najmanja (13 naspram 12, na tisuću stanovnika), no u nekima je ta razlika znatno veća, primjerice u Zadarskoj (12 naspram 5), Sisačko-moslavačkoj (13 naspram 7) ili Vukovarsko-srijemskoj županiji (14 naspram 8). Ukupni podaci o razvodima pokazuju visoke brojke u svim područjima pa tako na svaka tri ili četiri braka dolazi jedan razvod. To može ukazivati na izrazitu devitalizaciju u svim područjima, a iako je u ruralnim područjima razvoda brakova manje, oni mogu djelovati demografski štetnije nego u gradovima stoga što je to područje znatno demografski ostarjelo pa razvod može značiti i nepostojanje prilike za naredne brakove ili čak potaknuti iseljavanje (rastavljenog) vitalnog stanovništva. Na taj način razvodi brakova, iako ih je manje nego u gradovima, mogu dodatno osnažiti proces devitalizacije u ruralnim područjima, koja osim što imaju ostarjelo stanovništvo, gube priliku i kod mlađih kohorti za smanjivanje negativnih vitalnih procesa. Što se rodne ravnopravnosti tiče, istraživanja (Yodanis, 2005) pokazuju da u zemljama u kojima je razvod prihvaćen i prakticira se u pravilu veće stope razvoda ukazuju i na veću rodnu ravnopravnost. Budući da je Hrvatska među europskim zemljama koje imaju najnižu stopu razvoda (Amato, 2012), a stope razvoda u ruralnim područjima još su znatno niže od urbanih, to može upućivati i na nižu rodnu ravnopravnost, čije je brojne aspekte i posljedice potrebno sustavno istraživati.

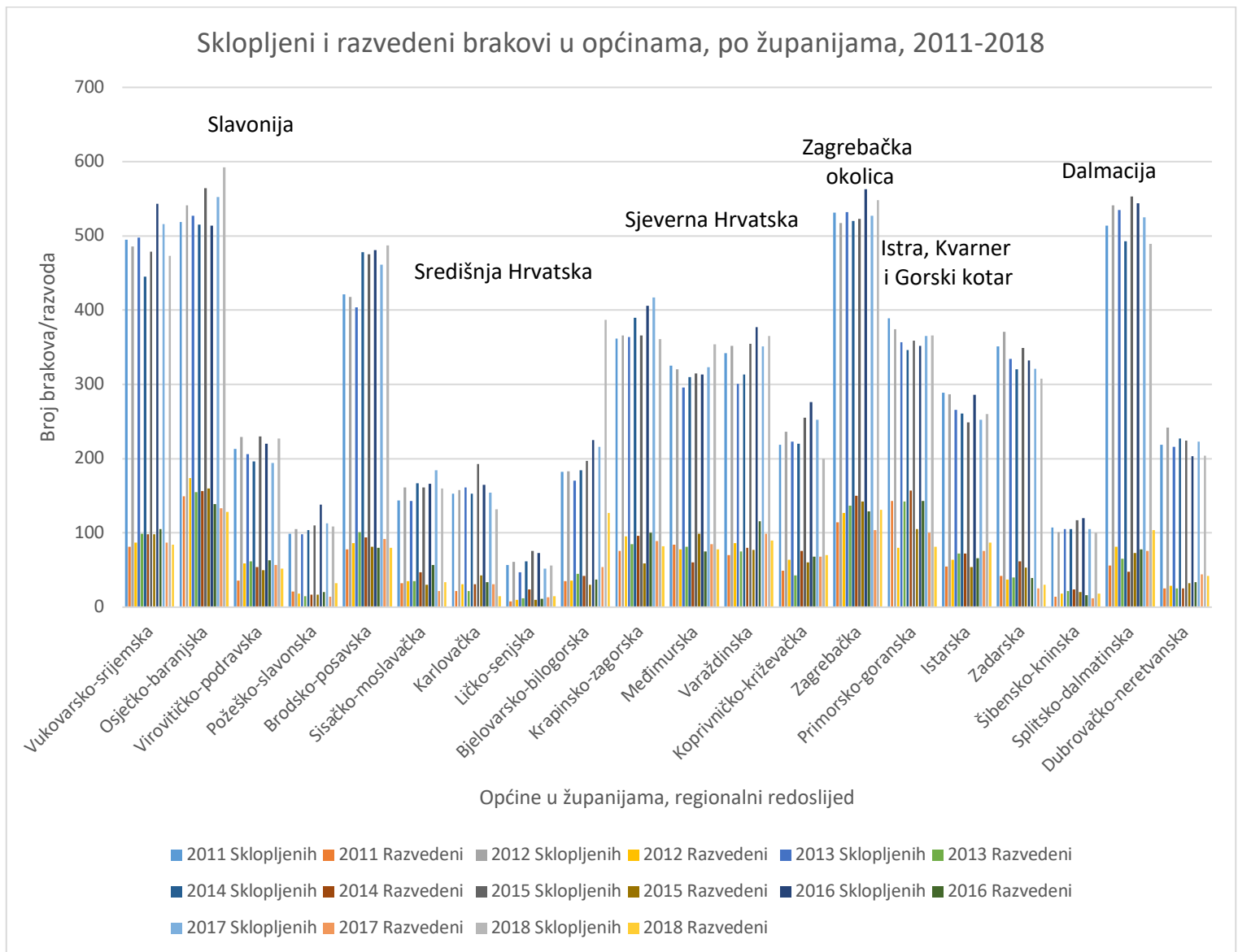
U grafikonu 2.1. možemo primijetiti i pojedine regionalne razlike. Tako se primjerice, ističe manji broj brakova, ali i razvoda u županijama Središnje Hrvatske, te vrlo niske stope razvoda u većini županija Dalmacije.

Grafikon 2.1.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

Grafikon 2.2.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

OBRAZOVANJE ŽENA I MUŠKARACA U URBANIM I RURALNIM PODRUČJIMA

U ovom poglavlju prikazat ćemo obrazovne razlike žena u urbanim i ruralnim područjima⁹ te razlike između žena i muškaraca u gradovima i ruralnim područjima. Kao pokazatelj analizirali smo broj stečenih diploma u razdoblju 2011-2018., koji nam ukazuje na razliku u šansama žena da će steći diplomu ovisno o tome dolaze li iz gradova ili iz ruralnih područja. Analizirali smo broj diplomiranih žena u općinama i gradovima za svaku županiju u razdoblju 2011-2018. godine a potom smo prikazali koliko je velika razlika u šansama da će steći diplomu za žene i muškarce ovisno o tome dolaze li iz grada ili ruralne općine.

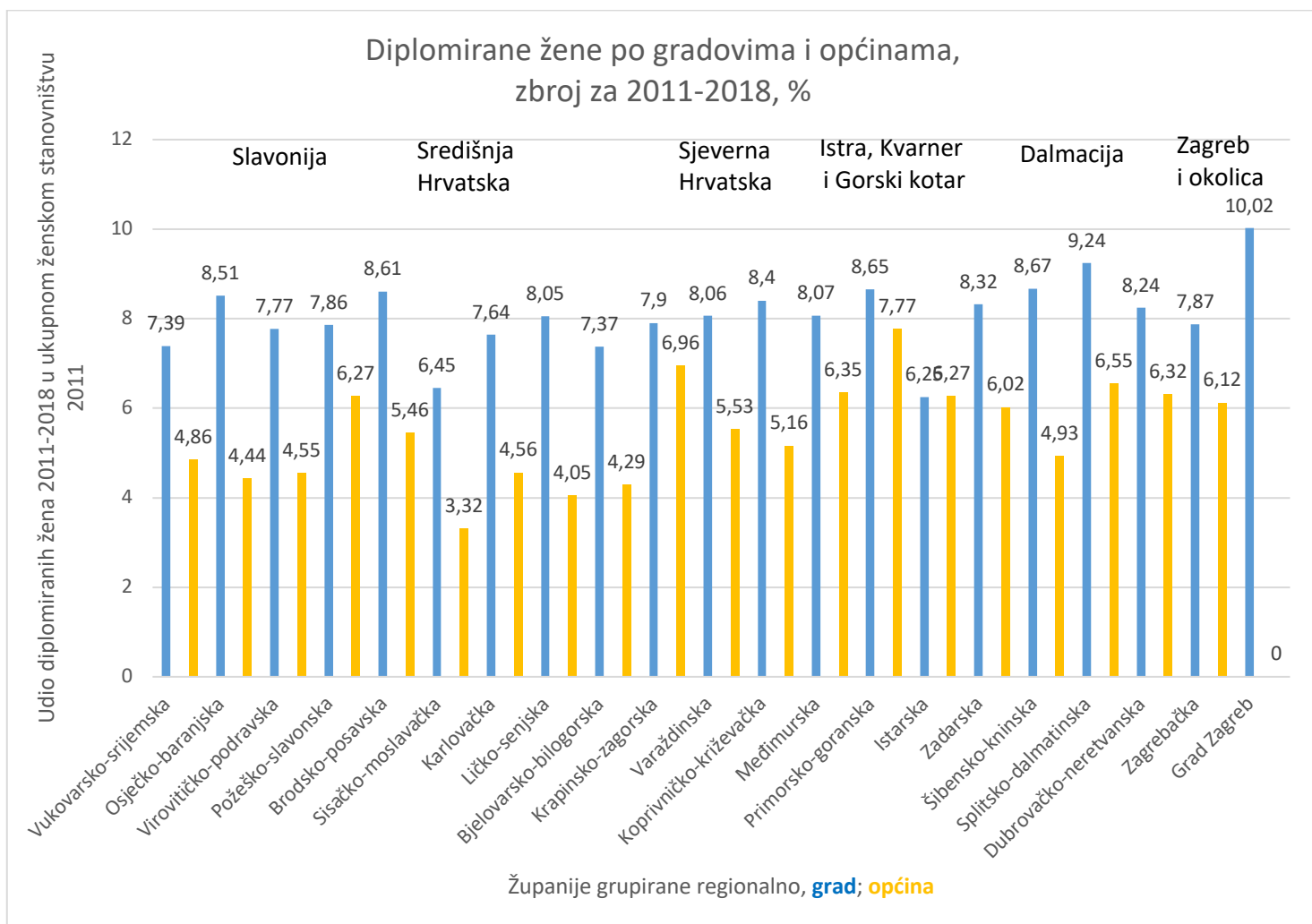
Grafikon 3.1. prikazuje razlike u broju žena iz ruralnih područja i onih iz gradova koje su stekle diplomu. Potrebno je napomenuti da smo udjele izračunali stavljajući u odnos broj diplomiranih u navedenom razdoblju s brojem žena u općinama i gradovima prema Popisu stanovništva 2011. Taj parametar je neprecizan u mjeri u kojoj se broj stanovnika u zadanom razdoblju promijenio i predstavlja samo odnos visokoobrazovanih žena i svih žena popisanih u navedenom Popisu. No, razlike u broju diplomiranih žena u gradovima i općinama toliko su velike da opisana statistička nepreciznost ne može biti presudna. U općinama je znatno manji postotak žena koje stječu diplomu i to je slučaj u svim županijama izuzev Istarske gdje je taj broj gotovo izjednačen, odnosno čak je neznatno veći u općinama tj. u ruralnim područjima (6,25 posto u gradovima naspram 6,27 posto u općinama).

Najveća razlika ustanovljena je u dvije županije Središnje Hrvatske (Ličko-senjskoj i Sisačko-moslavačkoj) i slavonskoj Osječko-baranjskoj županiji (grafikon 3.1.). U njima je postotak žena iz gradova koje su stekle diplomu u razdoblju 2011.-2018. gotovo dvostruko veći u odnosu na postotak žena iz ruralnih područja koje su stekle diplomu u istom razdoblju (izračun temeljen na zbroju diplomiranih 2011-2018. i broja žena u općinama/gradovima prema Popisu 2011).

⁹ U ovoj studiji koristili smo podatke prema administrativnoj podjeli naselja Državnog zavoda za statistiku. Međutim, to ima svoja ograničenja. Podjela jedinica lokalne samouprave na gradove i općine tek dijelom i s brojnim ograničenjima omogućava uvid u odnos između urbanih i ruralnih naselja. Temeljnu prepreku predstavlja činjenica da mnogi administrativni gradovi obuhvaćaju i neurbana (ruralna i mješovita/prijelazna) naselja. Stoga nije pogrešno smatrati da se podaci za općine odnose na ruralno stanovništvo, ali zaključci o urbanom stanovništvu bi se trebali donositi s oprezom budući da administrativni gradovi obuhvaćaju (ponekad i više od 50 posto) stanovništva u neurbanim naseljima.

Najizjednačenije brojke pronalazimo u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru (Istarskoj i Primorsko-goranskoj županiji) što znači da u ove dvije županije fakultet završava približno isti postotak žena iz ruralnih i urbanih područja, s ipak ponešto manjim brojem onih sa stečenom diplomom iz ruralnih područja u Primorsko-goranskoj županiji. Ovi podaci ukazuju na to da ove dvije županije očigledno uspijevaju postići podjednaku kvalitetu života u ruralnim i urbanim područjima, barem kada je o obrazovanju riječ. Da bi se ustanovilo što ove županije rade drugačije od ostalih u području obrazovanja, ali i drugih aspekata kvalitete života koji utječu na obrazovne rezultate, bilo bi potrebno provesti dodatna istraživanja. Jedna od mogućih pretpostavki jest da ako je razina ravnopravnosti u Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru viša, to se zasigurno odražava i na obrazovna postignuća mlađih žena, a ukupna viša razina ravnopravnosti može biti povezana i s većom rezidencijalnom ravnopravnošću tj. u ovom slučaju izostankom posvemašnje ruralno-urbane diskrepancije.

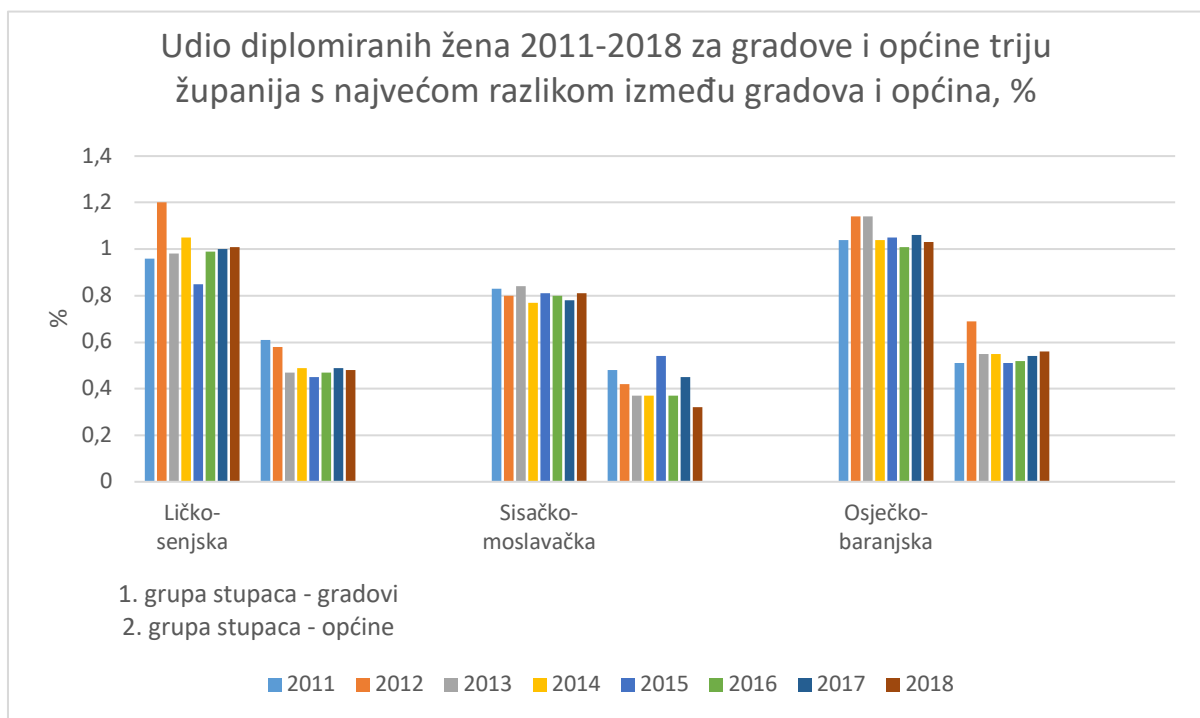
Grafikon 3.1.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

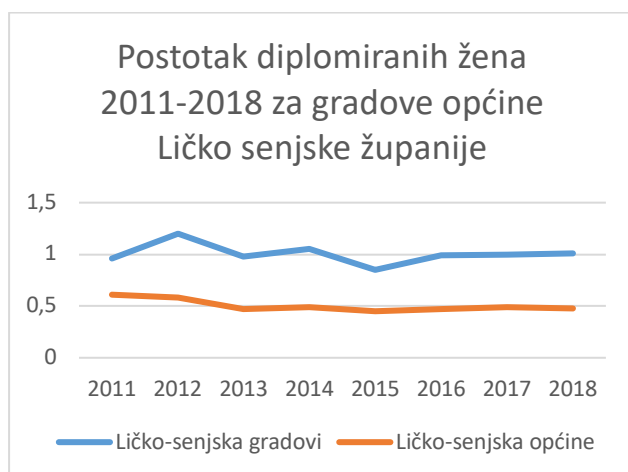
Iz grafikona 3.2. vidljivo je da je godišnji porast diplomiranih žena relativno stabilan s nekoliko iznimki. U 2012. godini zabilježen je nešto veći broj diplomiranih žena u dvije od tri skupine općina i dvije od tri skupine gradova no opći trend ne pokazuje niti povećanje niti smanjenje. Godišnji broj stečenih diploma je konstantan što bi značilo da svake godine diplomira otprilike isti broj žena kao i prethodne godine. Ono što je svakako zabrinjavajuće i ukazuje na nejednake šanse žena iz ruralnih područja jest to što je udio diplomiranih žena koje dolaze iz ruralnih područja za trećinu, a u nekoliko županija gotovo dvostruko manji nego u gradovima.

Grafikon 3.2.

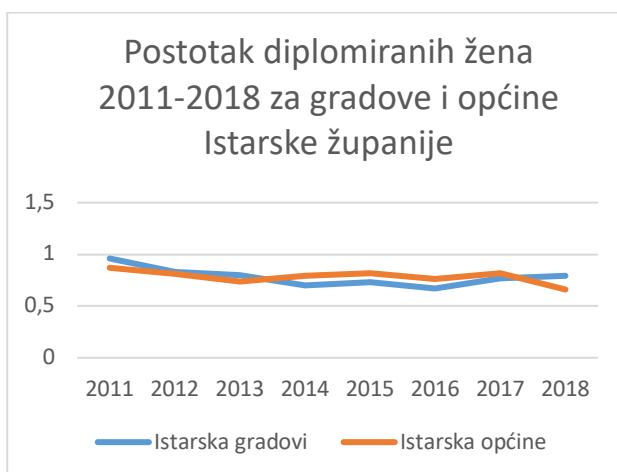

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

Grafikon 3.3.

Grafikon 3.4.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

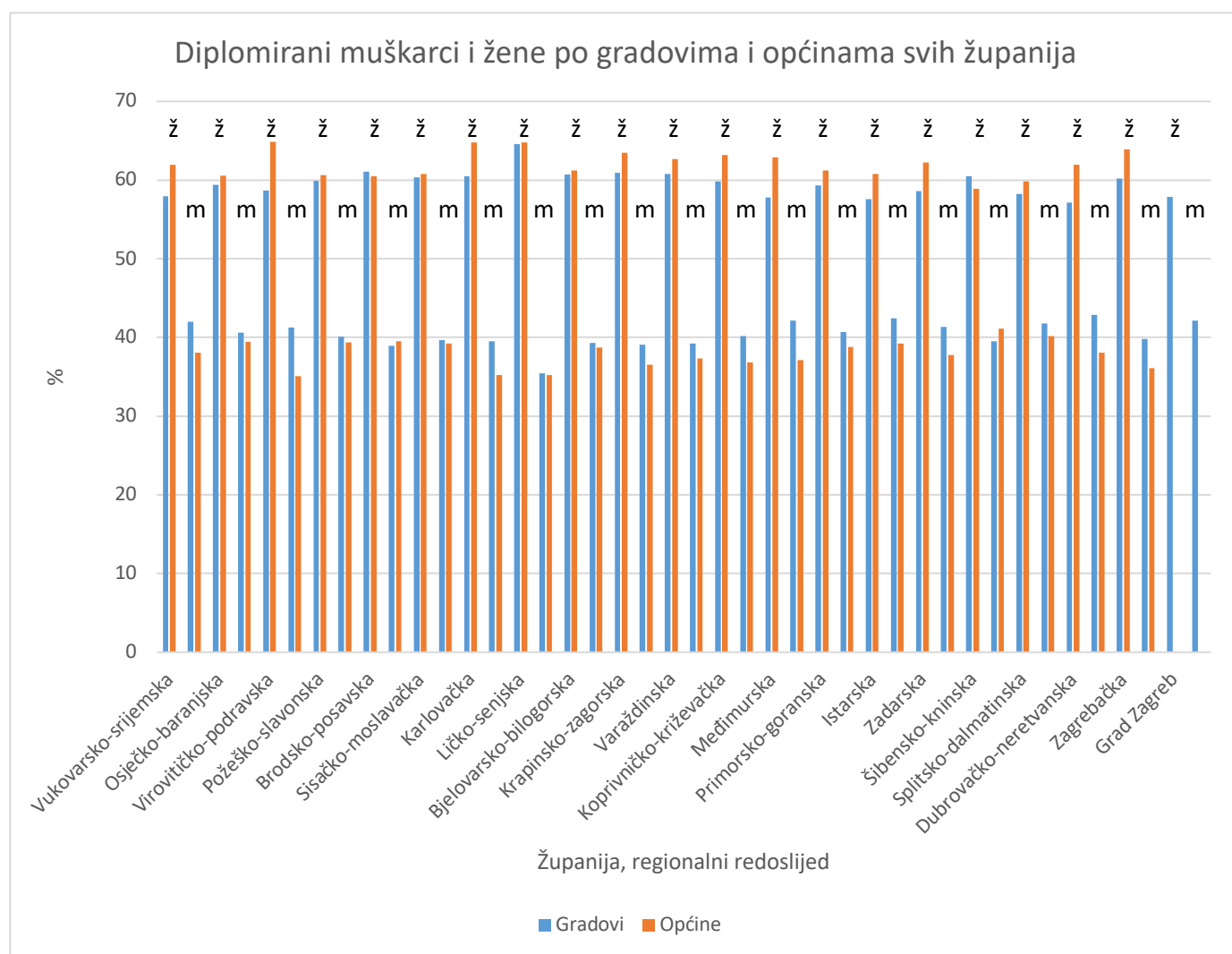
Dijelovi Hrvatske u kojima je razlika u broju diplomiranih žena u gradovima i u ruralnim područjima najmanja su ponovno Istarska i Primorsko-goranska županija, pri čemu je zanimljivo da je u Istarskoj županiji od 2014. do 2017. godine bilo čak više žena sa sela koje su završile fakultet (Grafikon 3.4.).

Podaci pokazuju da postoji izrazita neravnoteža između žena iz ruralnih područja i onih iz gradova u stjecanju fakultetskog obrazovanja pri čemu je ono očigledno dostupnije ženama u gradovima nego onima iz ruralnih područja. U ruralnim područjima je tradicionalno slabija obrazovna struktura i iz drugih razloga (starije stanovništvo, obrazovne migracije, nedostatak poslova za visokoobrazovane i drugo) no ovaj pokazatelj govori o tome da selo ne zaostaje za gradom samo zbog demografske strukture već i da postoje manje opipljivi razlozi povezani s društvenim i kulturnim kapitalom ruralnih obitelji (usporediti s podacima iz studije Olgice Klepač u ovoj publikaciji).

Te su razlike u nekim županijama izrazito velike, a prikazane su u dodatnom grafikonu 3.5. u kojem možemo vidjeti u kojoj su mjeri žene i muškarci u ruralnim područjima u nepovoljnijem položaju. Razlike su, kako pokazuju izračuni, izrazito velike. Tako smo utvrdili da je prema podacima za razdoblje od 2011. do 2018. godine u tri županije gotovo dvostruko viši udio žena iz grada koje su stekle diplomu u odnosu na žene sa sela. To je slučaj u Ličko-senjskoj županiji (za 98,8 posto je više žena u gradovima koje su stekle diplomu u odnosu na žene sa sela), u Sisačko-moslavačkoj (za 94,3 posto) te u Osječko-baranjskoj (za 91,3 posto). Značajan

pokazatelj je i onaj za muškarce po kojemu su izgledi¹⁰ da neće steći diplomu ako dolaze iz ruralnih područja još znatno veći. Naime, u svim županijama izuzev Brodsko-posavske i Šibensko-kninske još je veća disproporcija između ruralnih i urbanih muškaraca nego što je ona za žene. U Virovitičko-podravskoj županiji razlika je najdrastičnija s više nego dvostrukim udjelom muškaraca iz gradova koji su stekli diplomu u odnosu na muškarce sa sela (za 122,3 posto više je muškaraca iz grada koji su završili fakultet u odnosu na muškarce sa sela)¹¹.

Grafikon 3.5.

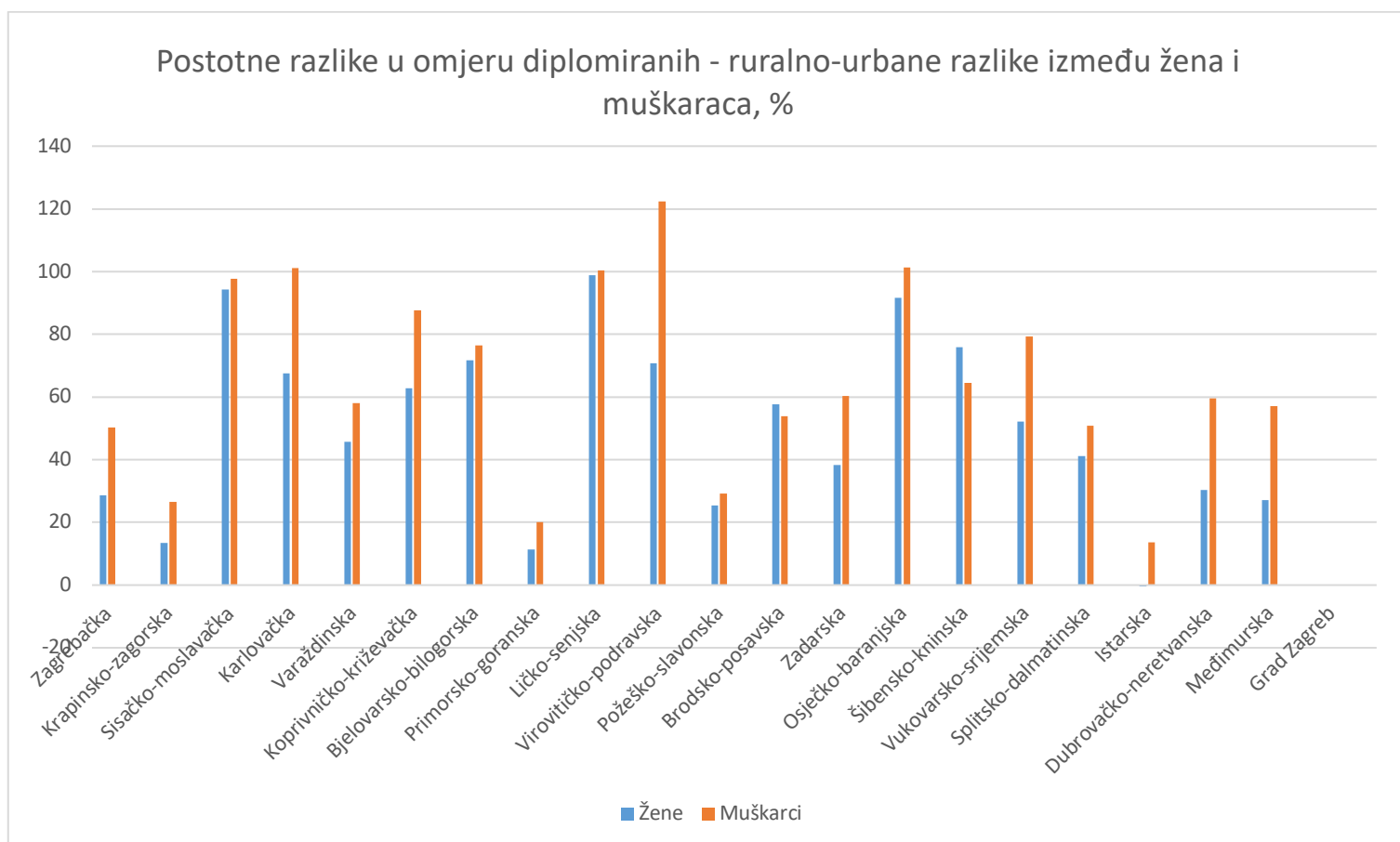
Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

¹⁰ Potrebno je napomenuti da pri tumačenju ovih i sličnih podataka u studiji koristimo izraz 'izgledi' pri čemu ni na koji način ne predviđamo izgleda ili vjerojatnost određene pojave u budućnosti već ograničavamo tumačenje isključivo na promatrano razdoblje, tj. 2011.-2018. godine.

¹¹ Postotne razlike za sve županije vidi u Prilogu 1.

U sljedećem smo grafikonu (3.6.) prikazali usporedbu žena i muškaraca prema broju stečenih diploma u svim županijama te posebno za gradove, a posebno za općine. Udio žena s diplomom u općoj populaciji kreće se oko 60 posto u odnosu na oko 40 posto muškaraca. Zanimljivo je da su razlike čak i veće ako promatramo isključivo ruralnu populaciju. Vidimo da je u dijelu Slavonije (Virovitičko-podravskoj županiji) i Središnje Hrvatske (Karlovačkoj i Ličko-senjskoj županiji) najveća razlika između žena i muškaraca na selu – među onima koji su stekli diplomu u općinama tih županija, gotovo 65 posto je žena što znači da je muškaraca koji su stekli diplomu svega 35 posto. Ovaj nalaz zasigurno barem dijelom objašnjava razlike u udjelima žena i muškaraca koji stječu diplomu na nacionalnom nivou. Muškarci koji ne stječu diplomu su mahom oni iz ruralnih područja. Još važnije od toga je pitanje kako stvoriti uvjete u kojima bi početne šanse za stjecanje visokog obrazovanja bile rodno simetrične.

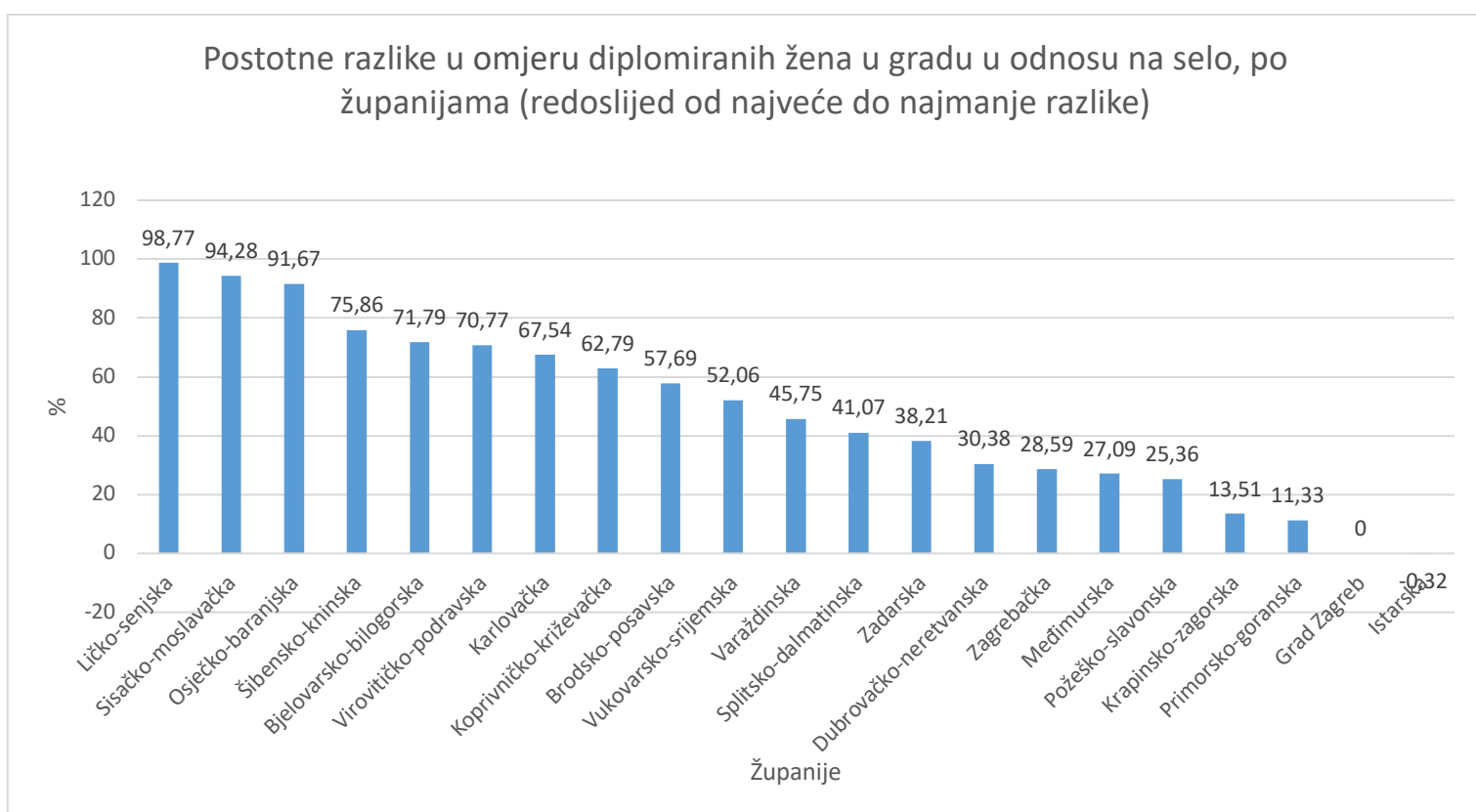
Grafikon 3.6.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

Podatke iz grafikona 3.6. prikazali smo i odvojeno za žene i muškarce u grafikonima 3.6.1. i 3.6.2. kako bismo naznačili u kojim su županijama najveće razlike u udjelima diplomiranih u gradu i u ruralnim područjima pa su tako za oba spola najneravnopravniji dijelovi zemlje Središnja Hrvatska i Slavonija. Istaknuto veće su razlike za muškarce te je tako u čak četiri županije Slavonije i Središnje Hrvatske (Virovitičko-podravska, Osječko-baranjska, Karlovačka i Ličko-senjska) razlika između udjela diplomiranih muškaraca u gradovima i u ruralnim područjima u razdoblju 2011.-2018. veća od 100 posto (grafikon 3.6.2.)¹².

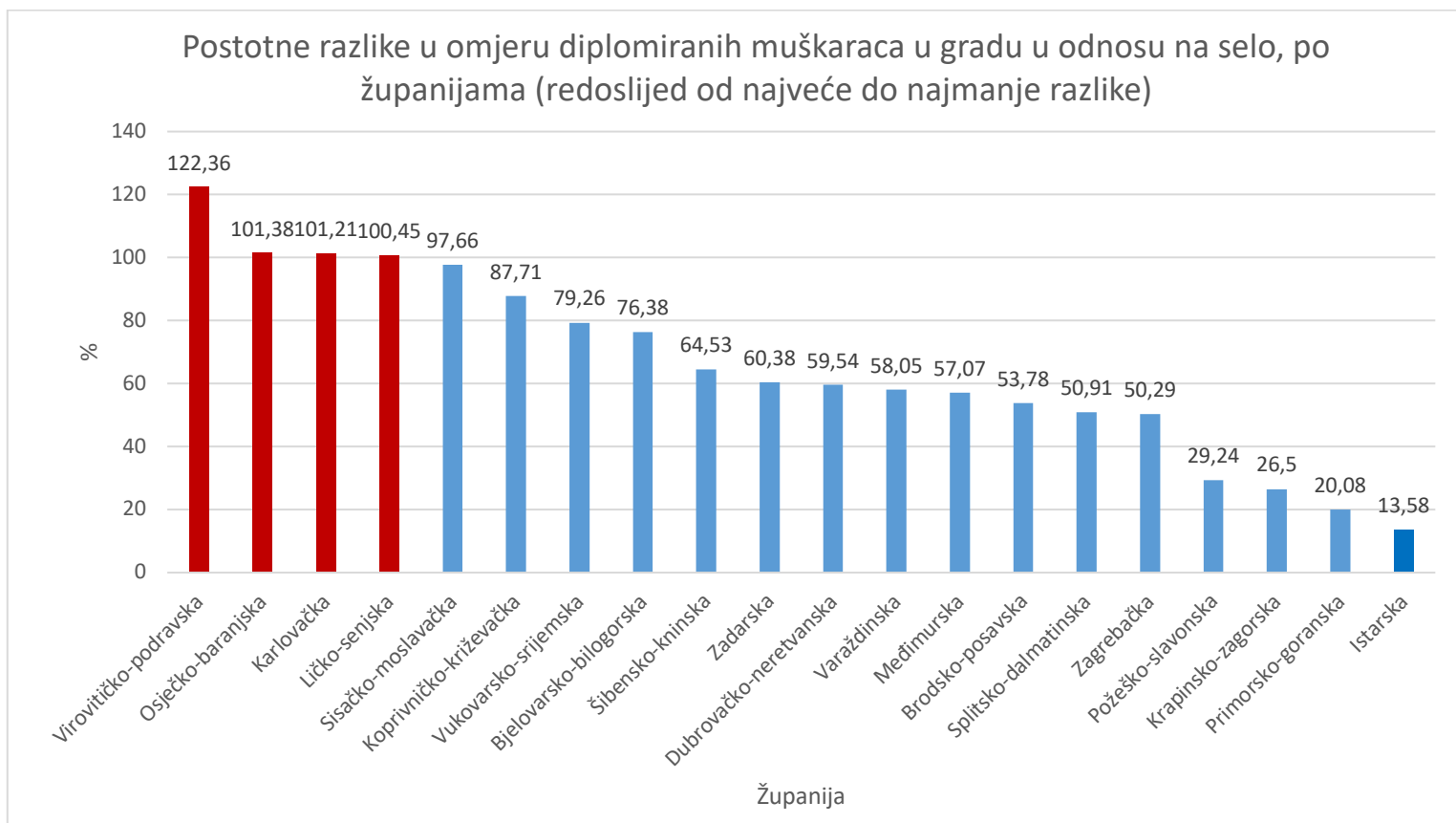
Grafikon 3.6.1.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

¹² Ranije izračunate razlike u udjelima žena/muškaraca u gradovima i općinama koji su stekli diplomu (iz grafikona 3.6.), ovdje smo prikazali kao postotnu razliku, te je tako, primjerice, u gradovima Ličko-senjske županije u razdoblju 2011.-2018. diplomiralo 8,05 posto žena (na 1000 stanovnika) u odnosu na 4,05 posto žena u općinama iste županije, što iznosi 98,77 posto veći udio žena u gradu koje su stekle diplomu u odnosu na žene sa sela.

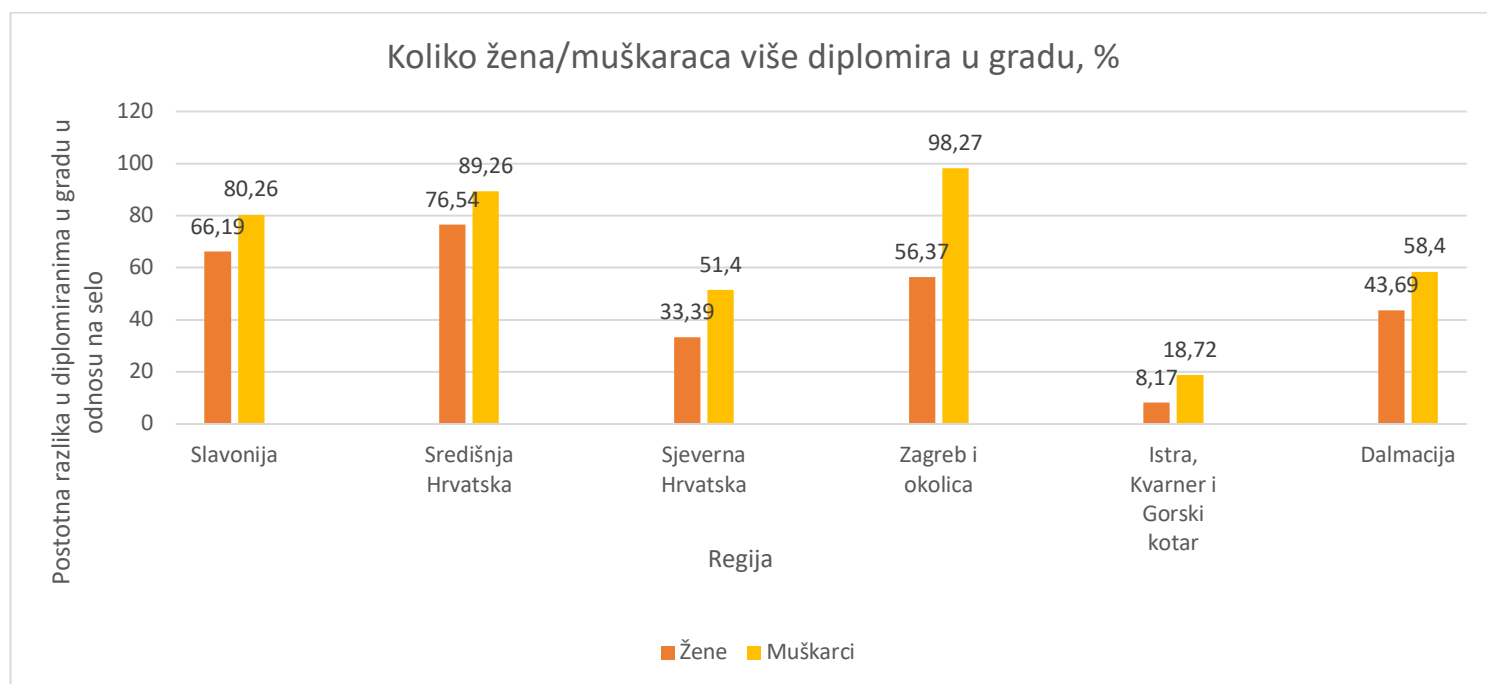
Grafikon 3.6.2.

Izvor: Oba izrađena na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

U grafikonu 3.7. regionalno su prikazane urbano-ruralne razlike u broju diplomiranih na 1000 stanovnika. Vidljivo je da u ovom slučaju regionalni prikaz, primjerice u Slavoniji, prikriva velike razlike među županijama. Moramo napomenuti i da se regija Zagreb i okolica u ovom slučaju odnosi samo na Zagrebačku županiju jer Grad Zagreb administrativno nema općine pa se i dobiveni podaci tako trebaju tumačiti.

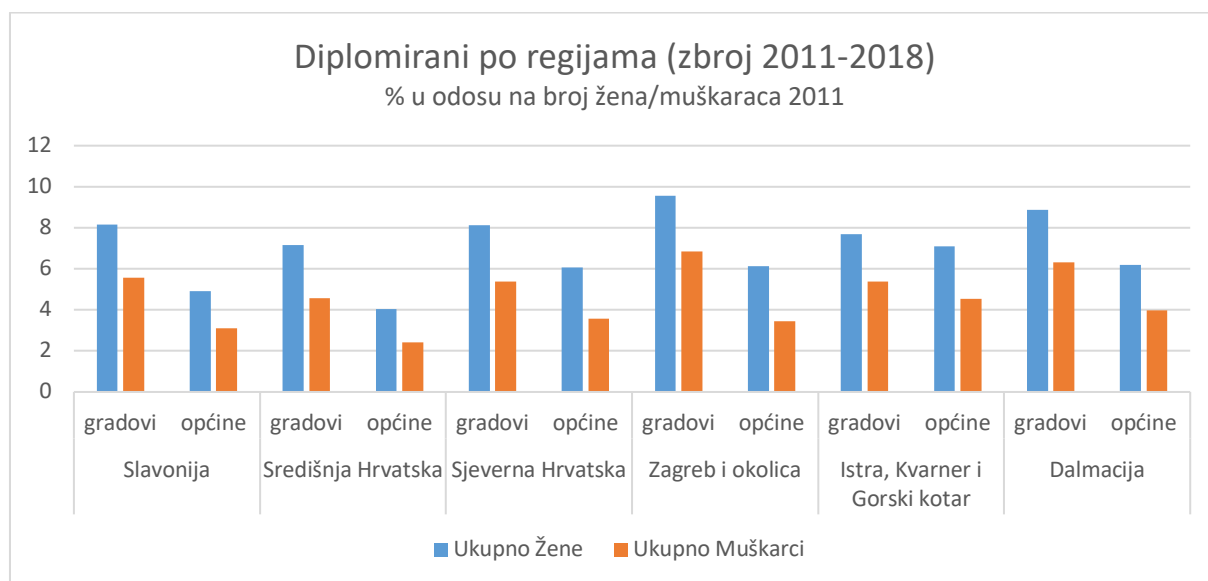
Grafikon 3.7.

Izvor: Oba izrađena na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

U posljednjem grafikonu (3.8.) prikazali smo udio diplomiranih muškaraca i žena (u odnosu na ukupni broj muškaraca i žena prema Popisu stanovništva 2011) u pet regija. Središnja Hrvatska pokazuje najslabije obrazovne rezultate, a također se u svim skupinama općina i gradova ističe da su žene brojnije među onima sa stečenom diplomom od 2011.-2018. godine kao i da su muškarci u ruralnom području najmalobrojniji među diplomiranimima.

Grafikon 3.8.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

Svi navedeni podaci ukazuju ne samo na činjenicu da je na selu manje (visoko)obrazovanih, već i da na selu bitno više žena završava fakultet u odnosu na muškarce sa sela te da je, kad uspoređujemo muškarce sa sela i iz grada, razlika između te dvije skupine znatno veća nego je ona za žene sa sela i iz grada. Tako diplomiranih muškaraca sa sela ima bitno manje i u odnosu na žene sa sela i u odnosu na muškarce iz grada. Nedostatak obrazovanih muškaraca u ruralnom području dugoročno bi dodatno mogao unazaditi šanse za ravnomjerni demografski razvoj i povratak barem minimalno pozitivnim vitalnim pokazateljima (broj brakova, broj rođenih i sl.), jer je, naime, veća vjerojatnost da će visokoobrazovane žene težiti partnerstvu/braku s osobama iste razine obrazovanja, a ako takvih osoba u određenom ruralnom prostoru ima iznimno malo, to može postati odbijajući faktor u rezidencijalnim odlukama žena.

Ukoliko se ovakvi procesi nastave, može se očekivati i perpetuiranje daljnjih društvenih nejednakosti koje regresivno djeluju na sve razine i područja ukupnog društvenog razvoja – od razine pojedinca/pojedinke i šanse za razvoj njegovih/njezinih osobnih potencijala, preko lokalnog do ukupnog društvenog, gospodarskog i kulturnog razvoja u kojem bi postojala jednakost šansi za sve građane neovisno o rezidencijalnom podrijetlu, kao i onom ikoje druge vrste.

ZAPOSLENOST ŽENA U RURALNIM PODRUČJIMA

Zaposlenost žena općenito, a osobito ona u ruralnim područjima jedan je od najvažnijih pokazatelja (ne)ravnopravnog položaja žena u društvu.

U Europskoj uniji (EU) žene češće od muškaraca napuštaju ruralna područja, u manjoj su mjeri uključene u tržište rada, vjerojatnije je da će biti nezaposlene te su u mnogo većem broju zastupljene u neformalnoj ekonomiji. Uz to, obavljaju disproporcionalno više neplaćenog posla i poslova u kućanstvu. To dovodi do kontinuiranog trenda po kojem su žene globalno plaćene manje od muškaraca.

Iako su žene ključne za održivost ruralnih kućanstava i lokalnih zajednica jer svojim radom doprinose ekonomskoj održivosti kućanstava, poljoprivrednih gospodarstava i lokalnih zajednica, njihova uloga i značaj se često previđaju. Na razini EU-28, poduzetnice čine svega trećinu samozaposlenih osoba, dok su poljoprivrednice voditeljice tek 30 posto poljoprivrednih gospodarstava. U idućem ćemo poglavlju više govoriti o ženama u poljoprivredi u Hrvatskoj.

Studija iz 2019. izrađena za Europski parlament (EP) o profesionalnom statusu ruralnih žena u EU pokazuje da žene čine 50 posto ruralne populacije, 45 posto ekonomski aktivnog stanovništva i da oko 40 posto njih radi na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, pri čemu je njihov značaj još veći budući da njihov neformalni rad statistički nije prepoznat kao ekonomski doprinos pa time nije ni zabilježen (Franić i Kovačićek, 2019). Ipak, iako je zaposlenost žena u ruralnim područjima generalno niža od one u urbanim područjima, u razdoblju od 2013. do 2017. zabilježen je rast zaposlenosti žena (u dobi 20-64 godine) u dominantno ruralnim područjima. Prema istoj studiji, žene u većoj mjeri rade u neformalnoj ekonomiji u usporedbi s muškarcima, a Hrvatska je među zemljama koje imaju najveći udio neformalnog rada žena u poljoprivredi. Budući da je takav rad uglavnom društveno nevidljiv i statistički nezabilježen, postoji potreba da se na razini EU neformalni ženski rad počne statistički prepoznavati, a to se osobito odnosi na rodne razlike u onim poslovima koje su najčešće statistički nevidljive, kao što su kućanski poslovi i rad na poljoprivrednom gospodarstvu.

U nekim regijama EU, poput nekih dijelova Španjolske, postoji i novi fenomen u kojem visokoobrazovane žene sele u ruralna područja kako bi (od) tamo obavljale svoje profesionalne

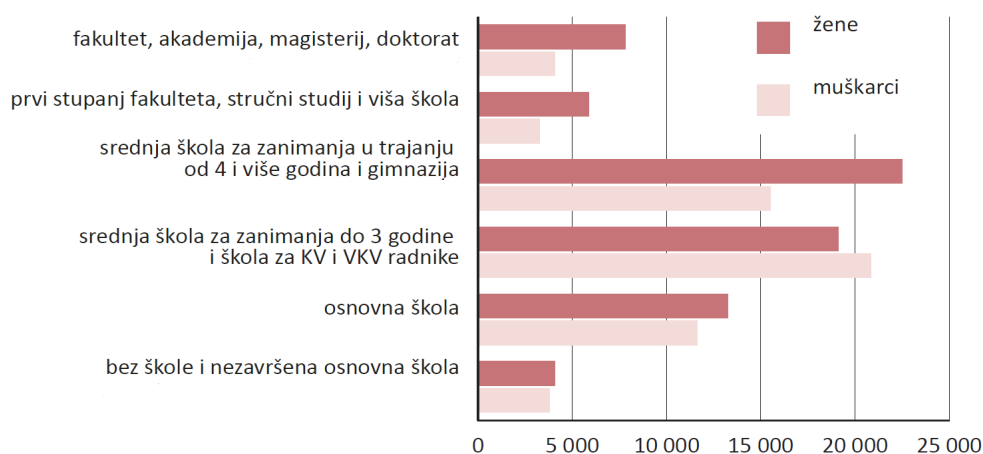
aktivnosti (Franić i Kovačiček, 2019, Baylina, et al., 2017), no taj fenomen u Hrvatskoj nije zabilježen.

Žene u EU-28 zarađuju u prosjeku 16,2 posto manje po satu rada od muškaraca, a rodna razlika u visini mirovine je čak 37,6 posto u korist muškaraca (za osobe u dobi od 65 i više godina) pri čemu je u ruralnim područjima ta razlika u prosjeku za 10 posto veća nego u urbanim područjima. Žene u ruralnim područjima više pogađa nezaposlenost, a Hrvatska se nalazi na dnu EU-28 prema broju zaposlenih žena u ruralnom području koji iznosi svega 46 posto (Franić i Kovačiček, 2019).

Podaci za ukupno stanovništvo u Hrvatskoj pokazuju da je među aktivnim stanovništvom 2018. godine bilo 46,4 posto žena. Među zaposlenim osobama žena je 46 posto dok je udio žena u nezaposlenima 51,4 posto. U neaktivnom stanovništvu je 58,3 posto žena. Stopa nezaposlenosti za žene u 2018. godini bila je 9,3 posto žena (od broja aktivnih žena), dok je za muškarce ona iznosila 7,6 posto.

U prethodnom smo poglavlju pokazali smo koliko je više visokoobrazovanih žena u odnosu na muškarce, no to se ne odražava i u većoj zaposlenosti žena. Naime, iako je (za razdoblje 2011.-2018.) u Hrvatskoj visokoobrazovano 6 žena naspram 4 muškarca (u posljednjem službenom popisu 2011. taj postotak je bio 5,3 u korist žena), među nezaposlenima je udio visokoobrazovanih žena čak dvostruko veći od udjela nezaposlenih visokoobrazovanih muškaraca. Drugim riječima, od svih nezaposlenih visokoobrazovanih osoba, dvostruko je više nezaposlenih žena nego muškaraca. Ti podaci pokazuju dvostruki nesrazmjer jer ne samo da su žene u većoj mjeri nezaposlene već su one istodobno i obrazovanije što taj nesrazmjer čini još većim i ukazuje na sistemsku diskriminaciju žena na tržištu rada jer uvjerenje da više obrazovanje znači i sigurnije pronalaženje posla za žene u velikoj mjeri ne vrijedi. Također, i u gotovo svim nižim stupnjevima obrazovanja više je nezaposlenih žena, izuzev onih s trogodišnjom srednjom školom.

Grafikon 4.1. Registrirane nezaposlene osobe prema razini obrazovanja i spolu, prosinac 2019.

Izvor: Žene i muškarci u Hrvatskoj 2020.

Kako bismo usporedili zaposlenost u urbanim i ruralnim područjima, u sljedećim smo grafikonima (grafikon 4.2. i 4.3.) prikazali podatke o zaposlenosti posebno za gradove i općine u svakoj županiji. Podatke smo prikazali kao broj zaposlenih na 1000 stanovnika¹³. Neparni stupci tj. svaki drugi počevši od prvog prikazuje broj zaposlenih u gradovima, dok parni ili svaki drugi počevši od drugog prikazuje broj zaposlenih u općinama. Za Grad Zagreb postoji samo jedan stupac, jer u njemu nema (ruralnih) općina budući da su svi dijelovi Grada podijeljeni u gradske četvrti.

Gledajući samo općine, najniža je zaposlenost u regiji Slavonija, što pokazuju podaci za Požeško-slavonsku, Brodsko-posavsku i Vukovarsko-srijemsku županiju gdje je svega oko 50 zaposlenih na 1000 stanovnika, dok istodobno najveću zaposlenost bilježimo u Sjevernoj Hrvatskoj (u Međimurskoj i Varaždinskoj županiji) te u Gradu Zagrebu s oko 400 zaposlenih, pri čemu jedino u Međimurskoj županiji 2018. godine taj broj prelazi 500¹⁴.

Ako usporedimo zaposlenost u gradovima i općinama, utvrdili smo da su ruralno-urbane razlike drastične. Najmanje razlike postoje u Zagrebačkoj županiji, što možemo pripisati blizini Zagreba koji zasigurno zapošljava velik dio ljudi iz zagrebačkog prstena, i Ličko-senjskoj županiji, za koju je uvijek treba s oprezom donositi zaključke s obzirom da se ne odnosi samo

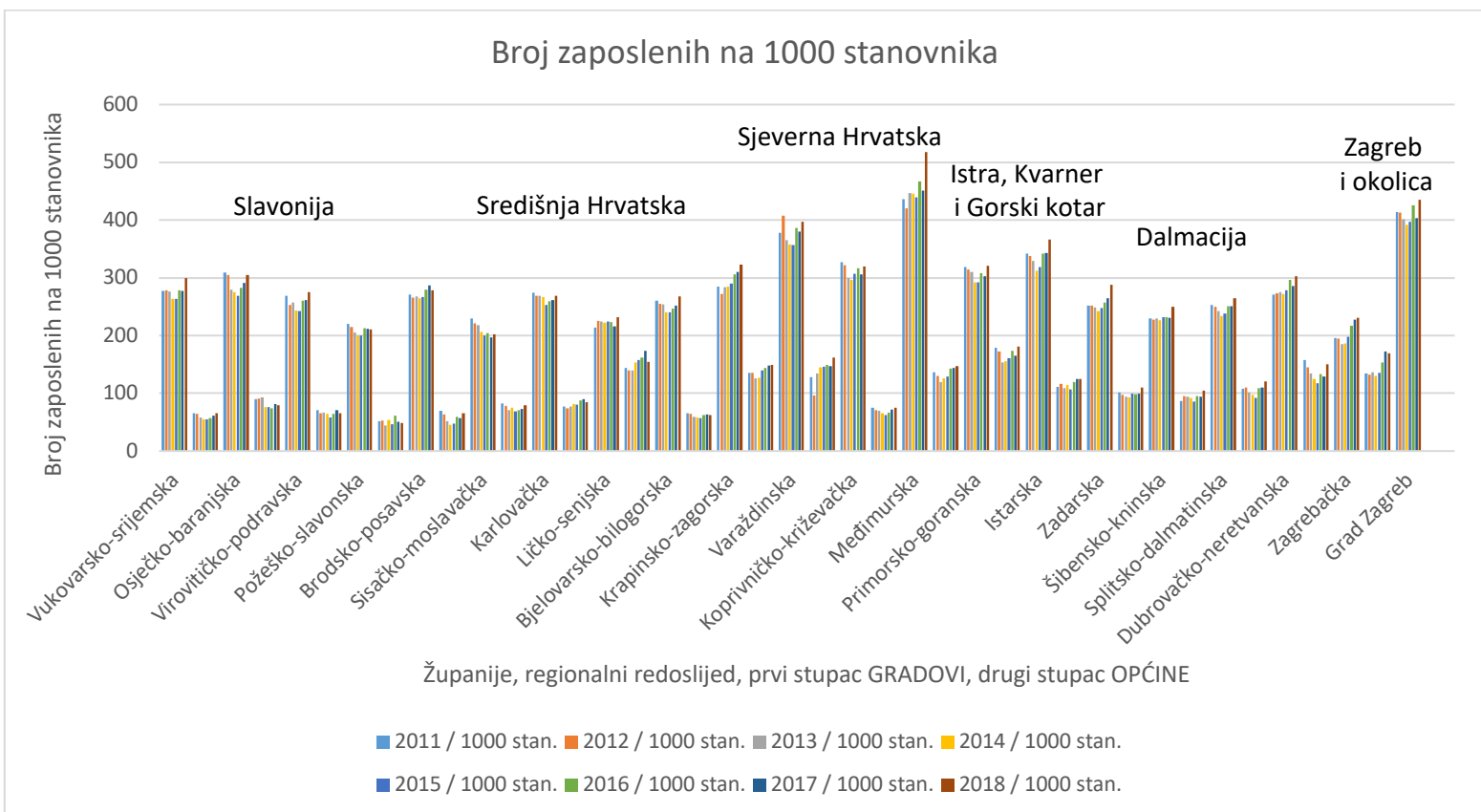
¹³ Naš izračun se razlikuje od uobičajenog izračuna stope zaposlenosti na način da smo prikazali broj zaposlenih u odnosu na ukupno stanovništvo, a ne na radno sposobno stanovništvo.

¹⁴ Ponovno, moramo napomenuti da su izračuni u određenoj mjeri neprecizni budući da smo stopu izračunali uzevši ukupni broj stanovnika iz posljednjeg službenog Popisa stanovništva 2011.

na područje Like već obuhvaća i dio otoka Paga u kojem ekonomski pokazatelji mogu biti znatno drugačiji zbog velikog značaja turizma, i time primjerice visoke zaposlenosti u uslužnim djelatnostima. Ako postotkom izrazimo koliko su veći izgledi da će osoba biti zaposlena u gradu u usporedbi sa selom, u brojnim je županijama taj postotak iznad 300 posto: u većini Slavonije (Vukovarsko-srijemska 356 posto, Virovitičko-podravska 322,5 posto i Brodsko-posavska županija 321,9 posto), u jednoj županiji Središnje Hrvatske (Bjelovarsko-bilogorska 332,9 posto) te jednoj županiji Sjeverne Hrvatske (Koprivničko-križevačka s 324,5 posto). Iznimno je zabrinjavajuć podatak da niti u jednoj hrvatskoj županiji izgledi da će osoba iz grada i osoba sa sela biti zaposlena nisu jednaki. U samo jednoj županiji (Zagrebačkoj) vjerojatnost da će osoba u gradu naspram osobe u ruralnom području biti zaposlena iznosi manje od 50 posto, točnije 35 posto.

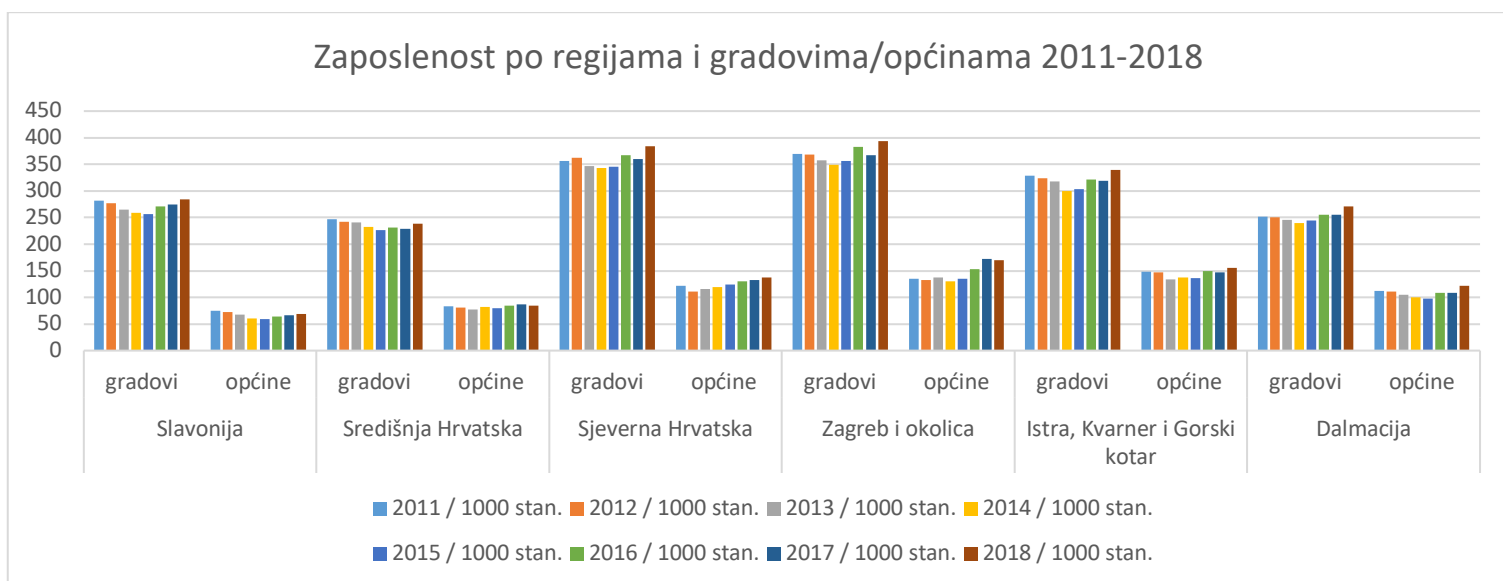
Iako nam nisu bili dostupni ukupni podaci o zaposlenosti žena u ruralnim područjima, dio podataka postoji, a to su oni o zaposlenosti i plaćama u poljoprivrednim djelatnostima, koji nam djelomično mogu poslužiti kao indikator razlika u zaposlenosti između žena i muškaraca u ruralnim područjima. Tako među zaposlenima u pravnim osobama u 2018. godini za djelatnosti poljoprivrede, šumarstva i ribarstva žena ima svega 27,5 posto, odnosno 28,4 posto 2019. godine (naspram 71,6 posto muškaraca. Udio plaća žena u plaćama muškaraca u djelatnostima poljoprivrede, šumarstva i ribarstva za 2018. godinu iznosi, pak, 86,2 posto.

Grafikon 4.2.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

Grafikon 4.3.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

Žene u ruralnim područjima u nepovoljnijem su ekonomskom i društvenom položaju koji je često opterećen i društvenim ulogama i očekivanjima ruralne zajednice koja su zasnovana na tradicionalnijim rodnim ulogama i patrijarhalnim stavovima pa se tako na rad žena izvan kuće i dalje gleda prvenstveno kao na zanemarivanje obitelji i kućanstva (Štambuk i Šikić-Mićanović, 2014; Šikić-Mićanović, 2012). Dodatno, manja dostupnost ili postupni izostanak (javnih) usluga poput dječjih vrtića tj. ustanova za predškolski odgoj u ruralnim područjima tako postaje i strukturna prepreka koja ženama dodatno otežava pronalazak posla izvan kuće ili bavljenje aktivnostima nepovezanim s djecom i kućanstvom, ali i prepreka promjeni tradicionalističkih stavova i muškaraca i žena spram vezanosti žena sa skrbi, odgojem i obrazovanjem djece u predškolskoj dobi.

Osim nevidljivog rada u kućanstvu, rad žena na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu također je u pravilu nezabilježen i nevrednovan. Osim nepovoljnog ekonomskog i društvenog položaja žena u ruralnim područjima, postoji i problem nedostatka raznovrsnih statističkih podataka koji se odnose na ruralna područja i na poljoprivredno stanovništvo, a osobito s obzirom na rodni aspekt. Tako, primjerice, ne postoji dostupan podatak o poljoprivrednom i nepoljoprivrednom stanovništvu u ruralnim područjima i podatak koliko žena na selu radi u poljoprivredi (na obiteljskim gospodarstvima), a koje nisu nositeljice gospodarstava, ili pak podaci o ženama nepoljoprivrednicama u ruralnom području. Osim što navedeni podaci nisu dostupni prema administrativnoj podjeli RH, rodno segregirani podaci nisu dostupni ni prema urbanoj-ruralnoj tipologiji koja se primjenjuje u EU, a prema kojoj je prostor podijeljen na pretežno ruralne, prijelazne i pretežno urbane regije. Također, podaci koji jesu dostupni u pravilu nisu istovremeno dostupni po spolu i po tipu naselja pa je određene analize otežano ili čak nemoguće provesti. Nedostatak podataka onemogućava kvalitetne i pravovremene analize, projekcije, a time i donošenje odgovarajućih politika te ukazuje na strukturne propuste koji mogu biti uzrok, ali i posljedica strukturne diskriminacije, u ovom slučaju žena.

ŽENE I POLJOPRIVREDA

Na pitanja zaposlenosti u ruralnim područjima nužno se nadovezuje pitanje položaja žena u poljoprivredi. Analize ruralnih područja i poljoprivrede povezane su i isprepliću pa i u ovom poglavlju pitanja ruralne zaposlenosti, ženskog rada na selu i u poljoprivredi nisu strogo odijeljena.

Prema Godišnjem izvješću o stanju poljoprivrede (Ministarstvo poljoprivrede, 2019) u Hrvatskoj je zaposlenih u poljoprivredi 2,6 posto (ili 36 651), no statistički podaci nisu rodno segregirani. Postoji podatak o udjelu žena zaposlenih u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu, koji smo iznijeli u prošlom poglavlju, a koji za 2019. godinu iznosi 28,4 posto, no udio žena koje rade na poljoprivrednim gospodarstvima zasigurno je znatno viši. Taj rad, međutim, nije statistički bilježen¹⁵ o čemu ćemo govoriti u nastavku ovog poglavlja. Jaz u plaćama između žena i muškaraca također je važan pokazatelj neravnopravnog položaja žena. U području poljoprivrede, šumarstva i rudarstva udio plaća žena u plaćama muškaraca iznosi samo 86,2 posto (za sve djelatnosti iznosi 87 posto, navedeni se podaci odnose na 2018. godinu).

Na razini EU, najveći problemi u području poljoprivrede i rodni pitanja jesu starenje i maskulinizacija poljoprivrede i ruralnih područja, nevidljivost rada žena u poljoprivredi i podzastupljenost žena među vlasnicima poljoprivrednih gospodarstava te u procesima donošenja odluka (Franić i Kovačiček, 2019). U već spomenutoj studiji EP, podaci za EU govore da je udio zaposlenih žena u ruralnim područjima dosegnuo najvišu razinu u 2015. kada je iznosio 64,5 posto, no to je i dalje znatno ispod zaposlenosti muškaraca koja je iznosila 75,6 posto. Zatim, četiri je puta izglednije da će žene raditi honorarne poslove, često ne zato što to žele već zbog nemogućnosti pronalaska stabilnijeg posla, a nezaposlenost žena je i dalje procijenjena nižom od stvarne zbog toga što određeni broj nezaposlenih žena kao takve nisu niti registrirane, a to je osobito slučaj u ruralnim područjima. Nadalje, u zemljama koje je pogodila gospodarska kriza i 'rezanje' proračuna, žene su time bile daleko pogođenije, osobito mlade žene, one starije životne dobi, samohrane majke i žene koje doživljavaju višestruku deprivaciju (primjerice, mlade, samohrane majke zaposlene na određeno vrijeme), što dovodi do siromaštva, socijalne marginalizacije i isključenosti s tržišta rada. Socijalna isključenost među ženama povezana je s ukidanjem javnih usluga (zdravstvo, obrazovanje, socijalne službe, socijalna pomoć), što dodatno uzrokuje nestabilnost zaposlenja zbog povećanja honorarne zaposlenosti i ugovorā na određeno. Nadalje, žene u pravilu preuzimaju više roditeljskih i kućanskih dužnosti te tradicionalne rodne uloge i stereotipi nastavljaju imati velik utjecaj na podjelu poslova i uloga između žena i muškaraca u kućanstvu, kako na poslu tako i u društvu općenito.

Tema žena poduzetnica jedan je od važnih pokazatelja rodne neravnopravnosti. Poduzetnice predstavljaju samo trećinu samozaposlenih osoba u EU, dok poljoprivrednica koje su

¹⁵ Iščekuju se podaci Popisa poljoprivrede 2020, no u trenutku pisanja ove studije ti podaci još nisu objavljeni.

voditeljice poljoprivrednih gospodarstava u EU ima 30 posto. Žene u prosjeku imaju manja gospodarstva od muškaraca, ali preuzimaju više rizika u poslovanju, njihove ideje su tržišno jednako uspješne kao one muškaraca no u pravilu ih kao takve muški dionici, koji su u većoj mjeri donositelji odluka, ne prepoznaju (UN Women, 2018).

Prema Strategiji razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014-2020. godine (Ministarstvo poduzetništva i obrta, 2017), žene u ruralnim područjima u Hrvatskoj suočavaju se sa specifičnim preprekama koje im otežavaju postizanje jednakih šansi na tržištu rada i održavanja ili pokretanja poslovanja. Te prepreke možemo podijeliti u tri skupine. Prva skupina su ekonomske prepreke, primjerice, otežan pristup financiranju (primjerice, kreditiranju), što je kod poduzetnica dodatno otežano zbog pitanja vlasništva, te manjak umreženosti ili nedostatak poslovnih veza, što zasigurno otežava pristup izvorima financiranja (FAO, 2019; Zirdum i Cvitanović, 2017).

Druga skupina su strukturne prepreke. Obrazovni izbori žena, primjerice, smanjuju njihove prilike da pokrenu poslovne pothvate u djelatnostima koje zahtijevaju tehnološka znanja, stereotipi o ženama u području znanosti i tehnologije koji uključuju i tradicionalne stavove o ulozi žena u društvu, nedostatak podrške za žene s dva posla (skrb o obitelji i profesionalna karijera), te političko-regulatorni okvir i njegova provedba koja ima za cilj jačanje rodne ravnopravnosti, a koji nije uvijek dorečen i dovoljno duboko implementiran.

Treća skupina prepreka se odnosi na tzv. „meke“ prepreke, primjerice, nedostatak savjeta, mentorstva, nedostatak pristupa mrežama poduzetnika/ca, nedostatak edukacija i programa osposobljavanja i usavršavanja za tehnološki intenzivne aktivnosti, pa i uzora, posebno iz područja poduzetništva u tehnološki visokospecijaliziranim djelatnostima i znanosti. Na koncu, tu je i percepcija da žene imaju nedostatak samopouzdanja i kapaciteta za preuzimanje rizika (Ministarstvo poduzetništva i obrta, 2017), što dodatno stvara klimu nepodržavanja poduzetničkih pothvata žena.

Jedno od rijetkih istraživanja o ženama u ruralnim područjima u Hrvatskoj, objavljeno 2008. godine, pokazuje da su žene na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima obrazovane većinom za nepoljoprivredna zanimanja, za razliku od muškaraca koji dva puta češće imaju poljoprivredno obrazovanje (Ilak Peršurić i Žutinić, 2008).

Što se podataka za Hrvatsku tiče, omjer nositeljica i nositelja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava po županijama prikazan je u sljedeća dva grafikona.

Prema upisniku poljoprivrednika u Hrvatskoj (2019) ukupno postoji 170 662 poljoprivredna subjekta. Od tog broja, 95,5 posto je obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, 1,6 posto trgovačkih društava, 1,3 posto obrta, 1,2 posto samoopskrbnih poljoprivrednih gospodarstava, a ostalo čine zadruge i druge pravne osobe. Ukupni broj žena nositeljica u svim vrstama poljoprivrednih gospodarstava iznosi 51 479 žena, što je udio od 30,1 posto.

Od navedena 170 622 poljoprivredna gospodarstva¹⁶, žene su nositeljice u:

31,7 posto samoopskrbnih poljoprivrednih gospodarstava,

30,4 posto obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava,

25,8 posto trgovačkih društava,

18,6 posto obrta,

18 posto zadruga i

22 posto drugih pravnih osoba (Crkva, vojska, obrazovne ustanove i dr.).

Postotak žena nositeljica poljoprivrednih gospodarstava daleko je od ravnopravnog, a još je izraženija razlika u trgovačkim društvima, obrtima i zadrugama što ukazuje na to da u ruralnim područjima na žene zasigurno u još većoj mjeri djeluju višestruke, ranije navedene, društvene i strukturne prepreke poslovnoj emancipaciji u području poljoprivrede. Znakovito je i što je najveći postotak žena voditeljica gospodarstava s najmanjom ekonomskom veličinom gospodarstva, što je skupina koja ima vrijednost manju ili jednaku kunskoj protuvrijednosti 3 tisuće eura.

U nastavku su prikazani grafikoni za dvije skupine poljoprivrednih gospodarstava, onu najbrojniju, obiteljska poljoprivredna gospodarstva, iz kojih su Zakonom o poljoprivredi iz travnja 2020. (NN 118/18, 42/20) izdvojena tzv. samoopskrbna poljoprivredna gospodarstva¹⁷.

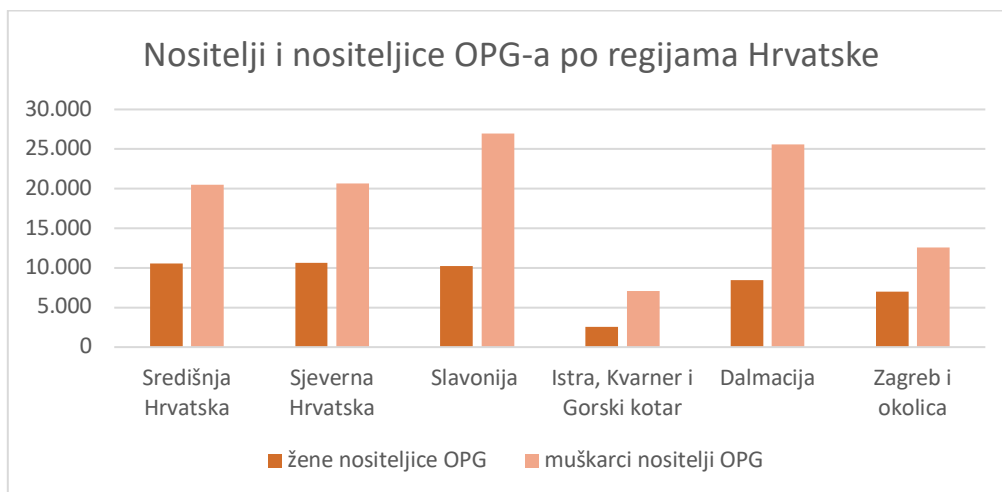
U grafikonu 5.1. prikazali smo regionalne razlike u broju žena i muškaraca koji su nositelji/ce obiteljskih gospodarstava. Jasne su i velike razlike koje pokazuju da žena, u boljem slučaju, ima upola manje među nositeljima gospodarstava, što je slučaj u Zagrebu i okolici te Središnjoj i Sjevernoj Hrvatskoj. U lošijem slučaju – Dalmaciji, Slavoniji te Istri, Kvarneru i Gorskom

¹⁶ Prema novom Zakonu o poljoprivredi (NN 118/18, 42/20), definirano je nekoliko različitih vrsta poljoprivrednih gospodarstava, pri čemu su u odnosu na raniji zakon izdvojena samoopskrbna poljoprivredna gospodarstva čija je „ekonomska veličina manja ili jednaka od kunske protuvrijednosti izražene u stranoj valuti od 3000 eura“).

¹⁷ Budući da je Zakon stupio na snagu u travnju 2020. godine, podaci se još usklađuju, te je moguće da će se ponešto mijenjati, na što su upozorili iz Agencije za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju.

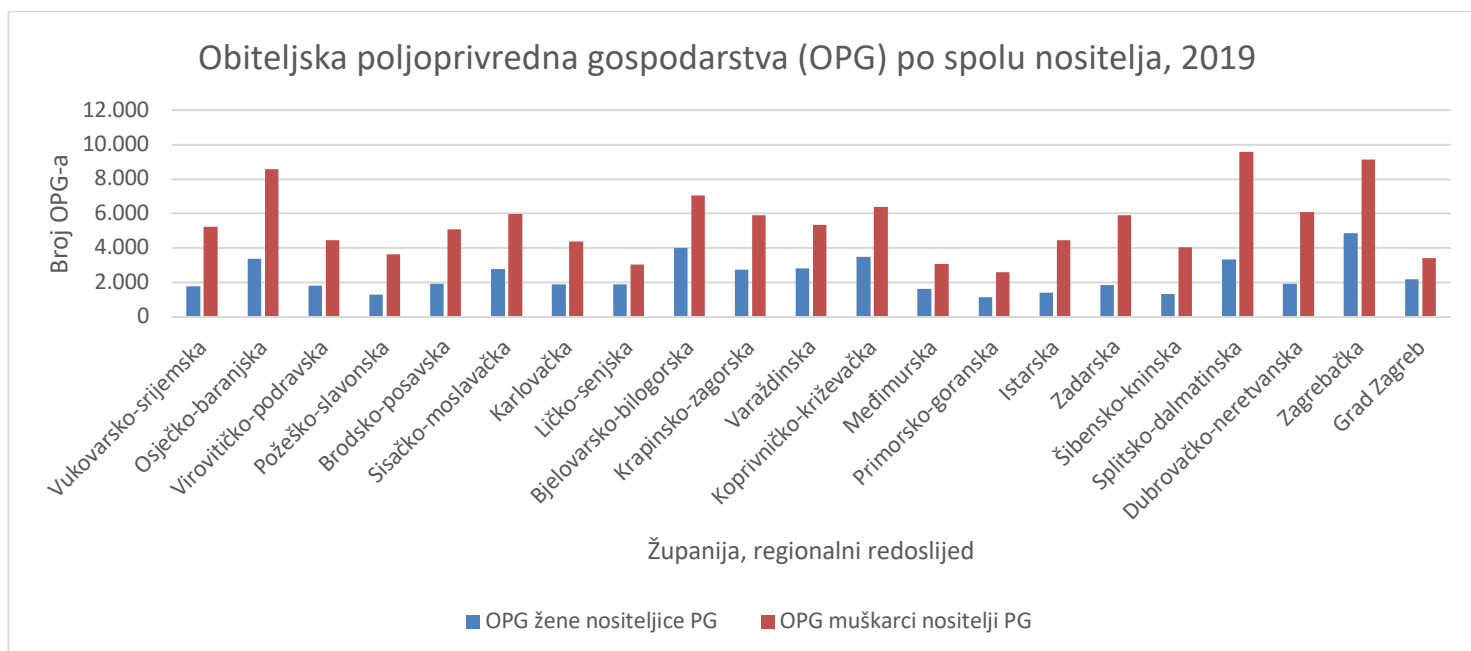
kotaru – žena nositeljica OPG-a ima tek oko trećine u odnosu na muškarce nositelje. Nešto detaljnije podatke pruža grafikon 5.2. gdje vidimo da su razlike među županijama veće nego što se dá naslutiti iz regionalnog grafikona.

Grafikon 5.1.

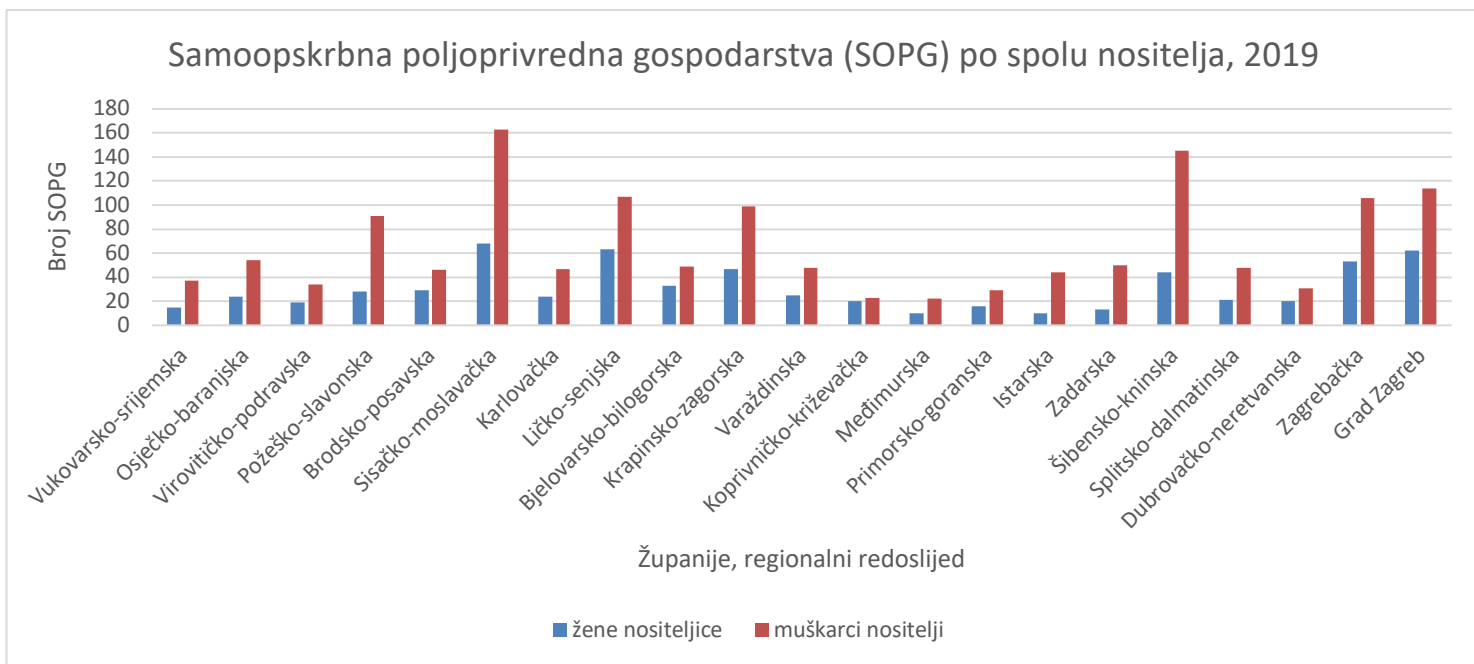
Izvor: Agencija za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, Upisnik poljoprivrednika, 31. 12. 2019.

Grafikon 5.2.

Izvor: Agencija za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, Upisnik poljoprivrednika, 31. 12. 2019.

Grafikon 5.3.

Izvor: Agencija za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju, Upisnik poljoprivrednika, 31. 12. 2019.

Što se obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava tiče, vidljivo je da je u nekoliko županija žena nositeljica oko 50 posto manje nego je muškaraca nositelja, poput Bjelovarsko-bilogorske i Koprivničko-križevačke i Grada Zagreba, no u brojnim je županijama oko tri puta manje žena nositeljica nego muškaraca nositelja poljoprivrednog gospodarstva. Te su županije u pravilu one u istočnom dijelu zemlje te Šibensko-kninska županija u kojoj je tek 24,6 posto žena nositeljica.

Ciljevi daljnje izgradnje politika za smanjivanje rodnog jaza na selu i u poljoprivredi trebali bi se kretati u nekoliko smjerova. Budući da su žene u ruralnim područjima u prosjeku obrazovanije, ali i dalje u neravnopravnom položaju kada je riječ o zaposlenosti, jedan od ciljeva gospodarskih politika bi trebalo biti podizanje profesionalnog statusa žena u ruralnim područjima mjerama usmjerenima na povećanje upisa žena u vlasništvo nekretnina i udjela u vođenju poljoprivrednih gospodarstava, poticanje zaposlenosti izvan kuće kroz omogućavanje adekvatnog pristupa financijskoj, edukacijskoj i savjetodavnoj pomoći pri pokretanju poduzetničke ili druge vrste ekonomske aktivnosti te pristup vrtićima i domovima za starije.

Nadalje, rad koji žene obavljaju na poljoprivrednim gospodarstvima je mahom nevidljiv i ekonomski nevrednovan, a žene imaju i mnogo manji udio u vlasništvu zemljišta i nekretnina

(FAO, 2014; FAO, 2012; APPRRR, 2019), što je također jedno od područja kojem se ruralne politike trebaju zasebno baviti. Također, postoji i jaz u visini plaća žena i muškaraca i pravno neprepoznavanje 'nevidljivog' rada, što zajedno s ranije spomenutim ciljevima ukazuje na smjer u kojem bi valjalo provoditi međusektorske i integralne politike kojima bi se kontinuirano radilo na smanjenju društvenih i strukturnih prepreka s kojima se žene suočavaju.

JAVNE USLUGE I ŽENSKI RAD: OD VRTIĆA DO DOMA UMIROVLJENIKA

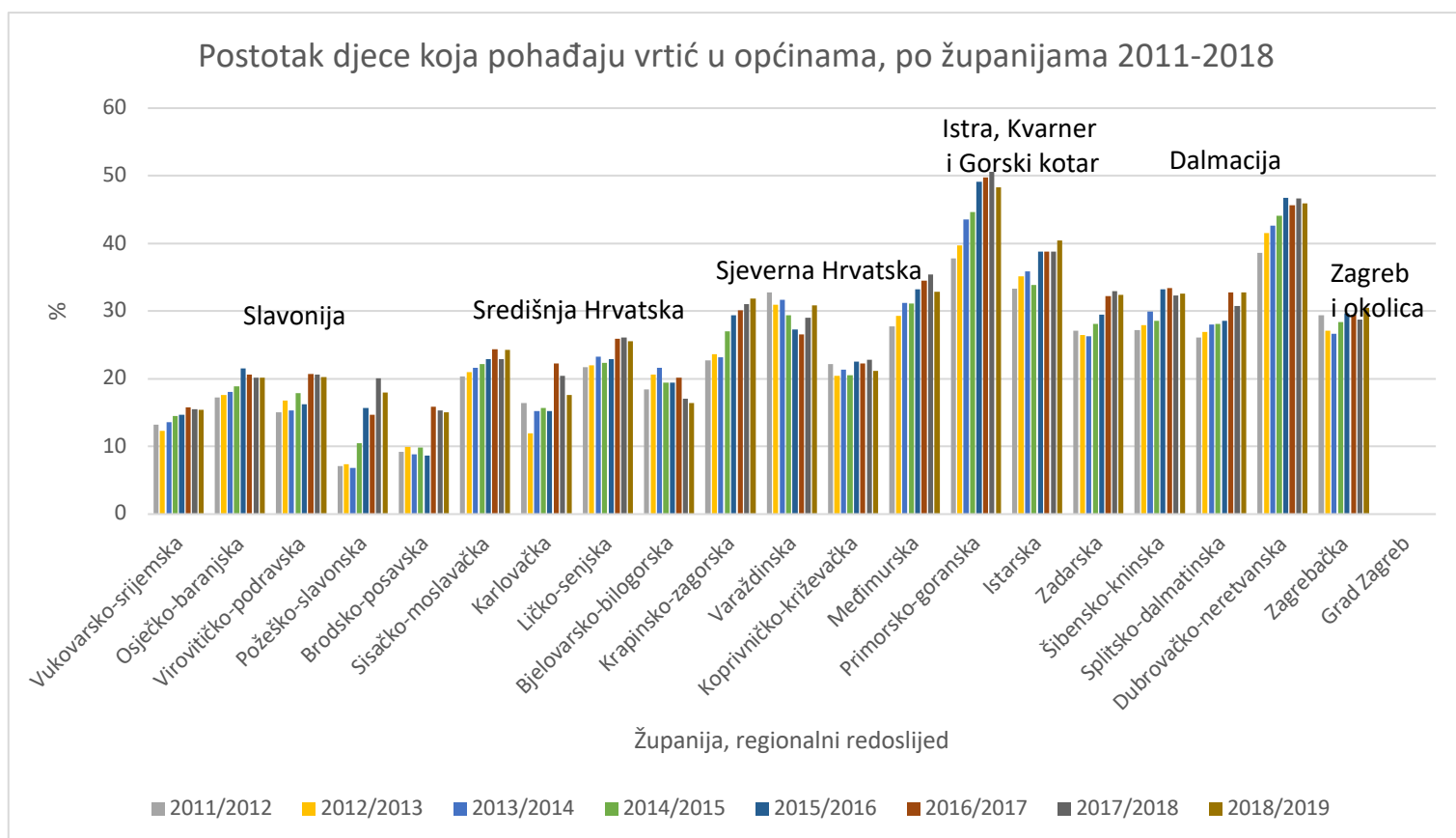
U ovom poglavlju predstaviti ćemo nekoliko indirektnih pokazatelja važnih za analizu položaja žena i općenito u društvu i posebno na tržištu rada. Na početku ćemo prikazati dostupnost ustanova za predškolski odgoj u ruralnim i urbanim područjima županija, a potom ćemo analizirati dostupnost domova za starije i nemoćne u ruralnim područjima.

Brigu za članove kućanstva i dalje u najvećoj mjeri snose žene. Najčešće su to briga za maloljetnu djecu te briga za starije i nemoćne osobe. Taj je rad u pravilu nevidljiv, neprepoznat i neplaćen. Jedan od preduvjeta za povećanje vidljivosti i vrednovanja te vrste rada te rasterećenja žena jest dostupnost javnih ustanova za predškolski odgoj te domova za starije i nemoćne osobe.

Dostupnost ustanova za predškolski odgoj je također jedan od važnih preduvjeta da žene postanu aktivne na tržištu rada, da pokreću poduzetničke pothvate ili pronađu posao izvan kuće tj. kućanstva. Istraživanja pokazuju (Šikić-Mićanović, 2012; Tomić-Koludrović, 2015) da dio žena i dalje smatra da je sramota upisati djecu u vrtić ako su one nezaposlene ili pak borave u kući (kao nezaposlene, domaćice ili pak radnice na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu). K tome, vrtići su u Hrvatskoj znatno dostupniji u gradovima nego u ruralnim područjima.

Valja istaknuti i pozitivne pomake. Ukupan broj hrvatskih općina bez vrtića smanjio se od 2011./2012. do 2018./2019. sa 108 na 82 pa danas oko petine općina (od ukupno 428) nema takvu vrstu usluge. Broj općina bez vrtića u navedenom se periodu smanjio, no u najsjevernijem i najjužnijem dijelu zemlje (Dubrovačko-neretvanskoj i Varaždinskoj županiji) broj vrtića u općinama ostao je isti, dok se u tri županije - Međimurskoj, Primorsko-goranskoj i Bjelovarskoj županiji povećao, što znači da je u njima 2018. bilo više općina bez vrtića nego 2011. godine (Prilog 2).

Grafikon 6.1.

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

U općinama bez vrtića 2011. godine broj stanovnika bio je 225 347, dok je 2018. taj broj, vjerojatno zbog opće depopulacije, pao na procijenjenih 163 975 stanovnika. Ako promatramo samo općine, udio djece u promatranom razdoblju koja pohađaju vrtić u čak osam županija ne prelazi ili jedva prelazi 20 posto, u narednih devet taj je postotak oko 30 posto, a u svega nekoliko županija prelazi 30 posto, dok je u dvije – Primorsko-goranskoj i Dubrovačko-neretvanskoj – taj udio blizu 50 posto. Za usporedbu, u Zagrebu vrtić pohađa više od 70 posto predškolske djece. Razlozi niskog udjela djece koja pohađaju vrtić u općinama, odnosno ruralnim područjima, mogu biti višestruki. Osim nedostatka vrtića i nezaposlenosti žena, i društvene norme tradicionalizma i rodne uloge zasigurno utječu na očekivanje obitelji i šireg društva da cjelodnevnu brigu za maloljetnu djecu vode žene. Tumačenje razloga za tako niske udjele djece u vrtićima izvan Zagreba trebalo bi utvrditi daljnjim empirijskim istraživanjima.

U većini županija u promatranom razdoblju broj se djece u vrtiću blago povećava, primjerice u Primorsko-goranskoj i Požeško-slavonskoj za čak desetak posto, dok se primjerice u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji taj broj smanjio.

U grafikonu 6.2.¹⁸ još su jasnije razlike između različitih dijelova Hrvatske. Prikazali smo najveći postotak djece u vrtićima u ruralnim dijelovima svake od pet regija i razlike među njima su drastične, s najmanjim postocima u Slavoniji gdje je najveći postignuti postotak oko 20 posto, što znači da je u pojedinim županijama te regije postotak i manji.

Grafikon 6.2.

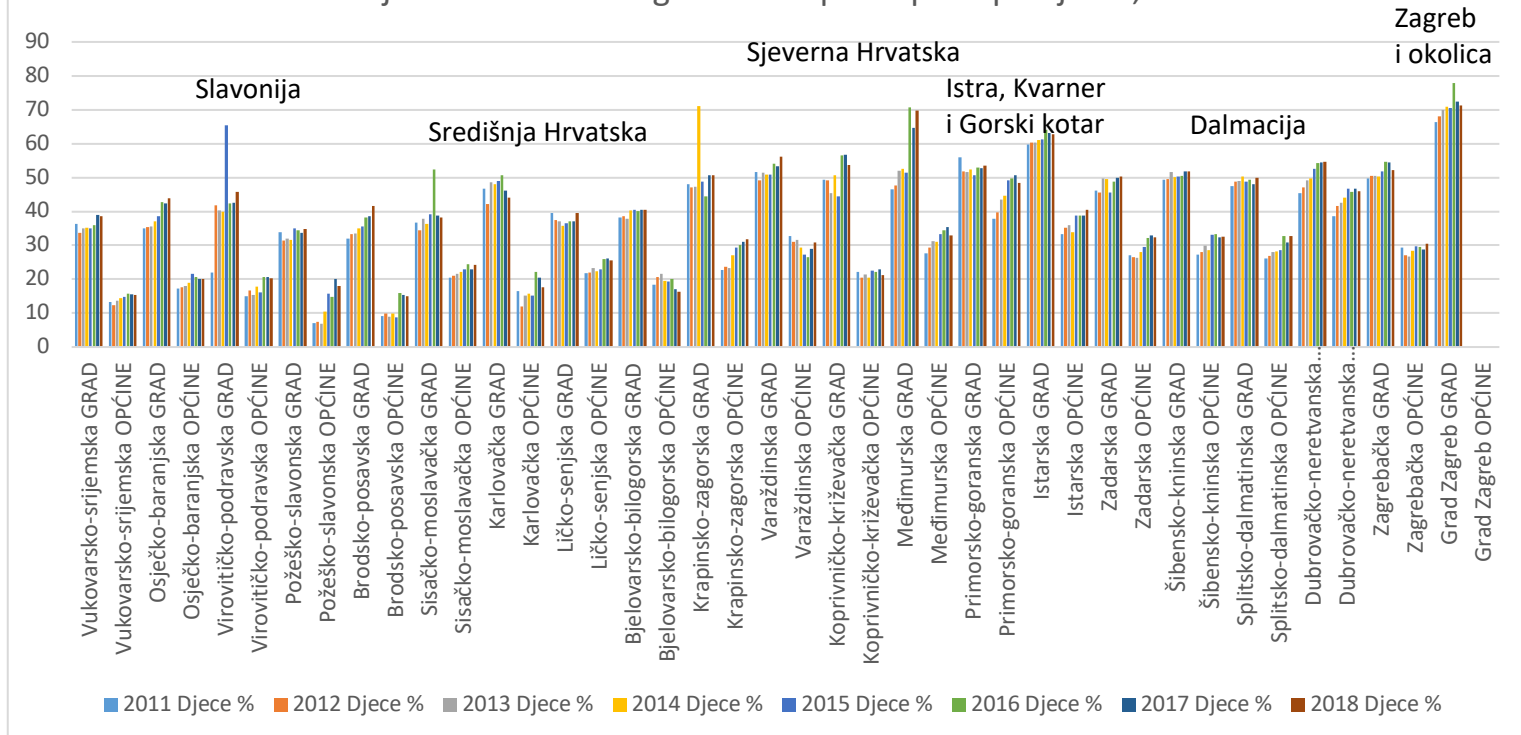

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

Grafikon 6.3.

¹⁸ U ovom grafikonu za regiju Zagreb i okolica prikazani su podaci samo za općine Zagrebačke županije jer Grad Zagreb ne sadrži (ruralne) općine.

Postotak djece u vrtićima za gradove i općine po županijama, 2011-2018

Izvor: Izrađeno na temelju podataka DZS-a, *Gradovi u statistici 2011-2018*

Ako usporedimo postotak djece u vrtićima u gradovima i općinama te županije međusobno (Grafikon 6.3.), vidimo da je situacija vrlo neujednačena. Primorsko-goranska županija je ponovno ona s najmanjom razlikom između postotka djece u vrtićima u ruralnim područjima i gradovima, a brojne su županije u kojima je ta razlika i 30-ak posto, poput Karlovačke, Brodsko-posavske županije i drugih.

* * *

Ubrzano starenje stanovništva u Hrvatskoj, raširenost invaliditeta među starijim osobama, porast broja razvoda i samačkih kućanstava te sve veća uključenost žena na tržištu rada, utječe na porast potražnje za uslugama dugotrajne skrbi za starije i nemoćne osobe (Bađun, 2017).

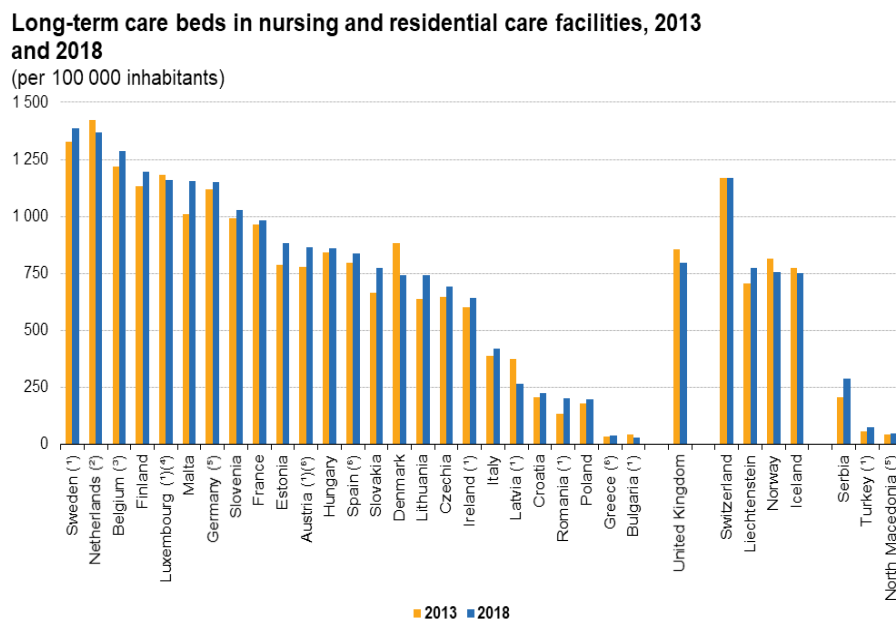
Što se skrbi za starije osobe tiče, u Hrvatskoj se ona, iznadprosječno u odnosu na prosjek EU, odvija unutar obitelji pa tako oko 17 posto osoba u dobi od 35 do 49 godina brine o starijim članovima uže ili šire obitelji najmanje nekoliko puta tjedno što negativno utječe na sudjelovanje na tržištu rada, osobito starijih žena (Bađun, 2017). Uz veliku raširenost neformalne skrbi za starije osobe unutar obitelji, svega je oko 2 posto hrvatskog stanovništva starijeg od 65 godina smješteno u domove za starije i nemoćne osobe (MSPM, 2013.). Prosjek

starijih osoba koje primaju dugotrajnu skrb u ustanovama u EU iznosi oko 5 posto (Žganec i sur., 2008.), pri čemu je najmanji udio starijih smještenih u ustanovama za dugotrajnu skrb u zemljama središnje i istočne Europe, a najveći u Francuskoj, Belgiji i Nizozemskoj.

Prema Popisu stanovništva 2011. osoba starih 65 i više godina bilo je 17,7 posto u ukupnom stanovništvu (procjene za 2018. su 20,4 posto), a prema projekcijama Europske komisije u Hrvatskoj će 2060. godine biti 29,6% iste kategorije stanovništva (European Commission, 2015). To označava trend povećanja potrebe za smještajem u domovima za starije i nemoćne osobe.

Grafikon 6.4. prikazuje broj kreveta u ustanovama za dugotrajnu skrb (ne uključujući zdravstvene ustanove) na 100 000 stanovnika za zemlje EU-a za 2013. i 2018. godinu. Podaci pokazuju da je Hrvatska pri kraju ljestvice, s manje od 250 kreveta na 100 000 stanovnika, dok su manji broj imale samo Rumunjska, Poljska, Grčka i Bugarska. Švedska, zemlja na vrhu ljestvice, imala ih je primjerice oko šest puta više od Hrvatske.

Grafikon 6.4. Broj kreveta za trajnu njegu (Eurostat 2020)

Note: Cyprus and Portugal, not available.

(*) Break in series.

(†) 2018: provisional.

(‡) Estimates.

(*) 2014 instead of 2013.

(†) 2017 instead of 2018.

(‡) Definition differs.

Source: Eurostat (online data code: hlth_rs_bdsns)

eurostat

Nedostatak domova za starije osobe u ruralnim područjima također se odražava na žene jer u pravilu one brinu za starije i nemoćne članove svoje (ili tuđe) obitelji kojima je potrebna pomoć.

Prema statističkim podacima Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2017), koji prikazuju stanje na kraju 2015. godine, 17.141 osoba stara 65 i više godina smještena je u domove i druge pravne osobe za starije i nemoćne osobe,

Tablica 2. Pregled pokrivenosti starijeg stanovništva uslugom smještaja po županijama, te kapaciteta za smještaj u RH

ŽUPANIJA	Ukupno stanovništvo staro 65 i više godina	Ukupni smještajni kapacitet	Pokrivenost starijeg stanovništva uslugom smještaja u %	Razlika srednje vrijednosti za RH i učešća županije u kapacitetu
Vukovarsko-srijemska	31.127	1.226	3,94%	0,26%
Osječko-baranjska	52.409	2.049	3,91%	0,23%
Virovitičko-podravska	14.443	442	3,06%	-0,62%
Požeško-slavonska	13.744	583	4,24%	0,56%
Brodsko-posavska	27.806	1.147	4,13%	0,44%
Sisačko-moslavačka	33.198	1.286	3,87%	0,19%
Karlovačka	26.195	1.101	4,20%	0,52%
Bjelovarsko-bilogorska	22.089	1.479	6,70%	3,02%
Ličko-senjska	11.677	408	3,49%	-0,19%
Međimurska	18.737	978	5,22%	1,54%
Varaždinska	30.791	1.365	4,43%	0,75%

Koprivničko-križevačka	20.995	1.206	5,74%	2,06%
Krapinsko-zagorska	23.651	718	3,04%	-0,64%
Primorsko-goranska	62.102	1.642	2,64%	-1,04%
Istarska	41.683	1.067	2,56%	-1,12%
Zadarska	35.146	869	2,47%	-1,21%
Šibensko-kninska	24.776	545	2,20%	-1,48%
Splitsko-dalmatinska	83.381	2.170	2,60%	-1,08%
Dubrovačko-neretvanska	23.954	560	2,34%	-1,34%
Grad Zagreb	146.217	6.068	4,15%	0,47%
Zagrebačka	55.165	2.505	4,54%	0,86%
UKUPNO RH	799.286	29.414	3,68%	0,00%

Izvor: Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2017)

Iz tablice 2. vidljivo je da kapaciteti za smještaj starijih osoba nisu ravnomjerno rasprostranjeni po županijama i da sve četiri županije Dalmacije (Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska, i Dubrovačko-neretvanska), Istra, Kvarner i Gorski kotar (Primorsko-goranska i Istarska županija) te dijelovi Sjeverne Hrvatske (Krapinsko-zagorska), Središnje Hrvatske (Ličko-senjska) i Slavonije (Virovitičko-podravska županija) imaju kapacitet za smještaj starijih osoba ispod prosjeka za Republiku Hrvatsku. U navedenim dijelovima zemlje osobito je potrebno poticati izgradnju dodatnih kapaciteta kako bi se osigurala ravnomjerna dostupnost ove usluge na cijelom području države. Rodno segregirani podaci koji bi mogli ukazivati na različitu dostupnost domova za muškarce i žene, na veću opterećenost žena koje vode brigu za starije i nemoćne članove obitelji/društva i druge moguće pokazatelje rodnog aspekta dostupnosti domova za starije osobe službeno se ne vode te je bez njih neprikladno donositi zaključke.

* * *

Posljednji pokazatelj koji ćemo navesti, a povezan je s položajem žena u ruralnom području, jest dostupnost zdravstvene skrbi specifične za žene.

Mreža javne zdravstvene skrbi specifične za žene odnosi se prvenstveno na broj ginekoloških ordinacija. Prema Hrvatskom zavodu za zdravstveno osiguranje (HZZO, 2020) u Hrvatskoj ginekoloških timova ima 277. Iako se ne bilježe posebni statistički podaci s obzirom na vrstu naselja tj. ruralnost ili urbanost područja, u analizi popisa ginekoloških ordinacija prema podacima Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, od navedenog ukupnog broja svega se njih osam nalazi u općinama.

Podaci u grafikonu 6.5 prikazuju broj postojećih ginekoloških timova¹⁹ po županijama i onih koji su potrebni, ali nedostaju. Prema navedenim podacima, potreban broj timova je 335, a nedostaje ih 62. Osim Grada Zagreba i okolice, gdje nedostaje najviše ginekoloških timova, izraziti nedostatak timova bilježi se u tri slavonske županije (Vukovarsko-srijemskoj, Osječko-baranjskoj i Brodsko-posavskoj), u Primorsko-goranskoj te u Varaždinskoj županiji. Jedino u Dubrovačko-neretvanskoj i Karlovačkoj županiji nije zabilježen manjak ginekoloških timova.

Grafikon 6.5.

Izvor: HZZO, 2020

¹⁹ U dva dostupna dokumenta (Mreže javne zdravstvene skrbi specifične za žene), nalazimo mali raskorak između podatka o 277 ugovorenih ginekoloških timova (iz listopada 2020.) i njih 273 (stanje 31. kolovoza 2020.).

Zaključno, predstavljeni podaci o ruralnim i urbanim područjima i rodnim nejednakostima pokazuju da postoji veliki društveni, obrazovni i socioekonomski nesrazmjer između ruralnih i urbanih područja koji se najviše odražava na deprivilegirani položaj žena u ruralnim područjima. Stoga, predlažemo uvođenje te kontinuirano promoviranje i provođenje integrirane ruralne politike u koje su uključene aktivne mjere usmjerene na smanjivanje rodnih nejednakosti, shodno čemu predlažemo niže navedene preporuke.

ZAKLJUČAK

U ovoj smo studiji pristupili rodnoj ravnopravnosti kao važnoj varijabli za procjenu socioekonomskih nejednakosti na relaciji selo-grad. Ravnopravnost žena u određenom društvu ili zajednici nije samo pitanje dosezanja najviših društvenih standarda i kvaliteta već i preduvjet društvenog razvoja, što pokazuju nebrojena istraživanja i projekti posvećeni rodnoj ravnopravnosti u lokalnim zajednicama diljem svijeta.

Iz službenih statističkih te kvantitativnih podataka iz službenih izvora izdvojili smo pojedine indikatore društvenog položaja žena u Hrvatskoj s naglaskom na specifičan položaj žena u ruralnim područjima.

Analize koje smo proveli u ovoj studiji pokazale su da su žene u prosjeku starije i žive duže od muškaraca. Znatno više žena stječe visoko obrazovanje nego što je to u slučaju muškaraca, a u kontekstu naše studije je iznimno značajan podatak i razlika u broju diplomiranih žena u gradovima i općinama tj. ruralnim područjima. Te su razlike toliko velike da u dijelu Središnje Hrvatske i Slavonije fakultet završava gotovo dvostruko žena iz grada u odnosu na one iz ruralnih područja. Samo u jednoj od pet regija – Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru – ruralno-urbana diskrepancija u broju diplomiranih žena i muškaraca ne postoji ili je vrlo mala. Nadalje, žene su u većoj mjeri nezaposlene, bez obzira što su u prosjeku obrazovanije, a detaljne analize zaposlenosti žena u ruralnim područjima čak nije moguće provesti jer nedostaju službeni podaci koji bi istovremeno nudili rodnu podjelu i onu po administrativnim jedinicama. No, podaci Eurostata pokazuju da je Hrvatska na samom dnu EU sa svega 46 posto zaposlenih žena u ruralnom području.

Žene u ruralnim područjima u nepovoljnijem su ekonomskom i društvenom položaju koji je često opterećen i društvenim ulogama i očekivanjima ruralne zajednice koja su zasnovana na

tradicionalnijim rodnim ulogama i patrijarhalnim stavovima. Dodatni čimbenici manje dostupnosti ili izostanka (javnih) usluga poput dječjih vrtića tj. ustanova za predškolski odgoj u ruralnim područjima tako postaju i strukturna prepreka koja ženama dodatno otežava pronalazak posla izvan kuće ili bavljenje aktivnostima nepovezanim s djecom i kućanstvom. Jedan od istaknutijih problema u međuodnosu poljoprivrede i rodnih pitanja jest nevidljivost rada žena u poljoprivredi i podzastupljenost žena među vlasnicima poljoprivrednih gospodarstava te u procesima donošenja odluka. U Hrvatskoj su žene vlasnice ili nositeljice svega 30,1 posto poljoprivrednih gospodarstava, a u nekim županijama taj postotak je manji od 25 posto.

Sve to ukazuje da bi se ciljevi daljnje izgradnje politika za smanjivanje rodnog jaza na selu i u poljoprivredi trebali kretati u nekoliko smjerova. Budući da su žene u ruralnim područjima u prosjeku obrazovanije, ali i dalje u neravnopravnom položaju kada je riječ o zaposlenosti, jedan od ciljeva gospodarskih politika bi trebalo biti podizanje profesionalnog statusa žena u ruralnim područjima mjerama usmjerenima na povećanje udjela žena u vlasništvu nekretnina i vođenju poljoprivrednih gospodarstava, poticanje zaposlenosti izvan kuće kroz omogućavanje adekvatnog pristupa financijskoj, edukacijskoj i savjetodavnoj pomoći pri pokretanju poduzetničke ili druge vrste ekonomske aktivnosti te pristup vrtićima i domovima za starije. Nadalje, rad koji žene obavljaju na poljoprivrednim gospodarstvima je mahom nevidljiv i ekonomski nije vrednovan, a štetno je i pravno neprepoznavanje 'nevidljivog' rada, osim čega postoji i znatan jaz u visini plaća žena i muškaraca, što zajedno s ranije spomenutim ciljevima ukazuje na smjer u kojem bi valjalo provoditi integralne politike kojima bi se kontinuirano radilo na smanjenju društvenih i strukturnih prepreka s kojima se žene u ruralnim područjima suočavaju.

Što se primijenjenog grupiranja županija tiče, zaključujemo da se ono pokazalo korisnim u većini analiziranih varijabli pa je tako regionalni pristup podacima pokazao još izoštrenije razlike između različitih geografskih i razvojnih cjelina Hrvatske. Primjerice, Središnja Hrvatska se istakla manjim brojem sklopljenih brakova, manjim brojem diplomiranih i zaposlenih, a zajedno sa Slavonijom se ističe velikim nejednakostima između urbanih i ruralnih područja te muškaraca i žena u nizu pokazatelja. U tom smislu, ovakva regionalna podjela (koja sadrži i određene manjkavosti), skrojena kombinacijom geografskih cjelina i razvojnih faktora, može biti korisna u osmišljavanju razvojnih politika na područjima za koja se pokazalo da imaju slične razvojne nedostatke. Ipak, u budućnosti preporučamo zadržavanje i županijske razine prikupljanja i analize podataka jer smo u nekim slučajevima primijetili da bi analiza podataka

isključivo na regionalnoj razini prikrila razlike koje između županija određene regije postoje, kao što je, primjerice, bio slučaj s postotkom djece koja pohađaju vrtić. Tako je razlika između „sjevernih“ Krapinsko-zagorske i Međimurske županije veća od 30 posto. Stoga preporučamo nastavak provođenja analiza na županijskoj i regionalnoj razini, a istovremeno i dalje promišljanje i testiranje drukčijih modela kako bi se optimalno pristupilo osmišljavanju razvojnih mjera, posebice za ekonomski i društveno deprivirana područja.

PREPORUKE

Uvođenje studentskih stipendija za žene iz ruralnih područja.

Poticanje zapošljavanja i samozapošljavanja žena u ruralnim područjima.

Poticanje ženskog poduzetništva u ruralnim područjima, uključujući i ono izvan tradicionalnih ženskih poslova i rodnih uloga.

Promoviranje prakse upisa vlasništva nad nekretninama i poljoprivrednim gospodarstvima među ženama.

Uvođenje statističkog praćenja i kvantifikacije rada žena u kućanstvu i u sklopu poljoprivrednih gospodarstava.

Poticanje i podržavanje bolje zdravstvene zaštite žena na selu i otvaranje ustanova za predškolski odgoj i domova za starije.

Ulaganje u edukacije, radionice i savjetovanja koja osnažuju promjene u tradicionalističkim shvaćanjima i stavovima po pitanju rodnih uloga.

Provođenje rodno simetričnih politika kroz različite sektorske politike.

LITERATURA:

Amato, P.R. (2012). The consequences of divorce for adults and children: An update. *Društvena istraživanja*, 23(1), 5-24.

APPRRR - Agencija za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2019) Upisnik poljoprivrednika 31. 12. 2019. Zagreb: Agencija za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju.

Bađun M. (2017) Financiranje domova za starije i nemoćne osobe u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 24 (1), 19-43.

Baylina, M.; Garcia-Ramon, M.D.; Porto, A.M.; Rodo-de-Zarate, M.; Salamana, I.; Villarino, M. (2017) Work-life balance of professional women in rural Spain. *Gender Place and Culture*, 24 (1), 72-84.

DZS – Državni zavod za statistiku (2020) Žene i muškarci u Hrvatskoj. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

DZS – Državni zavod za statistiku (2019) Gradovi u statistici 2011-2018. Zagreb: Državni zavod za statistiku.

European Commission (2015) The 2015 Ageing Report: Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060). Bruxelles: European Commission.

Eurostat (2020) Healthcare resource statistics – beds. Eurostat. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Healthcare_resource_statistics_-_beds

FAO (2019) *Women's access to rural finance: challenges and opportunities*. Rome, Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. Rim: Food and Agriculture Organization. Dostupno na: <http://www.fao.org/3/ca5167en/CA5167EN.pdf>

FAO (2014) *Rural Women in Eastern Europe and Central Asia*. Rim: Food and Agriculture Organization. Dostupno na: <http://www.fao.org/3/a-i3840e.pdf>

FAO (2012) *Gender and Land Rights Database. Gender and Land Statistics*. Rim: Food and Agriculture Organization. Dostupno na: <http://www.fao.org/gender-landrights-database/data-map/statistics/en/>

- Franić, R. i Kovačiček, T. (2019) The professional status of rural women in the EU. Bruxelles: European Parliament, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs.
- HZZO - Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje (2020) Ugovoreni sadržaji zdravstvene zaštite u RH: Mreža javne zdravstvene službe u djelatnosti zdravstvene zaštite žena. Dostupno na: <https://www.hzzo.hr/zdravstveni-sustav-rh/zdravstvena-zastita-pokrivena-obveznim-zdravstvenim-osiguranjem/ugovoreni-sadrzaji-zdravstvene-zastite-u-rh/>
- Ilak Peršurić, A. S. i Žutinić, Đ. (2008) Education for Family Farms and Gender Aspects in Croatia. *Agriculturae Conspectus Scientificus*, 73 (1), 43-49.
- Ministarstvo poduzetništva i obrta (2017) *Strategija razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
- Ministarstvo poljoprivrede (2019) *Godišnje izvješće o stanju poljoprivrede u 2018. godini*. Zagreb: Ministarstvo poljoprivrede.
- Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku RH (2017) *Strategija socijalne skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2017.-2020.* Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
- MSPM - Ministarstvo socijalne politike i mladih (2013). *Katalog prava i usluga – starije i nemoćne osobe*. Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih. Dostupno na: <http://www.mspm.hr/istaknute-teme/osobe-s-inva41>
- Šikić-Mićanović, L. (2012) *Skriveni životi: Prilog antropologiji ruralnih žena*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Štambuk, M.; Šikić-Mićanović, L., ur. (2014) *Ruralna općina sutra: društvena re/konstrukcija na ruralnom teritoriju*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Tomić-Koludrović, I. (2015) *Pomak prema modernosti: žene u Hrvatskoj u razdoblju zrele tranzicije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk: Hrvatsko Sociološko društvo.
- UN Women (2018) *Challenges and opportunities in achieving gender equality and the empowerment of rural women and girls, Initial Contribution of the Women's Committee of Copa to the Annual Session of the United Nations Commission on the Status of Women*. New York City: The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.

Yodanis, C. (2005) Divorce culture and marital gender equality: Cross-National Study. *Gender & Society*, 19 (5), 644-659.

Zakon o poljoprivredi (2020) NN 118/18, 42/20

Zirdum, G. i Cvitanović, V. (2017) Prepreke i mogućnosti razvoja ženskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj. *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E : znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 7 (2), 205-222.

Žganec, N.; Rusac, S. i Laklija, M. (2007) Trendovi u skrbi za osobe starije životne dobi u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 15(2), 171-188.

		2017		2018				Ukupno		Razlika - koliko više ž/m diplomira u		
		Žene	Muškarci	Žene	Muškarci			Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	
Zagrebačka	gradovi	1	0,65	0,91	0,63	Zagrebačka	gradovi	7,87	5,2	Zagrebačka	28,59	50,29
	općine	0,74	0,48	0,6	0,32		općine	6,12	3,46			
Krapinsko-zagorska	gradovi	0,94	0,71	1,06	0,63	Krapinsko-zagorska	gradovi	7,9	5,06	Krapinsko-zagorska	13,51	26,5
	općine	0,82	0,46	0,8	0,48		općine	6,96	4			
Sisačko-moslavačka	gradovi	0,78	0,48	0,81	0,54	Sisačko-moslavačka	gradovi	6,45	4,23	Sisačko-moslavačka	94,28	97,66
	općine	0,45	0,27	0,32	0,29		općine	3,32	2,14			
Karlovačka	gradovi	0,83	0,46	0,88	0,65	Karlovačka	gradovi	7,64	4,99	Karlovačka	67,54	101,21
	općine	0,59	0,3	0,43	0,22		općine	4,56	2,48			
Varaždinska	gradovi	0,92	0,59	1,07	0,64	Varaždinska	gradovi	8,06	5,2	Varaždinska	45,75	58,05
	općine	0,74	0,4	0,65	0,4		općine	5,53	3,29			
Koprivničko-križevačka	gradovi	1,01	0,6	1,06	0,73	Koprivničko-križevačka	gradovi	8,4	5,65	Koprivničko-križevačka	62,79	87,71
	općine	0,65	0,39	0,59	0,3		općine	5,16	3,01			
Bjelovarsko-bilogorska	gradovi	0,82	0,56	0,91	0,58	Bjelovarsko-bilogorska	gradovi	7,37	4,78	Bjelovarsko-bilogorska	71,79	76,38
	općine	0,63	0,36	0,57	0,23		općine	4,29	2,71			
Primorsko-goranska	gradovi	0,95	0,62	0,92	0,54	Primorsko-goranska	gradovi	8,65	5,92	Primorsko-goranska	11,33	20,08
	općine	0,82	0,59	0,82	0,51		općine	7,77	4,93			
Ličko-senjska	gradovi	1	0,59	1,01	0,5	Ličko-senjska	gradovi	8,05	4,41	Ličko-senjska	98,77	100,45
	općine	0,49	0,32	0,48	0,19		općine	4,05	2,2			
Virovitičko-podravska	gradovi	0,95	0,73	1,12	0,57	Virovitičko-podravska	gradovi	7,77	5,47	Virovitičko-podravska	70,77	122,36
	općine	0,49	0,28	0,63	0,24		općine	4,55	2,46			
Požeško-slavonska	gradovi	0,97	0,65	1,06	0,69	Požeško-slavonska	gradovi	7,86	5,26	Požeško-slavonska	25,36	29,24
	općine	0,59	0,58	0,9	0,33		općine	6,27	4,07			
Brodsko-posavska	gradovi	0,9	0,64	1,21	0,67	Brodsko-posavska	gradovi	8,61	5,49	Brodsko-posavska	57,69	53,78
	općine	0,59	0,46	0,72	0,35		općine	5,46	3,57			
Zadarska	gradovi	0,99	0,81	1,08	0,8	Zadarska	gradovi	8,32	5,87	Zadarska	38,21	60,38
	općine	0,74	0,46	0,77	0,44		općine	6,02	3,66			
Osječko-baranjska	gradovi	1,06	0,69	1,03	0,72	Osječko-baranjska	gradovi	8,51	5,82	Osječko-baranjska	91,67	101,38
	općine	0,54	0,37	0,56	0,32		općine	4,44	2,89			
Sibensko-kninska	gradovi	0,99	0,59	1,08	0,67	Sibensko-kninska	gradovi	8,67	5,66	Sibensko-kninska	75,86	64,53
	općine	0,69	0,38	0,51	0,46		općine	4,93	3,44			
Vukovarsko-srijemska	gradovi	0,81	0,58	0,9	0,76	Vukovarsko-srijemska	gradovi	7,39	5,36	Vukovarsko-srijemska	52,06	79,26
	općine	0,59	0,39	0,61	0,33		općine	4,86	2,99			
Splitsko-dalmatinska	gradovi	1,06	0,75	1,07	0,73	Splitsko-dalmatinska	gradovi	9,24	6,64	Splitsko-dalmatinska	41,07	50,91
	općine	0,83	0,51	0,7	0,45		općine	6,55	4,4			
Istarska	gradovi	0,77	0,57	0,79	0,52	Istarska	gradovi	6,25	4,6	Istarska	-0,32	13,58
	općine	0,82	0,47	0,66	0,37		općine	6,27	4,05			
Dubrovačko-neretvanska	gradovi	0,97	0,68	1,07	0,84	Dubrovačko-neretvanska	gradovi	8,24	6,19	Dubrovačko-neretvanska	30,38	59,54
	općine	0,76	0,43	0,86	0,57		općine	6,32	3,88			
Međimurska	gradovi	0,96	0,64	1,2	0,87	Međimurska	gradovi	8,07	5,89	Međimurska	27,09	57,07
	općine	0,9	0,4	0,64	0,34		općine	6,35	3,75			
Grad Zagreb	gradovi	1,25	0,91	1,03	0,75	Grad Zagreb	gradovi	10,02	7,3	Grad Zagreb	0	0
	općine	0	0	0	0		općine	0	0			

Prilog 2. Općine bez vrtića 2011-2018

	Stanovništvo	2011./2012.		2012./2013.		2013./2014.		2014./2015.		2015./2016.		2016./2017.		2017./2018.		2018./2019.	
		Općina	Stanovnika	Općina	Stanovnika	Općina	Stanovnika	Općina	Stanovnika	Općina	Stanovnika	Općina	Stanovnika	Općina	Stanovnika	Općina	Stanovnika
Zagrebačka	317606	6	13701	8	18634	7	15925	6	12190	6	12190	5	12261	5	12261	5	12261
Krapinsko-zagorska	132892	8	18252	8	18252	8	18252	7	15447	7	15447	2	2613	2	2613	2	2613
Sisačko-moslavička	172439	4	8304	5	21822	5	11060	5	10393	4	6905	2	3182	3	4816	2	3182
Karlovačka	128899	9	15010	10	17100	8	11433	7	9809	8	12550	7	10163	8	12550	7	10163
Varaždinska	175951	2	6435	2	6435	2	6435	2	6435	2	6435	2	6435	3	8293	2	6435
Koprivničko-karlovačka	115584	4	7456	5	9697	3	6240	3	6240	3	6240	4	7417	3	8203	3	8203
Bjelovarsko-bilogorska	119764	1	890	1	890	1	890	0	0	1	890	2	1767	2	1767	2	1767
Primorsko-goranska	296195	1	1263	1	1263	1	1263	1	1263	1	1263	2	6607	2	6607	2	6607
Ličko-senjska	50927	2	2388	2	2388	2	2388	2	2388	2	2388	2	2388	2	2388	2	2388
Virovitičko-podravska	84836	7	18954	7	18954	7	18954	7	18954	7	18954	2	3776	3	5240	3	5240
Požeško-slavonska	78034	3	10507	3	10507	3	10507	2	6781	0	0	0	0	0	0	0	0
Brodsko-posavska	158575	14	37096	14	37096	14	37096	13	33575	14	40470	13	37215	13	37215	13	37215
Zadarska	170017	6	9814	6	9814	6	9814	5	8038	5	8038	3	4400	3	4400	3	4400
Osječko-baranjska	305032	8	17510	8	23015	7	15707	7	15048	5	9409	7	13449	7	13346	7	13346
Šibensko-kniževska	109375	6	7453	6	7453	5	5767	5	5767	5	5767	5	5767	5	5767	5	5767
Vukovarsko-srijemska	179521	10	24559	10	24559	10	24559	10	24559	8	19270	5	12964	6	15519	6	15918
Splitsko-dalmatinska	454798	6	10613	6	13051	5	8755	7	10108	7	13140	5	7380	5	8496	6	9079
Istarska	208055	6	8776	6	8776	6	8776	7	11050	5	6949	5	6949	5	6949	5	6949
Dubrovačko-neretvanska	122568	4	5592	4	5592	4	5592	4	5592	5	6384	4	5592	4	5592	4	5592
Međimurska	113804	1	774	1	774	1	774	1	774	1	774	2	4168	2	4168	3	6850
Grad Zagreb	790017	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Motivi mladih za ostanak i odlazak iz ruralnih područja iz perspektive socioekonomskih nejednakosti

Olgica Klepač

UVOD

Cilj ove studije je analiza demografskih pokazatelja kretanja ruralnog u odnosu na urbano stanovništvo Hrvatske na nacionalnoj te regionalnoj razini²⁰ na temelju podataka koje vodi Državni zavod za statistiku²¹. To analizu definira kao usporednu s obzirom na kompariranje demografskih pokazatelja za stanovništvo općina odnosno gradova.

Analize slijede strukturu u kojoj se prvo analiziraju podaci o broju i udjelima ruralnog i urbanog stanovništva na različitim razinama – nacionalnoj, regionalnoj i županijskoj – te trendovima njihova općeg kretanja u posljednjem desetljeću²².

Slijede analize spolne i dobne strukture s obzirom na udjele muškaraca u ruralnom stanovništvu nacionalno, regionalno i županijski te udjelima mladog (0-15 godine) i starog (65 i više godina) stanovništva na istim razinama. Indeks starenja, kao omjer mladog i starog stanovništva, osnovni je izračunati pokazatelj demografskih trendova²³.

Treći dio analiza usmjeren je razmatranju prirodnog kretanja stanovništva pri čemu se analiziraju podaci o broju rođenih i umrlih, te su izračunati pokazatelji stopa nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta po osi ruralno-urbano na svim razinama analize.

Konačno, pozornost je poklonjena i mehaničkom kretanju stanovništva pri čemu su razmatrani brojevi o ukupnom doseljavanju i odseljavanju stanovništva različitog rezidencijalnog statusa u pojedinim regionalnim cjelinama, odnosno migracijski saldo. Poseban interes poklonjen je

²⁰ Radi preglednosti izlaganja velike količine podataka, podaci se prikazuju za šest cjelina koje su nastale grupiranjem županija, a koje u studiji uvjetno zovemo regijama, kako je pojašnjeno i u uvodu. Prezentirani podaci se dodatno oslikavaju i dublje interpretiraju s obzirom na pokazatelje na razini županija koji ukazuju i na „unutarregionalne“ povezanosti i razlike, odnosno na županijske specifičnosti.

²¹ Baze podataka i izvješća Zavoda navedeni su na kraju studije u poglavlju Izvori.

²² Većina podataka bila je dostupna za razdoblje od 2012. do 2018. godine. Kada su god postojali podaci za 2019. godinu oni su uključeni u analizu. Podaci o broju rođenih i umrlih obrađuju se u kraćem razdoblju jer su podaci bili dostupni za razdoblje od 2014. godine nadalje.

²³ Zbog nedostatka podataka o broju mladog i starog stanovništva u općinama odnosno gradovima, nisu izračunati pokazatelji za zasebno ruralnu i urbanu populaciju, već se razmatraju samo pokazatelji različitih regionalnih podjela. Podaci su bili dostupni za razdoblje od 2012. do 2019. godine.

podacima o odseljavanju u inozemstvo, odnosno udjelima vanjskih migracija u ukupnom broju odlaznih migracija.

Nakon uvodnih razmatranja opće demografske slike i pokazatelja kretanja stanovništva, te odjeka tih trendova u ruralnim prostorima, interes se usmjerava na projekcije daljnjeg pogoršanja negativnih trendova čiji značajan dio čini iseljavanje mladih segmenata populacije. Stoga je cilj studije i ispitivanje razmjera recentnijeg vala iseljavanja mladih te motivacija mladih za preseljenje s posebnim naglaskom na ruralne prostore. Taj ćemo dio analize potkrijepiti kroz uvide i nalaze iz neobjavljenog autoričinog istraživanja provedenog kroz kvalitativnu metodu dubinskog intervjua te putem ankete sa slavonskim maturantima.

OPĆI PROCESI DEMOGRAFSKE PROMJENE U HRVATSKOJ

U Hrvatskoj se već nekoliko desetljeća prate izrazito negativni trendovi koji potvrđuju postojanje demografske krize. Opći procesi demografskih kretanja u Hrvatskoj pokazuju smanjivanje stope porasta stanovništva još od 1955. godine, što je obilježje posttranzicijske faze: opadanje nataliteta i starenje stanovništva (Wertheimer-Baletić 2017). No, u odnosu na njen društveno-gospodarski razvoj, Hrvatska već desetljećima, još od 1980-ih, prebrzo stari (Živić 2003).

Već nakon 1990. godine prirodni prirast postaje negativan. Stopa nataliteta/fertiliteta neprestano opada (od 2010. godine je ispod 10‰), dok stopa mortaliteta prosječno stagnira na relativno niskoj razini (oko 9-10‰). Tome je znatno pridonio i rastući negativni migracijski saldo uvjetovan većim brojem iseljenih u odnosu na broj doseljenih osoba, a čiji su uzroci uvelike pod utjecajem čimbenika povezanih s društvenoekonomskim razvojem (Wertheimer-Baletić 2017). U Hrvatskoj opći trend pokazuje da je imigracija kvantitativno niska ili, pak, s povremenim porastom, ali tijekom cijeloga 20. stoljeća, te nakon 2008. godine, migracijski saldo bilježi negativan predznak i porast, a zatim i dodatan porast ulaskom Hrvatske u EU 2013. godine (Balija 2019., 2020; Jerić 2019). To ne pogoduje pomlađivanju dobne strukture ukupnog i radno sposobnog stanovništva te se u Hrvatskoj povećava demografska međugeneracijska neravnoteža. Iseljavanjem mlađih osoba stvaraju se brojčano slabi naraštaji, a dugoročno se smanjuje (bio)reproduktivni potencijal.

Pojavom svjetske financijske krize 2008. godine, migracijski saldo Hrvatske s inozemstvom ponovno poprima negativan predznak te započinje migracijski val koji se odvija u već

nepovoljnim demografskim okolnostima (pad nataliteta, prirodni pad, ukupna depopulacija i proces ubrzanog starenja stanovništva) (Balija 2020). Taj se val ulaskom Hrvatske u EU znatno intenzivirao jer je otvaranje europskog tržišta rada potaklo masovne emigracije. Vezano uz permanentno visoku nezaposlenost i pad zaposlenosti tijekom 2014. i 2015. godine, iz Hrvatske masovno odlaze mladi visokokvalificirani ljudi traženih konjunkturnih zanimanja, a sve je intenzivniji i odlazak maloljetnika, odnosno iseljavanje cijelih obitelji (Balija 2020).

U 2018. godini (prema DZS-u²⁴) migracijski saldo je iznosio -13 486 osoba, dok je rekordni broj iseljenih (47352) zabilježen 2017. godine. U ukupno iseljenom stanovništvu blago prevladavaju muškarci (55%), a najbrojniji su oni (njih 55%) koji u inozemstvo odlaze u najproduktivnijoj i reproduktivnoj dobi (20-44 godine). Od ukupnog broja iseljenih najveći udio njih (čak 96%) je iselio u neku od europskih zemalja, a najviše njih (77,7%) u neku od članica EU, pri čemu je udio samo za Njemačku 55% (Balija 2020).

Osnovna objašnjenja negativnog migracijskog salda u Hrvatskoj od 2009. godine pronalaze se u nepovoljnim gospodarskim prilikama, padu opće stope zaposlenosti i životnog standarda, lošoj poduzetničkoj klimi, dugom čekanju na zaposlenje, nemogućnosti pronalaska stalnog zaposlenja u struci, neadekvatnoj plaći i slično (Župarić-Iljić, prema Jerić 2019), kao i predodžbi da u Hrvatskoj nisu institucionalizirane vrijednosti radne etike i poštenja te dojam da se hrvatsko društvo moralno slomilo (Jurić, prema Jerić 2019).

U kontekstu Hrvatske, naglašavaju se izrazito ekonomski razlozi namjere migriranja, a posebno visokoobrazovanih s obzirom na to da se mladi nalaze u nepovoljnoj situaciji na tržištu rada. Nezaposlenost mladih u Hrvatskoj je velika te najveći udio u registriranoj nezaposlenosti imaju osobe u starosti 20-35 godina, a porazno je da zaposlenje teško pronalaze visokoobrazovani, da su oni spremni raditi i niže kvalificirane poslove, te da nerijetko napuštaju Hrvatsku ili su spremni to učiniti ako im se ukaže prilika (Relja i dr. 2015).

Rezultati istraživanja sa studentima u Splitu pokazuju da oko 74% sudionika namjerava ostati ili bi radije ostalo u svojoj zemlji (Relja i sur. 2015). No, sudionici također procjenjuju izglednost vlastitog odlaska iz zemlje umjerenom, a eventualni odlazak vežu uz traženje posla nakon završenog obrazovanja. Autori zaključuju da mlade u Hrvatskoj najviše tište

²⁴ Važno je istaknuti kako veliki broj autora ističe nedovoljnu preciznost tih podataka. Za dublju raspravu vidi Jerić 2019 i Balija 2019, 2020.

socioekonomski problemi vezani uz nizak životni standard, nedostatak životne perspektive i nezaposlenost. U odnosu na inozemstvo, najlošijima su procijenili materijalne prilike u svojoj zemlji, potom političke slobode u društvu, te stanje u privredi i gospodarstvu. Među razlozima odseljenja ističu nemogućnost zapošljavanja, nedostatak perspektive, nedostatnu plaću i neriješeno stambeno pitanje (isto).

SELO U MIGRACIJSKIM VALOVIMA

Na lokalnoj razini naselja do punog izražaja dolaze nepovoljne posljedice starenja stanovništva pa se očekuje da će naredna razdoblja biti obilježena još nepovoljnijom dinamikom razvoja dobne slike naseljenosti (Živić 2003). Gotovo sva ruralna naselja u Hrvatskoj danas su zahvaćena demografskim pražnjenjem, a veliki ih je udio u nekoliko desetljeća izgubio više od polovice stanovništva. Stalna erozija generacija, dugotrajno smanjenje fertiliteta i starenje otvaraju niz teško rješivih egzistencijalnih problema. U Hrvatskoj, selo u sve većoj mjeri postaje zajednicom staračkih domaćinstava, bez mladih koji bi naslijedili imanja. U mnogim su selima sadašnji ostarjeli stanovnici uglavnom i njihovi posljednji žitelji, čime se smanjuje ekonomska aktivnost i gase mnogi sociokulturni aspekti života. Njihovim izumiranjem mnoga će naselja ostati samo geografski pojmovi (Nejašmić 2012).

Nakon Drugoga svjetskog rata poticala se industrijalizacija, što je produbilo neravnomjerni regionalni gospodarski razvoj, a izgradnja u velikim gradovima potaknula je preseljenje iz seoskog okruženja. Snažna migracija stanovništva iz sela u grad utjecala je i na smanjenje rodnosti, jer je ruralni egzodus okljaštrio dobni sastav izvorišne (seoske) populacije. Selo prestaje biti „demografski inkubator“, a težište (bio)reprodukcije je pomaknuto sa sela u gradove (Živić 2003). Kako primijenjeni model industrijalizacije nije stvorio dovoljne količine radnih mjesta, otvaraju se granice čime se potiče masovni bijeg iz poljoprivrede i od nezaposlenosti privremenim migracijama u inozemstvo. U razdoblju 1961.-1971. godine iz Hrvatske se iselilo gotovo 300 tisuća ljudi, od čega je oko 83% otišlo baš iz seoskih naselja (Nejašmić 2012). Gospodarska kriza i nezaposlenost 1980-ih smanjili su migraciju, a rat je 1990-ih ponovno izazvao jake migracije, kako prerasmještajem stanovništva na području Hrvatske prisilnim migracijama tako i pojačanim iseljavanjem. Suvremenu Hrvatsku obilježava izrazita prostorna, urbano-ruralna populacijska polarizacija, koja je jedan od vodećih čimbenika neravnomjernog prostornog društveno-gospodarskog razvoja zemlje, a ogleda se u demografskoj progresiji gradskih područja i istodobnoj regresiji ruralnih područja. Prirodni

prirast i pozitivan migracijski saldo vežu se uz najveće gradove, što stvara (i održava) problem asimetričnog prostornog razvoja snaženjem regionalnih središta (Akrap 2019).

Akrap (2019) ističe da bi Hrvatska do 2051. godine mogla imati oko 3,15 milijuna stanovnika, uz dodatne poremećaje u dobnom sastavu stanovništva. Od 2011. godine do 2051. godine udio starih 65 i više godina u ukupnom stanovništvu porast će s 18% na 30%. Broj stanovnika u radnoj dobi (15-64) smanjit će se za više od milijun stanovnika, a broj mladih (0-14) za oko 273 tisuće. Ministarstvo rada i mirovinskog sustava 2015. godine izvještava da se do 2060. očekuje da će 30% ukupnog stanovništva biti starije od 65, a trećina u mirovini. Isti autor ističe potrebu za sveobuhvatnim mjerama populacijske politike i uvođenje promišljenih i sustavnih, dugoročnih državnih intervencija, od lokalne zajednice do središnjih državnih institucija, a osobito provedbu niza mjera namijenjenih smanjenju snažnog utjecaja koji egzistencijalni razlozi – nezaposlenost mladih i rad na određeno – u Hrvatskoj imaju na donošenje odluke o podizanju obitelji i iseljavanju. Poseban problem su nerazvijena područja za koja zasebnim mjerama ekonomske politike treba zaustaviti iseljavanje i privući doseljavanje. Nužnim se smatra i oblikovanje useljeničke politike jer Hrvatskoj nedostaje radne snage.

Opisani nas problemi usmjeravaju na ispitivanje razmjera iseljavanja mladih iz ruralnih prostora te njihovih motiva za donošenje odluka o iseljavanju.

ANALIZA: OPĆI TRENDOVI I PROMJENE RURALNOG I URBANOG STANOVNIŠTVA HRVATSKE U POSLJEDNJEM DESETLJEĆU

Težnja je narednih analiza ispitati demografsku strukturu i trendove promjene stanovništva ruralnih i urbanih područja. S obzirom na interes za usporednu analizu, podaci koji su korišteni odnose se na baze podataka Državnog zavoda za statistiku o broju stanovnika, njihovim dobnim i spolnim karakteristikama, rođenima i umrlima, doseljenima i odseljenima s obzirom na rezidencijalni status u gradovima i općinama. Potonje je u ovoj studiji osnova razlikovanja stanovništva kao ruralnog, odnosno ruralnog. Zbog specifičnosti grada Zagreba, njegovo stanovništvo je izdvojeno u zasebnu kategoriju, te su u konačnici analizu na nacionalnoj razini činile tri kategorije: oni iz općina, oni iz gradova te oni iz Grada Zagreba.

Jedna od najizraženijih karakteristika vezana uz kretanje stanovništva u Hrvatskoj opća je depopulacija izražena smanjenjem ukupnog broja stanovništva od 1991. godine, čije napredovanje u 2010-ima potvrđuju i naredne analize. Kako se taj proces odrazio na ruralno-urbanoj dimenziji, na različitim administrativno-geografskim razinama?

Tablica 1 Broj stanovnika općina, gradova i Grada Zagreba te njihovi udjeli u ukupnom broju stanovnika Hrvatske (2012.-2018.)

Hrvatska	UK st	RUR	URB	GZ	RUR %	URB %	GZ %
2012.	4262140	1244466	2223573	794101	29,20	52,17	18,63
2013.	4246809	1234500	2215443	796866	29,07	52,17	18,76
2014.	4225316	1222483	2202834	799999	28,93	52,13	18,93
2015.	4190669	1206700	2182620	801349	28,79	52,08	19,12
2016.	4154213	1188955	2161611	803647	28,62	52,03	19,35
2017.	4105493	1166610	2134983	803900	28,42	52,00	19,58
2018.	4076246	1151681	2118224	806341	28,25	51,97	19,78
2019.	4065253						
2018.-2012.	-185894	-92785	-105349	12240	-0,95	-0,21	1,15

Usporedna analiza koja obuhvaća višegodišnje razdoblje (2012.-2018.) pokazuje kako, iako se ukupno stanovništvo Hrvatske smanjilo za gotovo 186 tisuća ljudi, postoji razlika u načinu raspodjele stanovništva s obzirom na mjesto stanovanja. U tom razdoblju naraslo je stanovništvo Grada Zagreba i brojem (oko 12 tisuća) i udjelom u ukupnom stanovništvu (s 19% na 20%). Nasuprot tome, općine u Hrvatskoj gube stanovništvo i apsolutno (gotovo -93 tisuće)

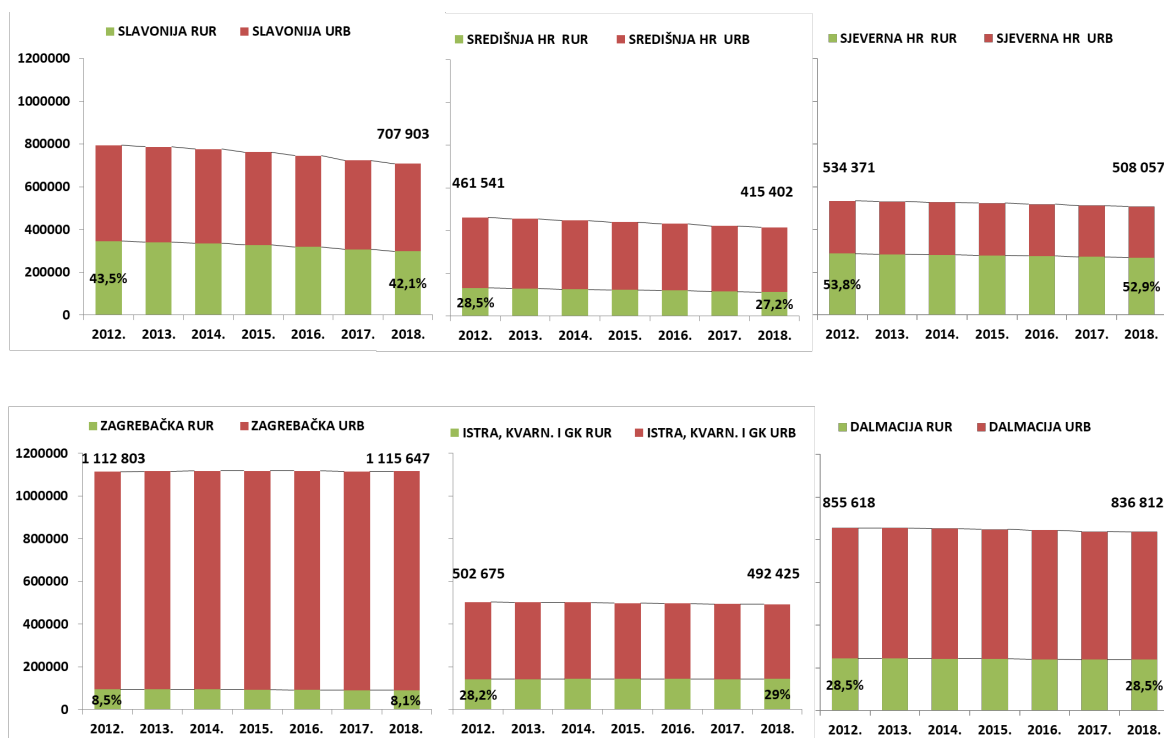
i relativno (s 29% na 28%). Gradovi također gube stanovništvo (-105 tisuća), ali gradsko stanovništvo i dalje prevladava u ukupnom stanovništvu Hrvatske i održava razinu od 52% (Tablica 1).

Na razini širih regija, kako su one definirane u ovoj aktivnosti²⁵, „najurbaniji“ dio države je Zagrebačka regija, s više od 90% urbanog stanovništva²⁶. Sjeverna Hrvatska je pak „najruralnija“, i jedina regija s prevlašću stanovništva općina (53%) nad onim u gradovima, čemu doprinosi činjenica da se dvije županije – Krapinsko-zagorska i Međimurska – koje imaju udjele stanovništva u općinama više od 60 posto, koji su ujedno i najviši u Hrvatskoj,²⁷ nalaze upravo u ovoj regiji.

²⁵ Regionalna podjela: 1. Slavonija: Virovitičko-podravaska, Požeško-slavonska, Osječko-baranjska, Vukovarsko-srijemska, Brodsko-posavska; 2. Središnja Hrvatska: Sisačko-moslavačka, Karlovačka, Bjelovarsko-bilogorska, Ličko-senjska; 3. Sjeverna Hrvatska: Krapinsko-zagorska, Varaždinska, Koprivničko-križevačka, Međimurska; 4. Zagreb i okolica: Zagrebačka i Grad Zagreb; 5. Istra, Kvarner i Gorski kotar: Primorsko-goranska i Istarska; 6. Dalmacija: Dubrovačko-neretvanska, Splitsko-dalmatinska, Šibensko-kninska, Zadarska županija

²⁶ Uz Grad Zagreb, i Zagrebačka županija ima visokih 70% gradskog stanovništva. A među ostalim županijama, najveće udjele urbanog stanovništva imaju dvije dalmatinske županije – Splitsko-dalmatinska (77%) i Šibensko-kninska (75%) – kao i dvije županije Središnje Hrvatske – Sisačko-moslavačka (77%) i Karlovačka (72%). Ne iznenađuje da se velikim brojem gradskog stanovništva ističe i Primorsko-goranska županija (74%) u kojoj je i Rijeka kao makroregionalni centar. U regiji Slavonija pak, brojnošću urbanog stanovništva ističe se Požeško-slavonska županija (75%) što je rezultat velikog broja gradskih naselja (5 gradova i 5 općina).

²⁷ I nekoliko županija regije Slavonija imaju više od polovice stanovništva u općinama, no na regionalno agregiranoj razini ta se prevlast općina gubi jer veći udio gradskog stanovništva imaju Osječko-baranjska županija (64%), kao županija s makroregionalnim centrom Osijekom, te Požeško-slavonska županija (75%) s iznimnim i nesrazmjernim brojem gradskih naselja.

Slika 1 Ruralno i urbano stanovništvo u 6 hrvatskih regija (2012.-2018.)²⁸

Zagrebačka regija jedina, i apsolutno i relativno, u razdoblju od 2012. do 2018. godine bilježi povećanje stanovništva, a posebno onog urbanog.

Ostale regije gubile su u promatranom razdoblju ukupno stanovništvo, pri čemu su najveći ukupni broj i udjele stanovništva izgubile Središnja Hrvatska (-1,4%) i Slavonija (-1,3%). Kako prikazuje Slika 1, vidljivo je smanjivanje udjela ruralne populacije, odnosno stanovništva općina u velikom dijelu Hrvatske – u regijama Slavonija, Središnja Hrvatska i Sjeverna Hrvatska²⁹. Dalmacija demonstrira ujednačen gubitak ruralnog i urbanog stanovništva (sa stabilnim udjelom ruralnog stanovništva oko 29%) u promatranom razdoblju. Jedino regija Istra, Kvarner i Gorski kotar pokazuje povećanje ruralnog stanovništva u promatranom razdoblju (za 1485 stanovnika) i to unatoč smanjenju ukupnog broja stanovnika regije³⁰.

²⁸ U prikazima koji se odnose na Zagrebačku regiju valja imati na umu da u analizu pokazatelja za ruralno stanovništvo ulaze samo općine Zagrebačke županije.

²⁹ Najveće smanjenje udjela ruralnog stanovništva u razdoblju od 2012.-2018. imaju upravo županije Središnje Hrvatske (Ličko-senjska (-3%), Sisačko-moslavačka (-1,4), i Bjelovarsko-bilogorska (-1,3)) kao i slavonske županije (Virovitičko-podravsko i Osječko-baranjska (-1,5%) te Brodsko-posavska i Vukovarsko-srijemska županija (-1,1%)), ali i dvije županije Sjeverne Hrvatske (Međimurska (-1,4%) i Kopriivničko-križevačka (-1,3%)) (Tablica 8 u prilogu).

³⁰ Podaci na županijskoj razini pokazuju da, uz Grad Zagreb, čije je stanovništvo u apsolutnim brojevima poraslo u 2018. u odnosu na 2012. godinu za 12 240 osoba, još samo Istarska županija bilježi pozitivan pomak broja stanovnika od 1412 osoba, pri čemu najvećim dijelom upravo u općinama (1127). Dodatno, i Primorsko-goranska županija, unatoč općem gubitku stanovništva, bilježi porast ruralnog stanovništva 2018. godine za 338 osoba u odnosu na 2012. godinu (Tablica 8 u prilogu).

SPOLNA I DOBNA STRUKTURA RURALNOG I URBANOG STANOVNIŠTVA HRVATSKE

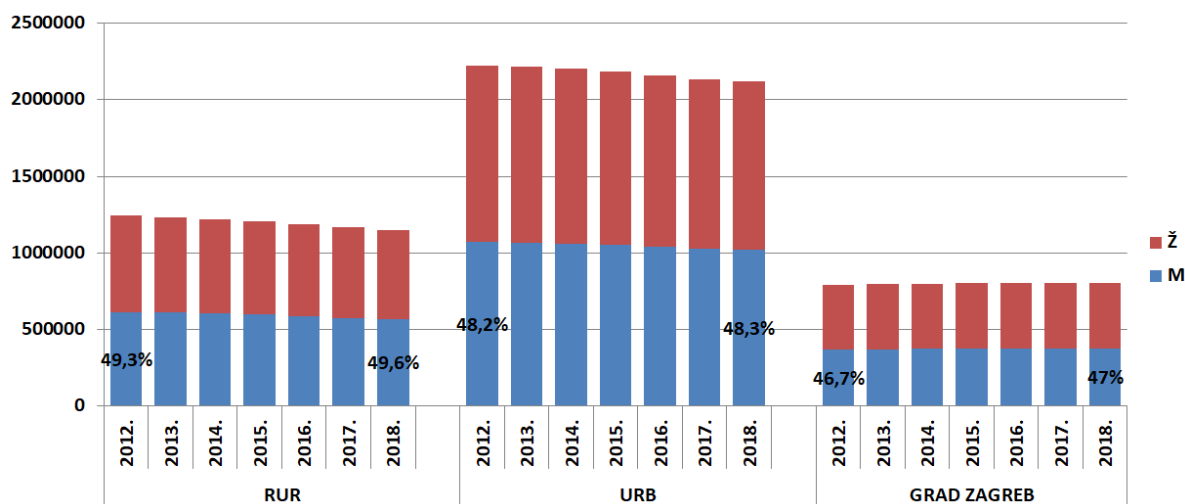
Općenito, u Hrvatskoj je više žena nego muškaraca u omjeru 52% žena naspram 48% muškaraca, koji se u promatranom razdoblju pokazuju relativno stabilnim, s blagim razlikama na urbanoj i ruralnoj dimenziji (Slika 2): najveći udjeli muškaraca (49%) karakteriziraju ruralna područja, dok je najmanje – 47% – muškaraca u Gradu Zagrebu.

Regionalno se također pokazuju određene rodne razlike. U skladu s prethodno istaknutim, Zagrebačka regija ima veće udjele žena (53%), dok najveće udjele muškaraca od 49% imaju regije Središnja Hrvatska, Sjeverna Hrvatska te Dalmacija, a takvi se omjeri u promatranom razdoblju održavaju relativno stabilnima.

Urbana područja svih regija, pak, prosječno čini 48% muškaraca, izuzev Zagrebačke regije (47%). Analiza po županijama ukazuje da urbana područja u većoj mjeri zadržavaju i/ili privlače žene. Pojedine županije Slavonije (Brodsko-posavska, Osječko-baranjska, te Vukovarsko-srijemska), s istim postotkom od 47,6%, imaju najmanje udjele muškaraca u gradovima. Ličko-senjska županija, pak, ima ujednačene udjele žena i muškaraca u urbanim sredinama, odnosno najveći postotak muškaraca u urbanim sredinama na županijskoj razini u cijeloj Hrvatskoj.

S druge strane, ruralna područja regija obilježavaju veći udjeli muškaraca pri čemu je prosječnih 49% muškaraca u ruralnim područjima Slavonije, Sjeverne Hrvatske te Zagrebačke regije i regije Istra, Kvarner i Gorski kotar. Dvije regije – Središnja Hrvatska i Dalmacija³¹ – imaju ujednačene omjere muškaraca i žena od 50% u ruralnim područjima (Tablica 2 u prilogu).

³¹ Podaci prema županijama ipak ukazuju na daljnji proces povećanja broja muškaraca u tim regijama. Naime, sve županije tih regija imaju najveće udjele muškaraca u ruralnim područjima u odnosu na druge županije: Karlovačka te Zadarska (50,6%), Splitsko-dalmatinska 50,1%, Dubrovačko-neretvanska i Šibensko-kninska 50%, kao i Bjelovarsko-bilogorska 50,2% i Ličko-senjska 49,9%).

Slika 2 Spolna struktura na dimenziji urbano-ruralno, odnosno stanovništva općina, gradova i Grada Zagreba (2012.-2018)

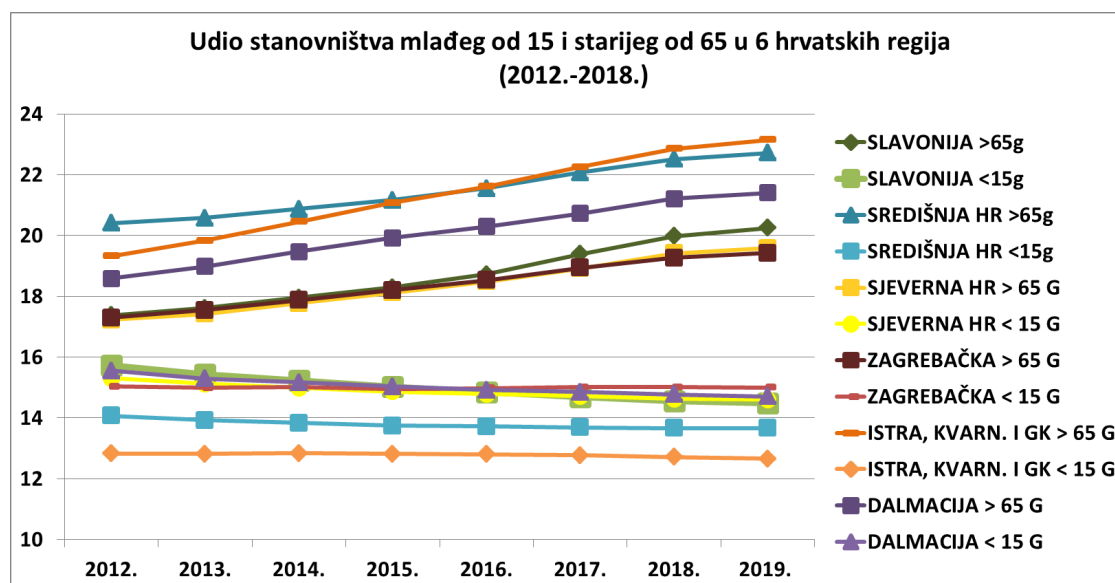
Navedeni podaci ukazuju na to kako ruralna područja pokazuju tendenciju maskulinizacije i gubitka ženskog stanovništva koje se sve više koncentrira u najurbanijim sredinama. Hrvatski znanstvenici ističu kao najveći problem upravo gubitak mladog stanovništva i ženskog reproduktivnog kontingenta u ruralnim područjima, a na što utječu i, kako ukazuju studije vezane uz motivacije odlaska mladih iz ruralnih područja, veća privlačnost gradova (i mogućnost stjecanja obrazovanja) za djevojke te time njihova veća migracijska kretanja prema gradovima.

Najznačajniji pokazatelj promjena dobne strukture regija Hrvatske je indeks starenja koji iskazuje odnos mladog i starog stanovništva pojedinih regija (Tablica 3 u Prilogu i Slika 3) i koji neprestano raste od 2012. do 2019. godine, iako različitom brzinom u različitim regijama. Najniže razine mladog stanovništva (0-15 godina) obilježavaju regiju Istra, Kvarner i Gorski kotar (oko 13%) te Središnju Hrvatsku (oko 14%)³², dok većina regija ima udio mladog

³² Upravo županije tih regija imaju najmanje udjele mladog stanovništva u ukupnom stanovništvu: s jedne strane, Primorsko-goranska samo 12,4%, a Istarska županija 13,1%. S druge strane, Ličko-senjska ima 12,8%, Karlovačka 13,1%, a Sisačko-moslavačka 13,7% mladog stanovništva, dok se Bjelovarsko-bilogorska županija izdvaja većim udjelom od 14,6%.

Značajan izuzetak u Dalmaciji čini županija Šibensko-kninska koja sa samo 13,1% ima među najnižim udjelima mladog stanovništva, dok ostale županije te regije imaju prosječno oko 15% stanovnika od 0-15 godina (Tablica 9 u prilogu).

stanovništva oko 15%³³. Taj udio od 2012. do 2019. godine primjetno opada u Dalmaciji i Sjevernoj Hrvatskoj, te još više u Slavoniji³⁴, dok blago raste jedino u Gradu Zagrebu (za 0,5%).

Slika 3 Udio stanovništva mlađeg od 15 i starijeg od 65 godina u šest hrvatskih regija (2012.-2019.)

Usporedno, „najpovoljnije“ indekse starenja u promatranom razdoblju imaju regija Slavonija, Sjeverna Hrvatska, Zagrebačka regija, a donekle i Dalmacija. Pritom, najsporije starenje stanovništva bilježi Zagrebačka regija, prvenstveno zahvaljujući stabilnijem održavanju udjela mlade populacije. Sjeverna Hrvatska, Dalmacija, a Slavonija najbrže, redom gube udjele mladog stanovništva s rastom udjela stare populacije, i to utječe na njihove trendove starenja. Najnepovoljnije, pak, omjere starog i mladog stanovništva u promatranom razdoblju imale su Središnja Hrvatska, ali i Istra, Kvarner i Gorski kotar koja do 2019. godine (s indeksom od 182,8%) pokazuje najbrže starenje populacije u odnosu na ostale hrvatske regije (na Slici 3 prikazano razdvajanjem dviju narančastih linija).³⁵ Ipak, najnepovoljniji indeks starenja 2019. godine ima Šibensko-kninska županija (196,7%), koji pokazuje da ta dalmatinska županija ima gotovo dvostruko više starog stanovništva u odnosu na ono mlado.

³³ Velikim udjelom mladog stanovništva (0-15 godina) od 16,1% 2019. godine „odskaču“ Međimurska županija te s 15,2% Dubrovačko-neretvanska županija (Tablica 9 u prilogu).

³⁴ U razdoblju od 2012.-2019. godine, najveće udjele mladih od 0-15 godina starosti među hrvatskim županijama izgubile su Brodsko-posavska (-1,6%), Vukovarsko-srijemska (-1,5%) i Požeško-slavonska županija (-1,3%).

³⁵ Na razini županija 2019. godine visokim indeksom starenja se ističu županije Središnje Hrvatske: Ličko-senjska (194,1%), Karlovačka (174,4%) i Sisačko-moslavačka (166,7%), te obje županije regije Istra, Kvarner i Gorski kotar (Primorsko-goranska sa 193%, a Istarska sa 169,8%).

Najpovoljnije pak indekse starenja ima Međimurska županija sa 116,2% te Zagrebačka županija sa 128% (Tablica 9 u prilogu).

MJERE VITALNOSTI RURALNOG I URBANOG STANOVNIŠTVA

Jedna od osnovnih sastavnica ukupne demografske bilance je vezana uz prirodno kretanje stanovništva koje u Hrvatskoj ima negativan predznak i protokom se vremena neprestano pogoršava. Osnovni interes narednih analiza je razmatranje pokazatelja prirodnog prirasta stanovništva s obzirom na razlikovanje ruralnih i urbanih područja nacionalno i regionalno.

Kako pokazuje Tablica 4 (u prilogu), na nacionalnoj razini broj rođenih neprestano se smanjivao u razdoblju od 2014. do 2019. godine. Broj umrlih je snažnije varirao tijekom godina, ali se zamjećuje njegov porast. U skladu s tim, prirodni prirast se u navedenom razdoblju neprestano pogoršavao te je 2019. godine dostigao -15 659, vitalni indeks je opao (na 69,8%), kao i stopa nataliteta (ispod 9‰), dok je stopa mortaliteta porasla na 12,7‰.

Takvi nacionalni trendovi odražavaju se i na razlike s obzirom na ruralnost/urbanost stanovništva, što prikazuje Slika 4 (u prilogu). Daleko najpovoljnije pokazatelje ima Grad Zagreb čija je stopa nataliteta u razdoblju od 2014. do 2018. godine veća od nacionalnog prosjeka i u blagome je padu, dok je stopa mortaliteta bila manja od nacionalnog prosjeka, ali u porastu. Rezultat takvih trendova jest da je Grad Zagreb 2014. godine imao pozitivnu stopu prirodnog prirasta, ali je ona do 2018. godine promijenila smjer i pala na -1‰.

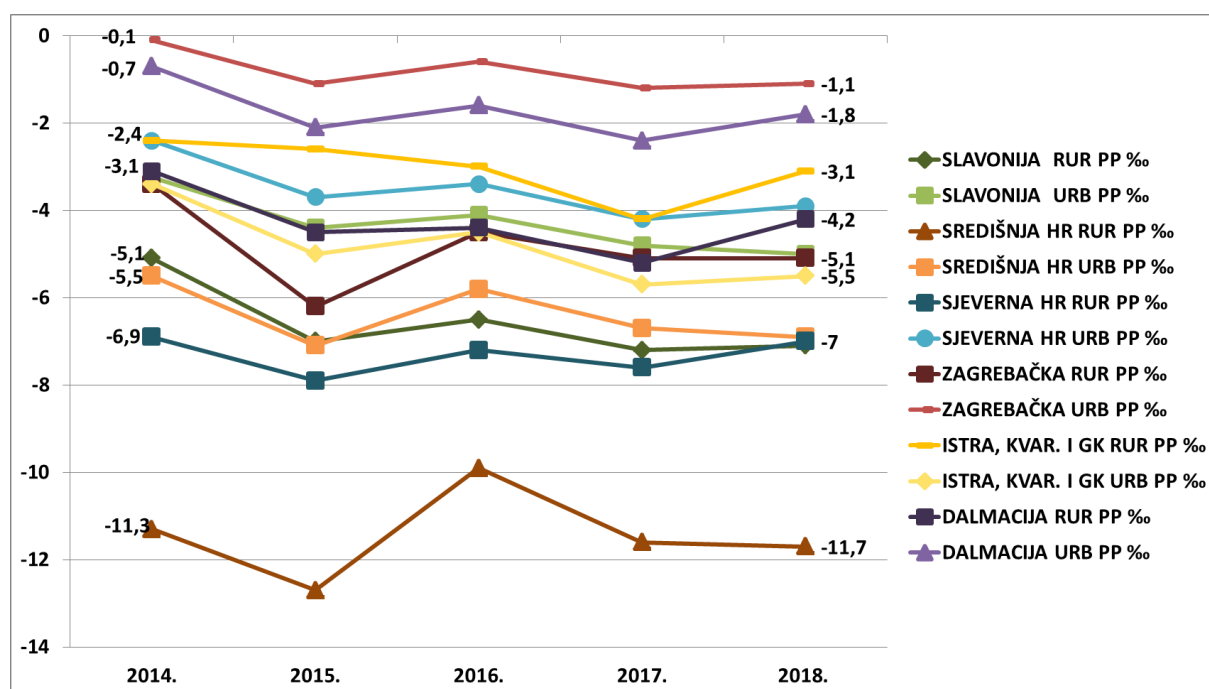
U odnosu na pokazatelje za glavni grad, ruralna i urbana područja ostatka Hrvatske imaju niže stope nataliteta koje opadaju, dok se stopa mortaliteta u oba područja povećava. No, razine mortaliteta u ruralnim područjima su veće od onih u urbanima. Dakle, pokazatelji ukazuju na povećanje negativne stope prirodnog prirasta u 2010-ima u svim područjima Hrvatske, no s najvećim pogoršanjem u ruralnim područjima (Slika 4 u prilogu).

Sva područja Hrvatske, agregirana prema mjestu stanovanja, imaju nepovoljne odnose rođenih i umrlih te time nepovoljnu osnovicu prirodne reprodukcije stanovništva s utjecajem na ukupni gubitak stanovništva te daljnju tendenciju produblivanja nerazmjera između rođenih i umrlih. Ti odnosi su najnepovoljniji u ruralnim područjima s iznimno visokom i rastućom stopom mortaliteta što ukazuje na to da se (ruralne) općine u prosjeku kreću ka izumiranju stanovništva, dok se situacija snažno pogoršava i u gradovima Hrvatske.

REGIONALNI POKAZATELJI STOPA NATALITETA I MORTALITETA

Regionalni pokazatelji (Tablica 5 u prilogu) ukazuju na to da se regije međusobno značajno razlikuju prema stopama nataliteta i mortaliteta što utječe na njihov prirodni prirast koji je u svim regijama u promatranom razdoblju negativan. Najpovoljnije, premda negativne stope prirodnog prirasta, i najpovoljniji odnos stopa nataliteta i mortaliteta od 2014. do 2019. godine imaju Zagrebačka regija (između -0,3‰ i -1,4‰) te Dalmacija (između -1,3‰ i -2,5‰). U odnosu na druge regije, Sjeverna Hrvatska u promatranom razdoblju bilježi najmanje pogoršanje stope prirodnog prirasta (na oko -5‰ 2019.) što je prvenstveno rezultat stabilne, premda vrlo niske, razine nataliteta.

S druge strane, Središnja Hrvatska pokazuje najnepovoljniji odnos niske stope nataliteta (oko 8,5‰) uz najvišu stopu mortaliteta u Hrvatskoj (oko 16‰), te time i najnepogodniju stopu prirodnog prirasta koja se u razmatranom razdoblju dodatno pogoršavala (s -7,1‰ na -8,2‰)³⁶. Prethodne analize već su ukazale na to da je Središnja Hrvatska među najstarijim regijama Hrvatske s čime su u skladu i visoki pokazatelji smrtnosti.

Slika 5 Prirodni prirast ruralnih i urbanih područja šest hrvatskih regija (2014.-2018.)

³⁶ Takvom rezultatu doprinose posebno nepovoljni pokazatelji stopa prirodnog prirasta za tri županije ove regije u 2019. godini – Ličko-senjsku (-11,2‰), Sisačko-moslavačku (-8,4‰), te Karlovačku (-7,8‰). To su 2019. godine ujedno i najniže stope prirodnog prirasta među svim hrvatskim županijama, a koje su rezultat niske stope nataliteta u tim županijama (oko 8‰) uz visoku stopu mortaliteta (oko 16‰). Stopa mortaliteta za Ličko-senjsku županiju iznosi čak 19‰.

Veliko pogoršanje mjera prirodnog prirasta u petogodišnjem razdoblju pokazuje regija Istra, Kvarner i Gorski kotar (s -3,2 na -4,8), čija je stopa nataliteta 2019. godine značajno pala - na razinu ispod 8%. Veće pogoršanje prirodnog prirasta pokazuje samo regija Slavonija. Iznosi stopa prirodnog prirasta ove regije nisu najnepovoljniji, ali je u promatranom petogodišnjem razdoblju uočljivo da se najbrže pogoršavaju (s -4‰ 2014. na -5,9‰ 2018.)³⁷. Rezultat je to prvenstveno visoke stope mortaliteta koja se u navedenom razdoblju dodatno pogoršala.

Konačno se postavlja pitanje postoje li u regijama razlike u razvoju ruralnog i urbanog stanovništva kada su u pitanju pokazatelji njihova prirodnog kretanja te kako te razlike između urbanog i ruralnog stanovništva doprinose specifičnim razvojima stanovništva regije? Rezultati analiza podataka DZS-a prikazani su na Slici 5 i 6 za razdoblje od 2014. do 2018. godine. Općenito, sve regije pokazuju nepovoljne pokazatelje prirodnog prirasta i za stanovništvo općina i za stanovništvo gradova. Ipak, kao rezultat različitih dinamika rađanja i umiranja, u pojedinim regijama postoje značajne razlike između ruralnog i urbanog stanovništva.

Prethodna analiza je ukazala na to da s obzirom na prirodni prirast stanovništva najpovoljnije, iako negativne, pokazatelje ima Zagrebačka regija, a potom regija Dalmacija³⁸. To su ujedno i regije s najmanje negativnim pokazateljima prirodnog prirasta kako urbanih tako i ruralnih područja. Ipak pokazatelji su povoljniji u urbanim područjima, koja tek od 2014. godine pokazuju negativan prirodni prirast, odnosno, u posljednjih pet godina započela je i napreduje prirodna depopulacija stanovništva i urbanih, uz već postojeću depopulaciju ruralnih područja tih regija.

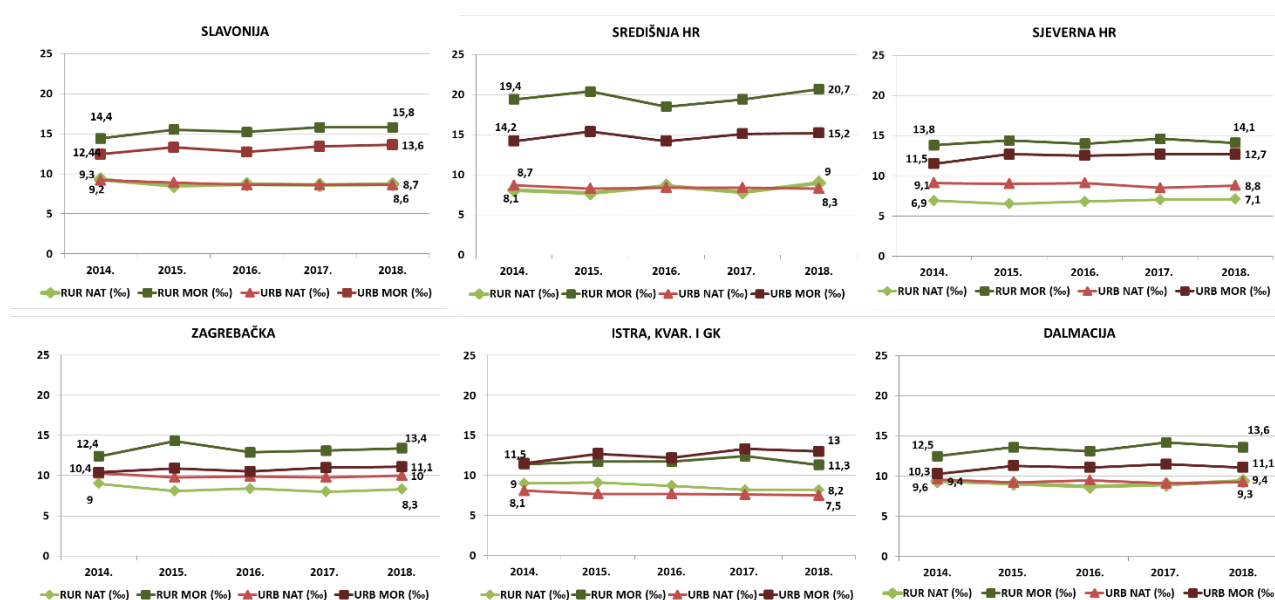
³⁷ To se također potvrđuje na razini županija jer najveće povećanje negativne stope prirodnog prirasta u razdoblju od 2012. do 2019. godine pokazuju upravo slavonske županije (od -1,7‰ u Osječko-baranjskoj do -2,7 ‰ pogoršanja u Požeško-slavonskoj županiji).

Uz njih, u istom „rangu“ se nalaze i Primorsko-goranska (od -2‰), Istarska (-1,9‰) te Sisačko-moslavačka županija (-1,75‰) (Tablica 10 u prilogu).

³⁸ Općenito, kada se pogledaju podaci za županije, uz Međimursku županiju, upravo županije iz Zagrebačke regije i Dalmacije imaju najpovoljnije pokazatelje stope prirodnog prirasta. Samo su tri županije u promatranom razdoblju imale pozitivnu stopu prirasta 2014. godine, premda su za sve županije te stope postale negativne već naredne godine i dodatno se pogoršavaju do 2019. godine. Tako Međimurska županija ima pad s 0,1‰ na -0,9‰, Dubrovačko-neretvanska s 0,4‰ na -0,8‰, a Grad Zagreb s 0,1‰ na -1‰.

Dodatno, niže razine negativnog prirodnog prirasta bilježe u promatranom razdoblju i županije Splitsko-dalmatinska (s -0,7‰ na -1,2‰), Zadarska (s -1,7‰ na -2,4‰), te Zagrebačka (s -1,5‰ na -2,4‰). Izuzetak od ostalih dalmatinskih županija je Šibensko-kninska županija koja pokazuje značajno lošiji razvoj prirodnog prirasta u razdoblju od 2014. do 2019. godine (s -5,2‰ na -6,6‰), a što se može povezati i s lošijim pokazateljima dobne strukture te županije (Tablica 10 u prilogu).

Najnepovoljnije iznose pokazatelja općenito pokazuje regija Središnja Hrvatske s iznimno visokim i rastućim razinama mortaliteta u ruralnim (20,7%) i urbanim područjima (15,2%), te s opadajućim urbanim natalitetom, ali i velikim varijacijama ruralnog nataliteta kroz vrijeme koji pokazuje trend rasta u promatranom razdoblju (7,7% 2015. do 9% 2018.). Na podregionalnom nivou vidljivo je da je u većem dijelu regije unatoč razlikama u iznosima, natalitet u ruralnim područjima rastao u petogodišnjem razdoblju u Sisačko-moslavačkoj (na 7,2%), Karlovačkoj (na 9,7%), te Bjelovarskoj-bilogorskoj (na čak 10,9%). Istodobno, Ličko-senjska županija bilježi blaži porast nataliteta u gradovima (na 8,9%) zbog čega je i prirodni prirast u gradovima te županije prestao opadati, no nastavlja se izrazito negativan trend razvoja stanovništva u ruralnim sredinama (-17,7%).

Slika 6 Stope nataliteta i mortaliteta urbanog i ruralnog stanovništva šest hrvatskih regija (2014.-2018.)

Najveće “pogoršanje“ prirodnog prirasta i urbanih i ruralnih područja u razdoblju od 2014. do 2019. godine pokazuje regija Slavonija, što je uvelike vezano uz opadanje stope nataliteta i porast stope mortaliteta u oba područja na regionalnoj razini koji bilježi većina županija ove regije i u općinama i u gradovima³⁹. Svojevrsni izuzetak predstavlja Virovitičko-podravska

³⁹ U ruralnim područjima porast stope mortaliteta najistaknutiji je u Vukovarsko-srijemskoj (s 13,8% na 16,2%) te Požeško-slavonskoj županiji (13,5% na 14,9%) u kojima taj razvoj prati i snažno opadanje nataliteta (s 10% na 8,3%, odnosno 9,9% na 8,8%). Stopa mortaliteta urbanih sredina se snažno pogoršava u „najurbanijoj“ županiji ove regije – Požeško-slavonskoj (s 13,1% na 15,2%) te Brodsko-posavskoj županiji (s 11,9% na 13,9%) koja bilježi i opadanje stope urbanog nataliteta (9,3% – 8,4%) (Tablica 10 u prilogu).

županija koja pokazuje tendenciju rasta stope ruralnog nataliteta, ali uz izuzetno visoku stopu mortaliteta (16,6%-17,8%).

Relativno veće pogoršanje prirodnog kretanja stanovništva u ruralnim područjima bilježi i Zagrebačka regija, dok se izraženije pogoršanje u urbanim područjima zamjećuje u regiji Istra, Kvarner i Gorski kotar.

Istra, Kvarner i Gorski kotar su, u smislu interesa ove studije, najzanimljivija regija u kojoj se bilježe nepovoljniji demografski pokazatelji u urbanim područjima u usporedbi s onima za ruralna područja. Naime, stope prirodnog prirasta su u promatranom petogodišnjem razdoblju u ruralnim područjima bile povoljnije (od -2,4% do -3,1%) od onih u gradovima regije Istra, Kvarner i Gorski kotar (od -3,4% do -5,5). Također je to jedina regija čiji su nepovoljniji iznosi stopa nataliteta i mortaliteta oni u gradovima i to vrijedi za obje županije ove regije u posljednjoj godini promatranog razdoblja (2018.)⁴⁰.

Ovim rezultatima također pridonose i migracijska kretanja koja također treba dodatno razmotriti, što činimo u nastavku.

MIGRACIJSKA KRETANJA RURALNOG I URBANOG STANOVNIŠTVA HRVATSKE

Posljednji skup analiza tiče se razmatranja mehaničkog kretanja stanovništva koje je značajna sastavnica opće demografske bilance. Dosad prikazani podaci pokazuju da s obzirom na negativne mjere prirodnog kretanja stanovništva, opći porast broja stanovnika u Gradu Zagrebu objašnjava upravo doseljavanje, dok pogoršanje prirodnog kretanja u regiji Slavonija pomaže objasniti iseljavanje.

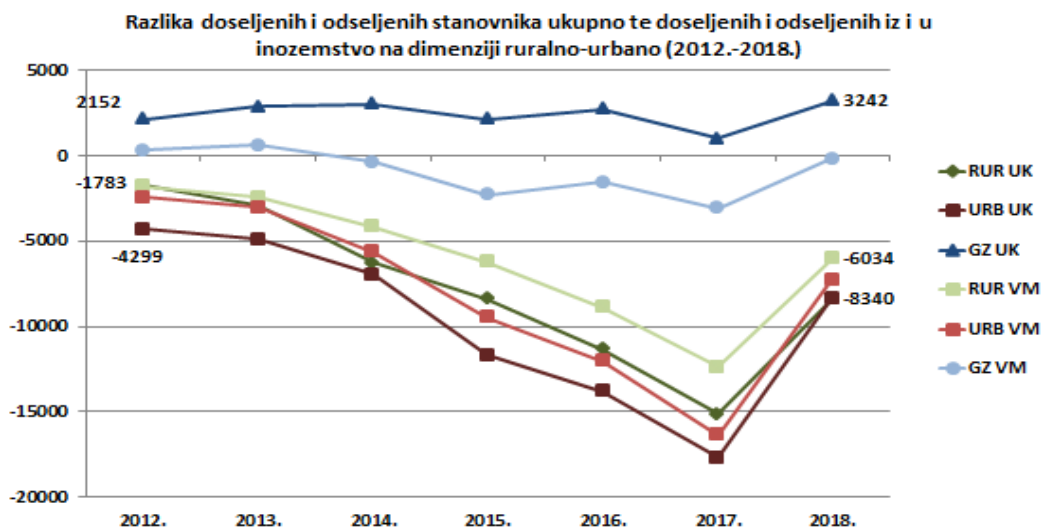
Tablica 7 Doseljeni, odseljeni i razlika doseljenih i odseljenih u općinama, gradovima te Gradu Zagrebu (2012.-2018.)

RUR HR	URB HR	GZ HR
---------------	---------------	--------------

⁴⁰ Naime, iako je prirodni prirast ruralnih područja Istarske županije u razdoblju od 2014.-2017. bio nepovoljniji od onoga u urbanim područjima županije, trend pokazuje preokret 2018. godine. To je prvenstveno povezano s opadanjem stope mortaliteta u ruralnom području Istarske županije (s 11,7‰ na 11‰) koja je do 2018. godine povoljnija od one u urbanim područjima.

	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni	RUR	URB	GZ
2012.	23927	25698	40677	44976	13194	11042	-1771	-4299	2152
2013.	27275	30137	45228	50121	14715	11844	-2862	-4893	2871
2014.	27354	33646	47959	54927	16061	13021	-6292	-6968	3040
2015.	26172	34556	44948	56641	16513	14381	-8384	-11693	2132
2016.	25924	37260	46321	60142	16492	13786	-11336	-13821	2706
2017.	25232	40340	45648	63342	16253	15250	-15108	-17694	1003
2018.	27938	36326	51007	59347	18787	15545	-8388	-8340	3242

Tablica 7 i Slika 7 pokazuju kako su u razdoblju od 2012. do 2018. godine i ruralna i urbana područja Hrvatske gubila stanovništvo, dok je jedino Grad Zagreb imao pozitivnu razliku doseljenih i odseljenih. Vrhunac negativne razlike između doseljavanja i odseljavanja dosegnut je 2017. godine.

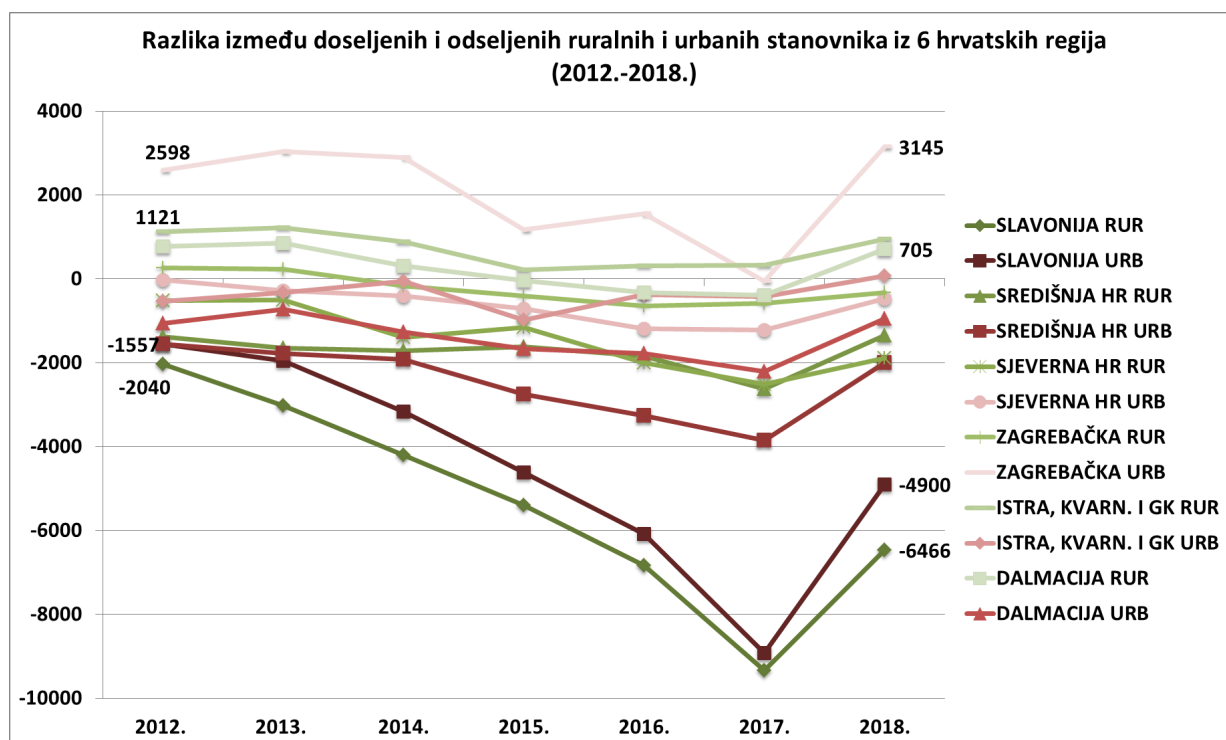
Slika 7 Razlika doseljenih i odseljenih (ukupne migracije – UK), te doseljenih iz inozemstva i odseljenih u inozemstvo (vanjske migracije – VM) za općine, gradove i Grad Zagreb (2012.-2018.)

U ukupnim migracijama samo Grad Zagreb ne gubi stanovništvo, dok najveće brojke gubitka stanovništva bilježe urbana područja (koja uopće čine najveći dio stanovništva Hrvatske). Ipak, kada se pogleda samo kontingent doseljenih iz inozemstva i odseljenih u inozemstvo (Slika 7) vidljivo je kako je, iako u daleko manjoj mjeri, u vanjskim migracijama i Grad Zagreb također gubio stanovništvo od 2014. godine.

Analizirano je i regionalno kretanje doseljavanja i odseljavanja te udio vanjskih migracija u ukupnim migracijama. Zamjetno je na Slici 8 (u prilogu), koja produbljuje prethodne analize, kako su u razdoblju 2012.-2019. u više regija rasla migracijska kretanja. Za regiju Slavonija vidljiv je najveći porast ukupnih odlaznih migracija pri čemu je osobito rastao udio onih koji odseljavaju u inozemstvo: sa 16% udjela u odlaznim migracijama 2012. na čak 52% udjela u odlaznim migracijama 2017. godine⁴¹. Pritom se dolazne migracije iz inozemstva povećavaju umjerenije (s 10% na 20%). Dolazne su migracije općenito daleko slabije od onih odlaznih.

⁴¹ Na razini županija, najveće povećanje udjela vanjskih migracija u ukupnim odlaznim migracijama vidljivo je u Brodsko-posavskoj (14% 2012., 56% 2017., 48% 2018. godine), Vukovarsko-srijemskoj (15% 2012., 59% 2017., 49% 2018.), Osječko-baranjskoj (14% 2012., 48% 2017., 40% 2018.), te Virovitičko-podravskoj županiji (17% 2012., 46% 2017., 38% 2018. godine).

No, još je određeni broj županija koje kroz cijelo promatrano razdoblje zadržavaju relativno visoke udjele odseljavanja u inozemstvo u ukupnom broju odseljavanja. Ovi podaci pokazuju kako iz određenih županija već duži niz godina postoji iseljavanje u inozemstvo koje se i dalje održava, npr. iz Požeško-slavonske (između 30% i 39% s vrhuncem 2017. na 46%) i Sisačko-moslavačke županije (s 29% na 48% 2017. te 38% 2018.), ili u kojima pak iseljavanje u promatranom razdoblju blago slabi (npr. u Ličko-senjskoj županiji s 36% na 31%) ili se održava na istoj razini (npr. u Šibensko-kninskoj na oko 36% kroz cijelo promatrano razdoblje).

Slika 9 Razlika između doseljenih u općine i gradove i odseljenih iz općina i gradova u šest hrvatskih regija (2012.-2018.)

I druge regije, poput Sjeverne Hrvatske, pokazuju porast odseljavanja, ali s daleko manjim općim razlikama između doseljenih i odseljenih, te s manjim povećanjem vanjskih migracija u ukupnim odlaznim migracijama koji na vrhuncu migracijskih kretanja 2017. doseže između oko 30% u regijama Dalmacija, Središnja Hrvatska te Istra, Kvarner i Gorski kotar, i oko 40% u regijama Središnja Hrvatska te Zagrebačka regija.

Kratko ćemo se osvrnuti na razlike kretanja ruralnog i urbanog stanovništva šest hrvatskih regija koje prikazuje Slika 9. Slika zorno prikazuje negativan odnos migracija dolaska i odlaska u velikom broju regija, a koji je posebno izražen i za urbano i ruralno stanovništvo Slavonije u koju se, dakle, u najmanjoj mjeri ljudi useljavaju, a u najvećoj mjeri iseljavaju. Istra, Kvarner i Gorski kotar jedina su regija koja u cijelom promatranom razdoblju pokazuje prevlast useljavanja u ruralna područja u odnosu na iseljavanje od oko 1000 stanovnika godišnje. U posljednjoj promatranjoj, 2018. godini, iako vrlo malim brojem od 71 osobe, i urbana područja Istre, Kvarnera i Gorskog kotara pokazuju pozitivan migracijski saldo. Iako se udio doseljavanja u općine u ukupnom doseljavanju u regiju u razdoblju od 2012.-2018. godine stalno smanjuje, udjeli doseljenih u općine ove regije veći su od udjela odseljenih.

MOTIVI MLADIH ZA NAPUŠTANJE RURALNIH PROSTORA

Iz prethodnog dijela studije možemo ponoviti nekoliko glavnih zaključaka. Hrvatska od 1990. godine konstantno bilježi smanjenje broja stanovnika, na što snažno utječe i migracijska depopulacija, a razmjeri negativnih demografskih trendova ukazuju na to da zemlja prolazi kroz demografsku krizu. Uz negativan migracijski saldo Hrvatska bilježi i ubrzan proces starenja stanovništva pa se za društveni i gospodarski razvoj osobito problematičnim ističe iseljavanje mladih kao najvitalnijeg segmenta stanovništva, kao i iseljavanje dijela stanovništva s najpovoljnijim obrazovno-profesionalnim karakteristikama. Poseban je to migracijski izazov za ruralne prostore, jer migracijska kretanja dodatno pogoršavaju lošu demografsku sliku i smanjuju prirodnu reproduktivnu bazu tih prostora, što je pak posljedica prethodnih migracijskih kretanja kroz cijelo 20. stoljeće. Trendovi deagrarizacije, urbanizacije i ruralni egzodus stanovništva, a posebno mladih, rezultirali su depopulacijom čitavih ruralnih područja, starenjem sela, gubitkom dijelova najinovativnijih i poduzetnih segmenata populacije, što seoske sredine pretvara u područja izumiranja, ugrožava njihovu društvenu strukturu te kulturnu i ekonomsku osnovicu i ukazuje na demografski slom hrvatskog sela (Žutinić i Bokan 2008).

Mladi se suočavaju s teškim životom i nedostatkom perspektive u ruralnim zajednicama kojima pripadaju. Brojni čimbenici iz neposredne okoline, ali i šireg društva, i globalno oblikuju njihove perspektive i životna iskustva te stavove o selu kao (ne)poželjnom okviru ostvarivanja vlastitih težnji i interesa, a takve predodžbe pokreću i odluke mladih za odlazak sa sela. S jedne strane, prethodna istraživanja pokazuju da oni koji ostaju ili su emocionalno vezani uz svoja sela ili pak nemaju drugog izbora (Hodžić, 2006). Općenito, modernost doprinosi raskidanju veza između stanovnika i prostora i pojedinci se lakše odlučuju na migriranje, a veću sklonost migriranju pokazuju visokoobrazovani, studenti i nezaposleni (Žanić i dr. 2019). Migracijskim odlukama doprinosi negativna odnos prema selu i poljoprivredi. Kao poticajni faktor migracija pokazuje se i nedostatak temeljnih usluga, osobito onih prilagođenih mladima, te se ističe procjena nemogućnosti ostvarivanja različitih težnji i radnih aspiracija na selu (Žutinić i Bokan 2008).

Drugim riječima, dosadašnja istraživanja pokazuju kako odluci o napuštanju životne sredine doprinosi procjena nemogućnosti zadovoljenja neke od potreba u mjestu stanovanja/rada, procjena da je kvaliteta života narušena te nezadovoljstvo postojećim aspektima života (Žanić

i dr. 2019). U Hrvatskoj je to utjecalo na demografsku polarizaciju na atraktivna, uglavnom gradska, i neatraktivna, uvelike seoska, područja (Grgić i sur. 2010).

Još sedamdesetih, istraživanja su zabilježila da „potencijalni migranti sa sela čine najbrojniju grupaciju mladih na selu“ (Dilić 1975). Tada su smjerovi migracija bili vezani uz težnje za promjenom zanimanja, školovanje i nedostatak mogućnosti lokalnog zapošljavanja što su motivi koji pripadaju kategoriji potreba za koje ispitanici procjenjuju da ih ne mogu zadovoljavajuće ispuniti u zajednici podrijetla. Kategoriju potencijalnih migranata velikim dijelom činili su oni nezadovoljni životom na selu, oni koji još nisu sklopili brak te oni mlađi. S porastom razine obrazovanja? povećava se i vjerojatnost odluke o odlasku, a odluka o odlasku vjerojatnija je i za one nezaposlene i za one koji se još školuju, kao i za stanovnike određenih regija (dalmatinske, ličke i slavonske).

Osim toga skupa motiva, iskristalizirao se i suprotno usmjeren i značajan element emocionalne vezanosti za mjesto odrastanja kod dijela ispitanika koji odražava njihovo zadovoljstvo seoskim životom i koji djeluje kao značajan čimbenik prostorne stabilizacije. S obzirom na rezidencijalne aspiracije, „ruralnu identifikaciju“ kroz težnju životu u naselju odrastanja izrazila je većina ispitanika, pri čemu je takav odabir vjerojatniji bio za mladiće, slabije obrazovane i neoženjene, dok su želju života u većem gradu češće isticale djevojke, obrazovaniji te neoženjeni. Novija istraživanja također su orijentirana na ispitivanje uvjeta života i zadovoljstva mladih životom na selu te njihovih namjera odlaska.

U istraživanju mladih od 15 do 29 godina (N=1000) u selu Vođinci (Žutinić, Bokan 2008) mladi su najlošijim procjenjivali ekonomske uvjete, okoliš i čistoću javnih površina te dostupnost kulturnih sadržaja i sadržaja namijenjenih provođenju slobodnog vremena u selu. Iznimno lošima su mladi (a posebno oni nezaposleni i poljoprivrednici) procjenjivali radne uvjete: nedostatak nepoljoprivrednih poslova u kombinaciji s uvjerenjem da je posao u gradu i lakši i manje zahtjevan. Općenito, nezaposlenost velikim problemom smatraju i nezaposleni i zaposleni jer i oni koji su zaposleni rade na radnim mjestima za koja nisu obučeni, na kojima primaju niske nadnice, a suočeni su i s problemom nezaposlenosti svojih roditelja.

Nasuprot tome, najpozitivnijima su mladi iz Vođinaca doživljavali susjedske i opće međuljudske odnose, uvjete obrazovanja djece i opskrbljenost trgovina. Zadovoljstvo svojim životom i privrženost selu izrazilo je 62% mladih. S time u skladu, gotovo polovica ispitanika

selo izabire kao mjesto budućeg života, a 55% ih namjerava ostati u svom mjestu, iako istodobno više od polovice preferira rad u gradu (56%), a 43% njih namjerava napustiti svoje selo. S druge strane, najmanje motiviranim za ostanak u selu pokazali su se mladi od 20 do 24 godine, iz poljoprivrednih obitelji, oni koji preferiraju rad u gradu, oni koji nezaposlenost smatraju velikim problemom ruralnih zajednica i oni koji nisu zadovoljni svojim životom u selu. To upućuje na zaključak da privlačnost seoske sredine prvenstveno čine prostorna i okolišna obilježja te međuljudski odnosi u zajednici.

Na razini cijele Hrvatske, istraživanje s interesom za čimbenike iseljavanja seoskog stanovništva od 24 do 45 godina (N=914) (Grgić i sur. 2010) ukazalo je kako su najveće poteškoće života u hrvatskom seoskom području gospodarske naravi: manjak zaposlenja, slaba mogućnost izbora zanimanja i niža zarada u odnosu na zaposlenje u gradu.

Nedavno istraživanje na području Vukovarsko-srijemske županije s učenicima srednjih škola (Žanić i sur. 2019) utvrdilo je da bi, premda su učenici dominantno (72%) zadovoljni svojim životom (tek 10% odgovara da je nezadovoljno), kao i pojedinim dimenzijama kvalitete života (najzadovoljniji su primarno društvenim okruženjem: sigurnošću, stanovanjem te socijalnim vezama u susjedstvu), samo 36% mladih odgovara da bi htjelo živjeti na području županije, a to su uglavnom oni koji nešto optimističnije gledaju na budućnost županije. Drugih 32% voljelo bi, pak, živjeti negdje izvan Hrvatske. Rezultati sugeriraju da se uzrok želje za odlaskom može tražiti u izuzetno niskoj percepciji mogućnosti zapošljavanja u županiji kao i niskoj razini povjerenja u lokalne vlasti, medije, pravosuđe i političke stranke. Potvrđena je povezanost između ocjene kvalitete života i želje da se nakon završetka školovanja nastavi živjeti na području županije, budući da su ispitanici koji su redovito dimenzije kvalitete života ocjenjivali višima pokazali veću želju za budućim životom u županiji.

ISTRAŽIVANJE SA SLAVONSKIM MATURANTIMA

U nastavku ćemo prezentirati nalaze još neobjavljenog istraživanja koju je provela autorica ove studije, a koje daje dublje uvide o obiteljskoj, školskoj i aspiracijskoj strukturi učenika Slavonije – regije koja se u popularnom diskursu doživljava gotovo kao sinonim pojma ruralnosti. Opsežno je regionalno, kvantitativno i kvalitativno istraživanje provedeno 2014. godine – anketno na 5-postotnom reprezentativnom uzorku maturanata slavonskih javnih škola (N=439), te intervju s 20 učenika – s fokusom na ispitivanje obrazovnih aspiracija učenika i

razlika između učenika koji odrastaju u ruralnim i urbanim naseljima. Razlike su se ispitivale na sljedećim elementima: na mjerama obrazovnih i kulturnih karakteristika maturanata, na mjerama ekonomskih i kulturnih resursa njihovih obitelji, te po privrženosti mjestu odrastanja odnosno odlukama o odlasku. Te su teme ujedno bile i teme o kojima su učenici govorili u intervjuima.

Prvotne analize ukazale su na to da učenike urbanog rezidencijalnog podrijetla u većoj mjeri karakterizira orijentiranost prema visokom obrazovanju, odnosno donošenje ranije, uvjerenije i neupitnije odluke o studiranju. S druge strane, za učenike odrasle u ruralnoj sredini vjerojatnija je orijentiranost na stjecanje struke i donošenje odluke o nestudiranju, odnosno nepodrazumijevanje studiranja, te veće percipirane prepreke za postizanje visokog obrazovanja. Pronađene ruralno-urbane razlike dijelom objašnjavaju odabir tipa škole i postignute ocjene, koji zajedno opisuju poziciju učenika u završnim fazama procesa donošenja odluka na kraju srednjoškolskog obrazovanja. Ruralni učenici u većoj mjeri upisuju strukovne škole, a u mnogo manjoj gimnazije, te postižu niže rezultate školske uspješnosti u odnosu na učenike odrasle u gradovima, što uvelike utječe na njihove daljnje životne pravce (usp. Klepač, 2016).

Rezultati kvalitativnog dijela istraživanja u većoj su mjeri, očekivano ali ne i isključivo, te razlike povezali i s odrednicama kulturnih i ekonomskih kapitala obitelji pri čemu učenici obrazovanih roditelja češće odabiru gimnazije kao put u visoko obrazovanje, dok će ostali učenici u većoj mjeri prema visokom obrazovanju kretati preko strukovnog obrazovanja. Usporedni primjeri učenika s visokoobrazovnim roditeljima iz urbanog i ruralnog okoliša također pokazuju određene razlike i naglašavaju ulogu značaja lokalnog identiteta u odlukama mladih o obrazovanju i stjecanja diplome u ruralnom kontekstu. Takvi su izbori kompleksni i mnogodimenzionalni, no zamjetno je da se roditeljski utjecaj slabije pojavljuje u izborima upisa strukovnih škola. Općenito, kod strukovnih učenika koji namjeravaju studirati postoji stav – izražen nezadovoljstvom vlastitim krivim izborima – u skladu s kojim se strukovne škole čak i uz odličan uspjeh učenika pokazuju „slabijim“ usmjerenjem prema visokom obrazovanju. Kod učenika strukovno obrazovanje izaziva osjećaje nesigurnosti i strahovanja oko budućih obrazovnih uspjeha te snižavanja njihove obrazovne aspiracije. Pokazalo se da se visokoobrazovna orijentacija kod učenika izražava na različite načine i s različitim stupnjem uvjerenosti u postizanje uspjeha te je za određene učenike ona samo izraz prihvaćanja značaja obrazovanja. Intervjuirani maturanti, međutim, još uvijek pregovaraju o pitanju isplativosti ulaganja u obrazovanje, posebno kada je riječ o onima koji su kasnije donijeli odluku o

studiranju na temelju procjena o lošim mogućnostima zaposlenja bez diplome, a ne iz intrinzične motivacije.

Vrlo neodređeni narativi i planovi kod određenih su učenika ukazali su na teškoće oko zamišljanja sebe u okruženju visokog obrazovanja i/ili grada. Onima sa slabijom strukturom obiteljskih resursa odabir gimnazija pojavljuje se kao posebno rizičan odabir, a onima koji se odluče na taj put to znači donošenje dodatnih izbora (preseljenje/putovanje) i „podnošenje žrtve“ težeg školovanja, što će svi gimnazijalci isticati vezano uz svoje obrazovanje. No, učenici će također isticati i prednosti gimnazijskog obrazovanja zbog šireg raspona priprema i za fakultet i za život, čak i unatoč lošijim ocjenama.

Prema statističkim pokazateljima, učenici ruralnog rezidencijalnog podrijetla imaju i niže rezultate na mjerama osobnog kulturnog kapitala razvijenim izvan školskog konteksta, što ih stavlja u dodatno nepovoljnu poziciju kada je donošenje odluke o studiranju u pitanju. Ipak, kvalitativno istraživanje pokazuje kako učenici s „nižih“ socioprostornih razina sudjeluju u različitim dostupnim im aktivnostima, od kojih su mnoge usmjerene na provođenje vremena u prirodi, kao resursu kojemu se okreću u kontekstu nedostatka drugih aktivnosti za mlade. Takve ih aktivnosti u većoj mjeri „vezuju“ s mjestom odrastanja, nego što ih usmjeravaju prema visokom obrazovanju.

Razlike se nisu pokazale statistički značajnima među učenicima različitog rezidencijalnog podrijetla s obzirom na njihovo vrednovanje učenja i želje za društvenom mobilnošću, to su mjere na kojima učenici imaju slične i relativno više rezultate bez obzira na rezidencijalno podrijetlo. Narativni podaci potvrdili su sveopće visoko vrednovanje obrazovanja za postizanje životnih uspjeha, ali i skeptičnije stavove po pogledu mogućnosti zapošljavanja bez ili s diplomom, osobito u ruralnom/regionalnom kontekstu.

... Pa i nisu baš neke šanse jel pošto nema u ovom kraju baš posla pa je bez obzira el ima... ako ima diplomu trebala bi ići negdje dalje, u neki grad i tražit posao...“ (Marijan)

... Pa nemaju šta raditi... bolje da idu negdje, ne znam, u neku drugu državu s tom diplomom ak' je već imaju da završe neš" bolje, da nađu neš" bolje... ak' su se već tol'ko trudili, dogurali do diplome, zaš' bi sad završili na nekom selu (smijeh) ... Ne [na selu ne treba visoko obrazovanih]... šta će (smijeh) ... (Marina)

Također se pokazalo da manji dio učenika istaknutije teži visokom obrazovanju i odluci o odlasku iz ruralnog prostora, što je strategija koja povezuje pitanje migracija i obrazovanja po osi sociogeografskog napredovanja. U tim se intervjuima javljaju očekivanja dosezanja većeg stupnja mobilnosti u gradskoj sredini, kao i pitanja “uporabne vrijednosti“ diplome u ruralnoj sredini u kojoj se visokoškolsko obrazovanje iz određenog područja doživljava aspiracijom neusklađenom s lokalnim pa čak i regionalnim kontekstom.

Mobilnost je u intervjuima sa skupinom učenika s višim obrazovnim aspiracijama u većoj mjeri povezana s obrazovanjem i u većoj mjeri djeluje kao potisni faktor jer se samo visoko obrazovanje smatra mehanizmom ograničenja budućeg povratka zbog neusklađenosti s lokalnim (ruralnim) tržištem rada. Želja za visokim obrazovanjem tako djeluje u smjeru prisilnog odlaska i usklađena je sa željom za društvenim usponom, odnosno postizanjem onoga što učenici definiraju kao oblik „dobrog života“.

... Pa u Hrvatskoj... hm... s ovom situacijom, ne znam baš, al' ja iskreno ni ne planiram, kad završim [željeni studij], ako završim, ne planiram ostati ovdje, ja planiram izaći vani... pa ne znam, kol'ko sam pratila da baš [s tom strukom] nemaju ovdje posla i... većinom ljudi ovdje nemaju posla... (Aneta)

...nije mi uopće prioritet živjeti u Hrvatskoj jer stvarno ne znam šta bi tu... već sam prije, sluš'o sam roditelje kako pričaju kao je to sve loše, kako to ne valja... Onda sam si rekao: „Pa zašto ne bi sad, recimo, otišao u Moskvu? Zašto ne bi otišao u Njemačku? Zašto ne bi bilo gdje?“ Tamo ima više izbora, nekako životni standard je puno bolji, to me ... nije mi cilj, al' realno gledano ne znam šta bi ja s tim studijem u Hrvatskoj mogao... ne vidim tu nikakvu budućnost... (Dejan)

Ispitivanje dostupnosti kulturnih i ekonomskih resursa socijalizacijskog okruženja obitelji ukazuje na nepovoljniju strukturu obiteljskih kapitala ruralnih učenika koji bi ih usmjerili prema nastavku školovanja, što je dodatno istaknuto u kvalitativnoj analizi koja jasno ukazuje na problem nezaposlenosti ili podzaposlenosti u Slavoniji. Za roditelje tih učenika je izglednije da će posjedovati slabiji radni, imovinski, financijski i obrazovni status, da će imati niže razine kulturnih dobara i da će rjeđe sudjelovati u kulturnim aktivnostima. Analize su potvrdile i simboličku važnost roditelja pri usmjeravanju prema visokom obrazovanju, koje je snažnije izraženo kod učenika u urbanim sredinama. No, istraživanje je pokazalo i da se utjecaj roditelja ne svodi na same prakse poticanja obrazovanja koje učenici općenito procjenjuju

iznadprosječnima. U intervjuima su učenici prilično usuglašeni oko stava da su poticaji roditelja i podrška, a posebno ona financijska, iznimno značajni za orijentiranje učenika prema visokom obrazovanju. Utjecaj roditelja se ističe i kao podrška u donošenju samostalnih odluka i kao ohrabrivanje u ostvarivanju vlastitih želja, kao financijska podrška, te u svojstvu savjetodavne uloge.

Izvan obitelji, procjena statusa škola koje pohađaju viša kod urbanih učenika, dok je za ruralne učenike percipirano niži status škole koju pohađaju također moguća „prepreka“ odlasku na studij. Na simboličkoj razini, pak, analize ukazuju na to da upravo osobe s kojima učenici dolaze u kontakt u školskom kontekstu mogu biti važan socijalni resurs ruralnim učenicima koji namjeravaju studirati. U intervjuima učenici, a osobito oni orijentirani na stjecanje visokog obrazovanja, te oni iz ruralnih sredina, ističu značaj koji njihove društvene mreže imaju u poticanju i u osnaživanju njihovih namjera. To je posebno uočljivo kod gimnazijalaca koji uspostavljaju određeni gimnazijski identitet isticanjem razlika u odnosu na ostale grupe „negimnazijskih“ učenika. Ruralnim pak učenicima koji škole pohađaju u velikim gradovima ili dalje od roditeljskog doma, a osobito u školama koje procjenjuju višestatusnima, gimnazija predstavlja i vrstu „urbanizacije uma“, te značajan element iskorjenjivanja iz mjesta koji učenici interpretiraju kao značajna oblikujuća iskustva.

... prije dok sam možda još i išla u osnovnu školu onda sam se još i družila s ljudima iz sela i iz okolice... hmmm... trenirala sam, i ono, klasika, druženje – dijete k'o dijete... međutim, kada sam krenila u srednju školu, onda promijenila sam društvo i vidjela sam kako su mi se gradili svjetonazori, i da možda oni... ja imam jednog prijatelja koji ide sa mnom u gimnaziju i to je zapravo jedini s kojim se družim i njegova sestra koja je završila gimnaziju, ovaj, ide sada na fakultet... hmmm... jedino se mi međusobno družimo tamo, s ovim ostalima baš ne mogu naći nekakav zajednički jezik ili zajedničku temu, tako da... a mislim i ne osjećam neku pretjeranu potrebu da se tamo družim s njima... (Gordana)

S obzirom na veću vjerojatnost pohađanja strukovnih te škola smještenih u manjim urbanim sredinama kod učenika iz ruralnih sredina, potrebno je ispitivanje dodatnih institucionalnih i sociogeografskih odrednica obrazovnog polja. Provedeno je istraživanje pokazalo da određene škole doprinose boljim obrazovnim rezultatima ne samo akademskim usmjerenjem već i specifičnim institucionalnim habitusom koji na učenike djeluje poticajno, tako da većina učenika iz razreda izražava namjeru upisa studija, a učenici održavaju otvorenu komunikaciju

s profesorima. Takvi odnosi razvijaju dublje poznavanje društvenih prostora što omogućava i upravljanje vlastitim društvenim mrežama, kao i zamišljanje sebe izvan neposrednog lokalnog konteksta.

Na općenitijoj razini, emocionalna vezanost za zajednicu odrastanja kao i želja za ostankom snažnije je izražena kod ruralnih nego kod urbanih učenika, što je u skladu s prevladavajućim obrazovnim orijentacijama učenika. U provedenim se intervjuima pokazalo da učenici svoja naselja istodobno ocrtavaju i u skladu sa slikom ruralne idile, koja uključuje elemente poput prirode, solidarnosti, kooperacije/susjedstva, mirnoće, i sa slikom ruralne tuposti/dosade, koja uključuju predodžbe o zaostalosti, dosadu, ogovaranje, nedostatak mogućnosti, nemodernost, „seljačine“. Ti su rezultati u skladu s istraživanjima provedenima i u drugim ruralnim kontekstima (npr. Rye 2007). Također, u učeničkim iskazima vidljive su i hijerarhizirane slike na ruralno-urbanoj osi s obzirom na geografske, kulturne, mentalne i obrazovne značajke. Na općoj razini prevladavaju negativne slike problema ruralnih sredina, a osnovni proces o kojem učenici progovaraju u intervjuima je označen metaforom „dalje i više“, koju ovdje kratko prezentiramo.

ŽELJA ZA NAPREDOVANJEM KAO GLAVNI MOTIV ODLASKA

Kako pokazuje prethodna analiza, pitanje o obrazovnim putanjama izuzetno je kompleksno i premda postoje različiti naglasci u pojedinim narativima o svrsi stjecanja obrazovanja, u intervjuima prevladava slika napredovanja koju podvodimo pod zajednički nazivnik „više i dalje“. Predodžbe učenika oslikavaju želju za „dobrim životom“ koji je shvaćen vrlo općenito, no najčešće kroz povezivanje društvene i geografske mobilnosti. Katkada je ta veza društveno-geografske mobilnosti dodatno potaknuta ograničenjima koje jedna strana veze postavlja (kod učenika koji u želji za dobrim obrazovanjem, a zatim i zaposlenjem smatraju da moraju otići), u drugim slučajevima ta je veza indirektnija, kao kod učenika koji zbog različitih ograničenja odustaju od daljnjeg školovanja i dobar život žele pronaći „izmještanjem“ iz percipiranih nepovoljnih okolnosti, odnosno preseljenjem. No, u svim su slučajevima razvidni jasni (socio)prostorni koncepti u oblikovanju osobe, dobrog života i budućnosti.

„Dalje i više“ fraza je koja se ponavlja, zajedno ili odvojeno, u brojnim intervjuima s učenicima. Prepoznata je kao izraz želje za uzlaznom društvenom mobilnošću, kao i za geografskom mobilnošću povezanu s odlaskom, a osnovni mehanizam ostvarenja tog cilja je stjecanje

obrazovanja. Pritom je nekim učenicima obrazovanje habitusno naglašeno i usklađeno s vlastitim identitetskim odrednicama predodžbe o sebi i načinu na koji se žele ostvariti, dok je drugima obrazovanje izbor koji je u većoj mjeri jedini poznati put u ograničenom kontekstu svjedočenja iskustvima zapošljavanja i neposredne svakodnevice. Razvidno je i da pojedini učenici upravo obrazovanjem razvijaju kapitale (kulturni kapital i kapital mobilnosti u jednom), koji im omogućavaju ili ih pak prisiljavaju na odlazak, dok socioprostorna mobilnost kod drugih učenika nije povezana s obrazovanjem i oslanja se na druge vrste kapitala, prvenstveno onaj društveni.

Slika obrazovanja za odlazak pojavljuje se kao norma mladih individualnosti u mobilnom društvu koje podržava predodžbe o potrebi odlaska i potrebi za obrazovanjem kako bi se uspjelo u životu. Cijeli proces obrazovanja doživljava se kao „penjanje stepenicama“ ili „pravljenje koraka na putu“ i potaknut je habitusno ili pak kroz dominantne slike u javnom diskursu, pri čemu je krajnji cilj ostvarivanje boljeg života. U tom se kontekstu javlja i tema odlaska iz Hrvatske zbog nemogućnosti zamišljanja ostanka u budućnosti (lokalno, regionalno i/ili nacionalno), te završavanja obrazovanja zbog različitih lokalnih ograničenja. Iako su se sugovornici uključeni u istraživanje međusobno razlikovali po gotovo svim varijablama opisa uzorka, sljedeća dva primjera dočaravaju način na koji učenici doživljavaju obrazovanje te način na koji svoje ciljeve usklađuju s odlukama o obrazovanju u detektiranom osnovnom procesu koji uvijek uključuje određenu točku „iskorjenjivanja“ i „želju za izmještanjem“. Drugim riječima, na razini aspiracija, iskazi su vrlo slični, no putovi koje učenici opisuju izuzetno su različiti u nijansama koje oslikavaju mogućnosti učenika iz ruralnih, odnosno urbanih sredina da se zamisle u drugim prostorima.

Andrej je učenik odrastao u malom slavonskom gradu u obitelji s relativno visokim razinama kapitala, prvenstveno kulturnog i društvenog. Njegovi su roditelji duboko oblikovali njegove visokoobrazovne izbore i informirali sve njegove odluke na obrazovnom putu. U njegovoj priči, studiranje se javlja kao prirodan slijed koji je razvijan od ranog djetinjstva, a koji slijedi prostorno kretanje kao izraz slike napredovanja koji povezuje razvoj specifične osobe (intelektualca), posebnog načina i stila života koji karakterizira učenje kroz mobilnost, a time i zauzimanje određenih sociogeografskih prostora:

...jednostavno sam išao za tim šta će mi koristiti u daljnjem životu, te neke stepenice, recimo... tako... mislim nije to ništa posebno utjecalo samo taj neki cilj na kraju da budem kao zadovoljni građanin, da

se maknem iz države, recimo (...) ...Pa, mislim... nekak' sam sebi zacrtao... iz [malog grada] došao sam do Osijeka, ići ću dalje u Zagreb... tako da ako ostanem na mjestu to bi mi zapravo bila više stepenica unazad... ne znam, ne bi'... mislim, ja se nadam tako kretati, a sad di ću završiti, ne znam (...) općenito sam Zagreb [za studij] odabrao zato što je to najbliže Zapadu što mogu doći... najveće, naj... ne znam... to je vrh, jedino što u Hrvatskoj što mogu zamisliti da mi je dovoljno dobro da budem ... (Andrej)

Silvija je, s druge strane, učenica odrasla u ruralnom kontekstu, u obitelji ograničenih resursa, nije upisala gimnaziju, već strukovnu školu u velikom gradu koja u manjoj mjeri omogućava „visoke izbore“, ali ipak predstavlja „rang naviše“ i omogućava projekciju određenog puta:

... [fakultet] mislim da tu isto imam neki rang gore, jer, da se razumijemo, ne mogu svi završiti fakultet... ali mislim, ako već, ako već imaš mogućnost za nešto više, bilo šta bilo, ipak, diploma je diploma, a ne samo završena srednja škola (...) ovdje mi je... u Osijeku imam sve, tak' da, ako mogu tu upast', i ovdje završit' [studij], onda super... možda, taj magisterij, te dvije godine, možda to odem u Zagreb, ili negdje, ali ove tri godine, temeljne, mislim da mi je bolje da završim ovdje gdje imam sve, a onda da idem na nešto više i pucam na nešto dalje(...) planiram što više ovdje školu završiti, znači ne ostati na tri ako mogu na pet i na nešto više, i otići raditi negdje van gdje ljudi cijene rad, a ne ostat ovdje i visit na birou... (Silva)

Na Silvijinom putu „diploma je diploma“, mogućnost ostvarenja dobrog života u prostorima u kojima se može uspjeti, čime vlastiti prostor odrastanja označuje „nepokretnim“, „lijenim“, i „neambicioznim“ te opterećenim nezaposlenošću. Ona suprotstavlja vlastitu sliku o sebi s takvom okolinom:

... stav kod dečki je nikakav, cure koje znam, znači, njih pet iz sela je već na fakultetu, a njih dvije su uspješno diplomirale, ove ostale sad, jel, idu na fakultet, ostalih (...) mislim da, oni su... previše žive načinom, na način kako im žive roditelji, znači: bit ću kod kuće, radit ću zemlju, to je sve što ću znat' u životu, tako da... mislim da nemaju ni stav, ili kad bi pitala nekoga... puno njih nije završilo ni srednju školu (...) recimo, sa prijateljem koji ide to, na Poljoprivredni fakultet, ja mogu pričat o bilo čemu jel on je intelektualac i mogu pričat s njim o bilo čemu.. tako da mislim da tu ima malo razlika... (Silvija)

Kada je izbor studija u pitanju selo je u njezinim iskazima obilježeno negativnom slikom ruralnosti. Kada je, pak, riječ o djetinjstvu prevladavaju idilične slike ruralnosti (...*nekako od*

malih nogu jer sam s djedom radila na polju, uvijek s bakom u vrtu, tu sad kao nekakvo povrće, voće...). Potonje su, međutim, sjećanja i pozitivne predodžbe pripadaju gotovo isključivo domeni prošlosti.

Oni najambiciozniji svoje stremljenje „dalje i više“ oblikuju prema napredovanju uspinjanjem na društvenoj ljestvici i geografski izvan Hrvatske. Određeni učenici, a osobito oni s ruralnim rezidencijalnim podrijetlom, osvrću se na svoje podrijetlo kroz razmatranja o tome kakvom će ih osobom poimati u sredini njihova podrijetla nakon stjecanja diplome. Ti učenici u većoj mjeri procjenjuju prostore svoga odrastanja nepovoljnima u kontekstu općih socioprostornih dinamika koje su obilježene određenim shvaćanjem „ruralnosti“ u kojem diploma poprima značenje bijega iz onoga što se doživljava „provincijom“, „neobrazovanim“ i „zaostalim“ kontekstom.

...Pa ... mislim da ću sebi postići lagodan život, mislim ako nastavim one plus dvije godine, i ako ne... mislim da bi me ljudi puno više cijenili u društvu nego ako završim neku trogodišnju školu, mis... oni koji su na višem sloju, mislim, malo višem, uzvišeno bi se ponašali prema meni to bi sve oni svojim efektima il' nešt': „Ah... Ti si seljak!“, ili tako nešt' (...) svi u mome mjestu podcjenjuju nekog, onda jedva čekam doć sa diplomom, i onak, lijepo uzvišeno hodati, onda da oni svi gledaju: „Gle ova je tu... što se umislila“ (...) njih koji imaju sve neke svoje predrasude, cijelo vrijeme ogovaraju, kao što sam već rekla, svi o svakom sve znaju.. onda jedva čekam doć u selo i onda da onak: „Imam diplomu“ (Andrea)

Općenito, u perspektivi budućeg zaposlenja, vremena i stanja u Hrvatskoj, studiranje se ističe kao „nešto pod muss“ bez obzira na tip škole koji završavaju učenici. Takav stav u najvećoj mjeri izražavaju visokoobrazovno orijentirani učenici:

...Moji vršnjaci svi... većinom, velika većina, na, studij gledaju kao nešto pod muss... jednostavno to je tako ... i ne znam... jer dosta njih je iz gimnazija, i čak neki sa strukovnim i obrtničkim školama također misle nastaviti studij jer jednostavno danas to je potrebno da bi se radilo negdje... (Bernarda)

... i kad čitate, ne znam, toliko i toliko ljudi nezaposlenih, gledate malo, informirate se: „A-ha, 'aj"mo, vidjet' taj biro... koliko je to zapravo postotak nekakvih obrazovanih osoba na birou“, i onda pogledate: „A-ha, kao, pa srednjoškolska struka, nema tu neke budućnosti“, jer... iskreno, ni sam da imam firmu teško da bih zaposlio nekog tko ima srednju stručnu spremu... teško... tak' da... ne bih

volio se dovesti u situaciju da ne završim neki fakultet ili da ostanem na srednjoškolskom zvanju jer u današnjoj situaciji u kojoj se mi nalazimo, to ne možemo ništa napraviti s time... (Jakov)

Većina učenika s kojima smo razgovarali stjecanje diplome ne poima činom sukladnim ruralnom kontekstu. Istodobno, većina učenika ističe slike Slavonije „u krizi“, „opterećene ratom“, „ograničenih razmišljanja“ te „primitivnom okolinom“ ili „provincijom“, odražavajući slike „pasivizirane regije“ u kojoj je obrazovanje izlazna strategija:

... zato što sam htjela baš pobjeć odavde, tako bi rekla, i promijenit smjer totalno... Ne znam, možda, promjena okruženja... jednostavno smatram da ova škola nema apsolutno nikakvog... nikakve budućnosti i da... ne znam, više obrazovanje sam htjela i zato želim odavde otić, ovako okruženje kao okruženje nije loše, ali jednostavno nema budućnosti ovdje, tako da.. zbog toga želim nešto totalno drukčije... (Aneta)

... Studiranje?... prvenstveno vide bijeg od [svog mjesta] zato što je i... mislim da prvenstveno mi tu osjećamo nekako najviše sve te neke krizne događaje koji se događaju u našoj Hrvatskoj, i da mi nekako ih, kao, najteže nama padaju, i onda svi vide: „Ajmo otić u Zagreb, Osijek, Rijeku... maknut se od ovoga svega, i započet nešto što nas bolje čeka u budućnosti... (Jakov)

Od svih intervjuiranih učenika jedino Mislav ima sposobnost zamišljanja sebe u prostorima odrastanja povezujući to s diplomom, te ostankom i radom na selu:

... pa znaju da nema posla i da se mora... moramo nešto stvorit, nešt novo, i tako da (...) meni će biti mali šok [odlazak na studij] vjerojatno zbog malo odvojenosti i.. al' ovako mislim da će bit u redu jer ipak je to stepenice, to se mora prekoračit, htjeli mi – ne htjeli... moramo... (Mislav)

On želi podržati svoj način života unošenjem modernih elemenata u one tradicionalne, što je prema Šundaliću (2010) način na koji općenito treba promišljati ruralni razvoj Slavonije. Jedino Mislav povezuje svoje odrastanje sa svojim planovima i pozitivnom „ruralnom budućnosti“ u kojoj studiranje znači bitan korak u smjeru povratka na selo:

... od malih nogu, uvijek sam uz njega [oca], i ... to je to ... eto imamo, bavimo se, imamo uzgoj crnih slavonskih svinja, znači da, svinje imamo, nešto ovaca, imamo konje.. uvijek u doticaju sa životinjama i to mi je priraslo srcu (...) Vidim se kod kuće, valjda ću bit oženjen (smijeh) vjerojatno, i.. da imam ergelu konja, to mi je želja, da... (Mislav)

Osim Mislava, samo je dvoje od 20 učenika u uzorku intervjuiranih maturanata izrazilo želju ali i navelo prepreke povratku nakon studija u mjesto odrastanja – učenica koja živi u malom slavonskom gradu i učenik ruralnog rezidencijalnog podrijetla. Dodatno je još dvoje učenika ruralnog rezidencijalnog podrijetla izrazilo želju za budućim nastanjivanjem u okolišu ruralnijih karakteristika, to jest u prirodnijem okolišu, koje smatraju primjerenijim za odgoj djece. Tu se ideja povratka javlja, kao rodno obojena, osobito kod djevojaka koje mogući scenarij podizanja obitelji vide u sredini koju procjenjuju sigurnijom/ugodnijom za odrastanje djece na temelju vlastitih pozitivnih emocija vezanih uz odrastanje.

Većina drugih učenika je upravo činjenicu odlaska na studij s ciljem stjecanja specifičnih znanja i specijalizacije u određenom području isticala kao razloge svoga odlaska. U njihovim slikama stjecanje budućeg visokog obrazovanja i mogućnost zaposlenja u Slavoniji, pa čak i drugdje u Hrvatskoj, se međusobno sukobljavaju. Moguće konflikte uvijek razrješava stav: „za poslom se ide“, što znači da se uvijek primjenjuju iste prakse koje u konačnici imaju posljedice na reprodukciju čitavog sustava.

...Pa znam da tu karijeru [u prirodnoznanstvenom području] ne bi' mogla ostvariti nikako, to je jasno... a i tko zna, pa tu u Hrvatskoj kol'ko nema posla moram otić... za poslom se ide... gdje me život odnese, gdje bude bilo posla... (Anica)

Kada je riječ o razvoju karijera, bavljenu željenim poslom za osiguravanje egzistencije sebe i svoje obitelji, „otići“ je osnovni glagol kojim učenici opisuju svoje buduće pravce kretanja. U točki u kojoj se završavaju srednje škole i donose odluke o studiranju, njihov horizont budućnosti ocrta pravač „dalje i više“ ili „penjanje stepenicama“.

Kada slavonski učenici narativno izražavaju svoje obrazovne putove, nužno upliću sebe pozicionirajući se u kontekst Slavonije i prikazuju „strukturu osjećaja“ koja uvelike odražava regionalni identitet ocrtan negativnim elementima. Iako su takve slike dio javnog diskursa, one nisu samo naučene nego su i življene. Mnogi učenici imaju roditelje koji nemaju posao, koji su se suočili s problemom korupcije, njihove se obitelji sele, ili pak poznaju nezaposlenog susjeda s diplomom.

Među intervjuiranim samo jedan učenik povezuje vlastiti lokalni identitet s mogućnosti uspjeha u lokalnom kontekstu uz razumijevanje loše trenutne situacije i uz želju za promjenom te situacije.

Neki drugi sigurno će ostati lokalno „zaglavljani“, bez mogućnosti da studiraju i da se odsele, ali će nastaviti živjeti u mjestu odrastanja i upravo oni u budućnosti jedini mogu djelovati na promjene u svojoj sredini. Stoga, ideja koju izlažu Zipin i suradnici (2015) predstavlja zanimljiv osvrt na ulogu ruralnog obrazovanja koje se treba fokusirati na razvoj aspiracija onih koji ostaju. Škola bi, po tom viđenju, trebala imati značajnu ulogu u pružanju alternativa onima koji ostaju kako se ne bi zbog toga što nisu nakon srednje škole nastavili školovanje, i zbog toga što su ostali u mjestu svoga odrastanja, doživljavali deficitarnima, već značajnim razvojnim akterima.

Ova studija ukazuje, barem dijelom, na socioekonomske okolnosti slavonskih naselja i obitelji kao osnovne potisne faktore napuštanja ruralnih prostora. Učenici ruralne prostore u kojima žive doživljavaju neusklađenima s vlastitim životnim i obrazovnim stremljenjima, te se težnja ka odseljavanju pojavljuje u skladu sa slikom da veliki gradovi ili udaljeniji prostori pružaju bolje životne mogućnosti. Posebno zabrinjavaju situacije u kojima mladi žele ostati u sredini odrastanja, ali to ne doživljavaju realnom mogućnošću. Ipak, ne uspijevaju svi otići. Preporuke koje ćemo ispostaviti stoga se moraju dotaknuti uloge koju obrazovanje ima kroz utjecaj na aspiracije mladih i usvajanje vještina koje su, iako ne isključivo, lokalno iskoristive.

ZAKLJUČAK

U Hrvatskoj možemo pratiti dugogodišnje negativne demografske trendove – opadanje nataliteta od 1960-ih, starenje stanovništva od 1970-ih, te stalnu negativnu neto migraciju – pri čemu su specifične političke, ekonomske i sociokulturne okolnosti dodatno oblikovale pravce razvoja u pojedinim regijama. U ovoj su studiji analize potvrdile daljnja negativna kretanja i produbljanje „demografske krize“ u cijeloj Hrvatskoj, a posebno kada je riječ o ruralnom stanovništvu i stanovništvu regija kao što je Središnja Hrvatska i Slavonija, u kojoj je nastavak iseljavanja dodatno izražen⁴².

U posljednjem desetljeću, a osobito nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine, posebno zabrinjava povećanje emigracijskih kretanja određenih segmenata stanovništva – onih mlađih, obrazovanih i s obitelji – koja produbljuju već snažne negativne demografske trendove opadanja mladog, radnog i reproduktivnog stanovništva. U pozadini negativnih tendencija neefikasnost je politike u sprječavanju negativnih demografskih trendova, usvajanje neučinkovitih razvojnih modela, a kada je riječ o mladima, i zanemarivanje obrazovnih politika usmjerenih na zadržavanje mladih i (visoko)obrazovanih ljudi u zemlji.

U odnosu na mlade iz gradskih sredina, mladi koji odrastaju u seoskim naseljima skloniji su iskazivati veću privrženost prostoru u kojem su odrasli i imaju manje izraženu želju za odlaskom. Rezultati kvalitativnog dijela studije, međutim, potvrđuju i postojanje velike želje mladih za iseljavanjem iz ruralnih prostora unatoč osjećaju privrženosti svojim mjestima. Nalazi dodatno utvrđuju i razlike s obzirom na spol i tip škole koje ispitanici pohađaju pa tako mladići koji su učenici strukovnih škola iskazuju više razine emocionalne vezanosti i namjere ostanka u svojoj zajednici, dok su mlade žene općenito sklonije odlasku.

Među osnovnim motivima iseljavanja mladih negativne su procjene lokalnih i regionalnih karakteristika. Prvenstveno onih ekonomskih, ali i sociokulturnih karakteristika životnog

⁴² Želimo istaknuti da su metodološke odluke vezane uz razlikovanje ruralnog i urbanog stanovništva na osnovi stanovanja u općinama, gradovima i glavnom gradu, kao i regionalna podjela, u ovoj studiji bile rezultat više čimbenika i predstavljale su samo istraživačku strategiju za stjecanje dubljih uvida u problematiku od interesa. Procjenjujemo da je za svrhe studije pristup prema mjestu stanovanja te regionalno agregiranje, koje nikako nisu konačna rješenja za usporedne analize ovakvog tipa, olakšalo postizanje glavnih ciljeva studije te zorno ukazalo na postojanje „kritičnih“ točaka i demografsko-migracijskih problema na relaciji selo-grad te među različitim dijelovima Hrvatske. Dodatne analize dublje su oslikale specifičnosti s obzirom na administrativne podjele, te predstavljaju doprinos i temelj raspravama za buduća istraživanja problema odnosa ruralnog i urbanog, kao i primjerenim jedinicama analize općenito kada je razvoj ruralnih područja u pitanju.

okruženja od kojeg se očekuje pridonosenje ostvarenju životnih i obrazovnih aspiracija. S obzirom na to što žele postići, pojedini se ispitanici kritički odnose prema raznim aspektima svoje zajednice pri čemu su oni najambiciozniji ujedno i najkritičniji prema problemima poput besperspektivnosti, nezaposlenosti, manjka razvijenosti i niže razine obrazovanja. Uz općenito slabije socioekonomske karakteristike učenika ruralnih naselja, takav širi kontekst može uroditi težnjom za odlaskom kroz zaposlenje ili daljnje obrazovanje, ili pak, u slučaju ostanka, osjećajem zaglavljenosti u lokalnoj sredini.

PREPORUKE

- Razvoj obrazovnih aspiracija mladih u ruralnim područjima uz stvaranje pretpostavki koje će oslabljivati uvjerenje da u ruralnom prostoru od visokog obrazovanja nema koristi.
- Usklađivanje strukovnog obrazovanja s potrebama lokalnog tržišta rada kroz povezivanje s lokalnim gospodarskim akterima i javnim službama.
- Pravodobno adresiranje lokalnih i strukturnih problema čime se osnažuje motivacija mladih za ostankom u ruralnim zajednicama.
- Razvijanje inovativnih kurikuluma oslonjenih na ukorijenjenost u lokalni prostor i kontekst koji će kod mladih poduprijeti uočavanje prilika u neposrednoj okolini i snažniji angažman u rješavanju lokalnih izazova.

LITERATURA

- Akrap, A. (2019). Stanovništvo u Hrvatskoj: čimbenici silaznih trendova. *Obnovljeni Život*, 74(3), 335–350
- Balijski, M. (2019). Iseljavanje iz Hrvatske – razvojno i/ili sigurnosno pitanje?. *Podravina*, Volumen 18, broj 35, Str. 105 – 121
- Balijski, M. (2020). Razmjeri recentnog egzodusa iz Hrvatske – analiza podataka službenih statistika RH i zemalja useljavanja hrvatskog stanovništva. *Podravina*, Vol. 19, br. 37, Str. 5–25
- Dilić, E. (1975). Migracijske tendencije seoske omladine. *Sociologiji sela*, 49/50: 54-67
- Grgić, I., Žimbek, T., Tratnik, M. (2010). Čimbenici iseljavanja seoskog pučanstva u Republici Hrvatskoj. *Agronomski glasnik*, 2-3, str. 143-161
- Hodžić, A. (2006). *Selo kao izbor?*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
- Jerić, M. (2019). *Suvremeno iseljavanje Hrvata: kakva je budućnost Republike Hrvatske?*. *Oeconomica Jadertina* 2/2019
- Klepač, O. (2016). Namjera studiranja učenika različitog rezidencijalnog podrijetla – kapitali i simbolička vrijednost obitelji i zajednica odrastanja. *Sociologija i prostor*, Vol. 54, No. 2 (205)
- Klepač, O. (neobjavljeno). *Rezidencijalno podrijetlo i odabir studija*. Doktorski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu
- Nejašmić, I. (2012). Posljedice budućih demografskih promjena u Hrvatskoj. *Acta Geographica Croatica*, Vol. 38: 1-14
- Relja, R., Reić Ercegović, I., Čerenić, V. (2015). Potrebe, mogućnosti i namjera odlaska u inozemstvo: analiza stavova studenata iz Splita (RH) i Sarajeva (BiH). *Andragoški glasnik*, Vol. 19, br. 1-2, 2015, str. 1-21

Wertheimer-Baletić, A. (2017). Demografski procesi u hrvatskoj i u zapadnoeuropskim zemljama – razlike, sličnosti i specifičnosti. Rad Hrvat. akad. znan. i umjet. Razred za druš. znan. 52=529(2017): 1-28

Žanić, M., Miletić, G., Bendra, I. (2019). Kvaliteta života mladih iz vukovarskosrijemske županije u uvjetima suvremene demografske krize. Socijalna ekologija, Vol. 28, No. 3

Živić, D. (2003). Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske. Revija za socijalnu politiku, god. 10, br. 3-4, str 307-319

Žutinić, Đ., Bokan, N. (2008). Village – free choice or destiny for the rural youth (a study on the rural community of Vođinci). Sociologija i prostor, 46 (2008) 180(2): 143-160

IZVORI

Državni zavod za statistiku. PC-Axis baze podataka: Stanovništvo <https://www.dzs.hr/>

Državni zavod za statistiku (2020). Priopćenje broj 7.1.1.: Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2019. Zagreb, 22.07.2020. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-01_01_2020.htm

Državni zavod za statistiku (2020). Priopćenje broj 7.1.3.: Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2019. Zagreb, 11.09.2020. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-03_01_2020.htm

Državni zavod za statistiku (2020). Priopćenje broj 7.1.2.: Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2019. Zagreb, 24.07.2020. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-02_01_2020.htm

Prilozi:

Tablica 2 Broj ruralnog i urbanog stanovništva šest hrvatskih regija te udjeli ruralnog i urbanog muškog stanovništva (2012.-2018.)

	SLAVONIJA				SREDIŠNJA HR				SJEVERNA HR				ZAGREBAČKA				ISTRA, KVARNER I GORSKI KOTAR				DALMACIJA					
	RUR	RUR M	URB	URB M	RUR	RUR M	URB	URB M	RUR	RUR M	URB	URB M	RUR	RUR M	URB	URB M	RUR	RUR M	o/	URB	URB M	o/	RUR	RUR M	URB	URB M
201	3455	49	4495	47	1317	49	3298	48	2876	49	2466	48	945	49	1018	47	14152	49,4	36114	48,1	2434	49	6121	48		
2.	80	,3	52	,7	39	,5	02	,3	77	,0	94	,3	01	,0	302	,1	7		8		42	,9	76	,4		
201	3408	49	4465	47	1287	49	3263	48	2845	49	2473	48	943	49	1021	47	14250	49,4	35968	48,0	2435	50	6112	48		
3.	35	,3	18	,8	38	,7	84	,4	21	,0	36	,3	61	,0	184	,1	6		0		39	,0	07	,3		
201	3349	49	4419	47	1256	49	3226	48	2818	49	2463	48	938	49	1023	47	14305	49,4	35838	48,0	2431	50	6095	48		
4.	51	,3	13	,8	15	,8	85	,4	81	,0	18	,3	78	,0	996	,1	0		4		08	,0	37	,3		
201	3272	49	4353	47	1224	49	3176	48	2792	49	2447	48	929	49	1023	47	14289	49,4	35562	47,9	2419	50	6065	48		
5.	64	,3	75	,8	51	,9	82	,4	07	,1	35	,3	03	,1	975	,1	0		8		85	,0	74	,3		
201	3183	49	4275	47	1194	50	3126	48	2759	49	2427	48	918	49	1024	47	14277	49,5	35366	48,0	2406	50	6038	48		
6.	78	,3	34	,7	33	,0	08	,4	25	,1	38	,2	47	,1	872	,1	2		5		00	,1	41	,3		
201	3068	49	4166	47	1154	49	3067	48	2720	49	2404	48	908	49	1023	47	14249	49,6	35126	48,1	2389	50	6001	48		
7.	30	,3	10	,7	71	,9	05	,4	38	,1	89	,2	07	,1	654	,1	4		1		70	,1	64	,4		
201	2982	49	4096	47	1127	50	3026	48	2689	49	2390	48	900	49	1025	47	14299	49,8	34943	48,2	2386	50	5981	48		
8.	36	,3	67	,8	95	,1	07	,5	60	,1	97	,3	30	,3	617	,3	2		3		68	,3	44	,5		

Tablica 3 Udjeli stanovništva starijeg od 65 i mlađeg od 15 godina u šest hrvatskih regija te regionalni indeksi starenja (2012.-2018.)

SLAVONIJA SREDIŠNJA HR SJEVERNA HR ZAGREBAČKA ISTRA, KVARNER I
GORSKI KOTAR DALMACIJA

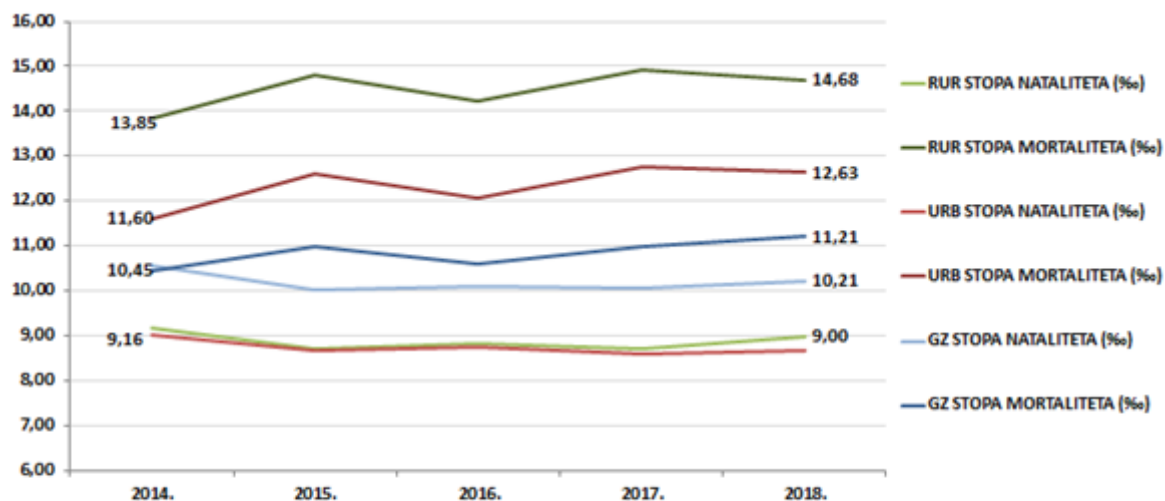
	>65g	<15g	indeks starenja	>65g	<15g	indeks starenja	>65g	<15g	indeks starenja	>65g	<15g	indeks starenja	>65g	<15g	indeks starenja	>65g	<15g	indeks starenja
2012.	17,4	15,7	110,6	20,4	14,1	145	17,2	15,3	112,5	17,3	15	115,1	19,3	12,8	150,5	18,6	15,5	119,5
2013.	17,6	15,4	114,1	20,6	13,9	147,8	17,4	15,1	115,1	17,5	15	117,1	19,8	12,8	154,6	19	15,3	124,2
2014.	18	15,2	117,9	20,9	13,8	150,9	17,8	15	118,5	17,9	15	119,1	20,4	12,8	159,2	19,5	15,2	128,3
2015.	18,3	15	121,7	21,2	13,7	153,9	18,1	14,9	121,9	18,2	15	121,7	21,1	12,8	164,5	19,9	15	132,5
2016.	18,7	14,8	126,2	21,5	13,7	157,1	18,5	14,8	125,1	18,5	15	123,7	21,6	12,8	18,8	20,3	14,9	136
2017.	19,4	14,7	132	22,1	13,7	161,2	18,9	14,7	128,5	18,9	15	126,2	22,3	12,8	174,3	20,7	14,8	139,6
2018.	20	14,5	137,3	22,5	13,7	164,8	19,4	14,6	132,7	19,3	15	128,4	22,9	12,7	179,7	21,2	14,8	143,6
2019.	20,2	14,5	139,7	22,7	13,7	166,2	19,6	14,6	134,1	19,4	15	129,6	23,1	12,7	182,8	21,4	14,7	145,6

Tablica 4 Broj rođenih, umrlih, prirodni prirast i vitalni indeks stanovništva općina, gradova i Grada Zagreba (2014.-2019.)

	Rođeni				Umrli				Prirodni prirast				Indeks vitalnosti			
	HR	RUR	URB	GZ	HR	RUR	URB	GZ	HR	RUR	URB	GZ	HR	RUR	URB	GZ
2014.	39566	11197	19917	8452	50839	16933	25547	8359	-11273	-5736	-5630	93	77,8	66,1	78	101,1
2015.	37503	10502	18962	8039	54205	17868	27516	8821	-16702	-7366	-8554	-782	69,2	58,8	69	91,1
2016.	37537	10501	18916	8120	51542	16910	26104	8528	-14005	-6409	-7188	-408	72,8	62,1	72,5	95,2
2017.	36556	10157	18323	8076	53477	17394	27257	8826	-16921	-7237	-8934	-750	68,4	58,4	67,2	91,5
2018.	36945	10369	18341	8235	52706	16910	26760	9036	-15761	-6541	-8419	-801	70,1	61,3	68,5	91,1
2019.	36135	10072	18001	8062	51794	16622	26307	8865	-15659	-6550	-8306	-803	69,8	60,6	68,4	90,9

Tablica 5 Stope nataliteta i mortaliteta u šest Hrvatskih regija (2012.-2018.)

	SLAVONIJA			SREDIŠNJA HR			SJEVERNA HR			ZAGREBAČKA			ISTRA, KVARNER I GORSKI KOTAR			DALMACIJA		
	NAT ‰	MOR T ‰	PP ‰	NAT ‰	MORT ‰	PP ‰	NAT ‰	MOR T ‰	PP ‰	NAT ‰	MORT ‰	PP ‰	NAT ‰	MORT ‰	PP ‰	NAT ‰	MORT ‰	PP ‰
2014.	9,2	13,3	-4,0	8,6	15,7	-7,1	7,9	12,7	-4,8	10,2	10,5	-0,3	8,3	11,5	-3,2	9,6	10,9	-1,3
2015.	8,7	14,2	-5,52	8,1	16,8	-8,7	7,7	13,6	-5,9	9,6	11,2	-1,6	8,1	12,4	-4,3	9,2	12	-2,8
2016.	8,6	13,7	-5,11	8,5	15,4	-6,9	7,9	13,3	-5,4	9,9	10,7	-0,8	8	12	-4	9,3	11,7	-2,4
2017.	8,6	14,4	-5,83	8,3	16,3	-8	7,7	13,7	-6	9,7	11,1	-1,4	7,8	13	-5,2	9,1	12,3	-3,2
2018.	8,6	14,5	-5,89	8,5	16,7	-8,2	7,95	13,5	-5,55	9,9	11,3	-1,4	7,7	12,5	-4,8	9,3	11,8	-2,5
2018.- 2012.	-0,62	1,3	-1,87	-0,1	1	-1,1	0,05	0,8	-0,75	-0,3	0,8	-1,1	-0,6	1	-1,6	-0,3	0,9	-1,2

NATALITET (%)			MORTALITET (%)			PRIRODNI PRIRAST		
RUR	URB	GZ	RUR	URB	GZ	RUR	URB	GZ
9,16	9,04	10,57	13,85	11,6	10,45	-4,69	-2,56	0,12
8,7	8,69	10,03	14,81	12,61	11,01	-6,1	-3,92	-0,98
8,83	8,75	10,1	14,22	12,08	10,61	-5,39	-3,33	-0,51
8,71	8,58	10,05	14,91	12,77	10,98	-6,2	-4,18	-0,93
9	8,66	10,21	14,68	12,63	11,21	-5,68	-3,97	-0,99

Slika 4 Stope nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta stanovništva općina, gradova i Grada Zagreba (2014.-2018.)

Slika 8 Udio inozemnih dolaznih i odlaznih migracija u ukupnom broju doseljenih i odseljenih u šest hrvatskih regija (2012.-2018.)

Tablice demografskih podataka na razini županije

Tablica 8 Ruralno i urbano stanovništvo županija (2012.-2018)

	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2018.- 2012.	% 2012	% 2018	% 2018.- 2012.
Zagrebačka	318702	318679	317875	315529	313072	310561	309306	-9396			
RUR	94501	94361	93878	92903	91847	90807	90030	-4471	29,7	29,1	-0,5
URB	224201	224318	223997	222626	221225	219754	219276	-4925	70,4	70,9	0,5
Krapinsko- zagorska	131392	130510	129547	128469	127060	125849	124786	-6606			
RUR	82774	82045	81217	80488	79503	78763	78071	-4703	63,0	62,6	-0,4
URB	48618	48465	48330	47981	47557	47086	46715	-1903	37,0	37,4	0,4
Sisačko- moslavačka	168229	165166	162345	158811	155251	150444	147216	-21013			
RUR	38277	37117	36075	34901	33860	32395	31427	-6850	22,8	21,4	-1,4
URB	129952	128049	126270	123910	121391	118049	115789	-14163	77,3	78,7	1,4
Karlovačka	126299	124820	123000	121261	119464	117453	116166	-10133			
RUR	35123	34405	33557	32972	32341	31418	30977	-4146	27,8	26,7	-1,1
URB	91176	90415	89443	88289	87123	86035	85189	-5987	72,2	73,3	1,1
Varaždinska	174854	173974	172775	171320	169805	167768	166658	-8196			
RUR	78226	77087	76487	75825	74961	73934	73264	-4962	44,7	44	-0,8
URB	96628	96887	96288	95495	94844	93834	93394	-3234	55,3	56	0,8
Koprivničko- križevačka	114580	114089	113019	111782	110129	108454	107076	-7504			
RUR	54332	53949	53141	52296	51457	50333	49403	-4929	47,4	46,1	-1,8
URB	60248	60140	59878	59486	58672	58121	57673	-2575	52,6	53,9	1,8
Bjelovarsko- bilogorska	117508	116160	114805	112848	110841	108829	107186	-10322			
RUR	41670	40976	40295	39406	38480	37508	36638	-5032	35,5	34,2	-1,8
URB	75838	75184	74510	73442	72361	71321	70548	-5290	64,5	65,8	1,8
Primorsko- goranska	295067	294294	293172	290579	288328	285432	283405	-11662			
RUR	77210	77838	78158	78148	77966	77535	77548	338	26,2	27,4	1,2
URB	217857	216456	215014	212431	210362	207897	205857	-12000	73,8	72,6	-1,2
Ličko-senjska	49505	48976	48150	47213	46485	45450	44834	-4671			
RUR	16669	16240	15688	15172	14752	14150	13753	-2916	33,7	30,7	-3,0
URB	32836	32736	32462	32041	31733	31300	31081	-1755	66,3	69,3	3,0
Virovitičko- podravska	83437	82612	81498	79886	78239	76131	74521	-8916			
RUR	43545	42901	42085	41127	40142	38880	37781	-5764	52,2	50,7	-1,5
URB	39892	39711	39413	38759	38097	37251	36740	-3152	47,8	49,3	1,5
Požeško- slavonska	76168	75446	74452	72769	70937	68708	67028	-9140			
RUR	19216	19020	18762	18356	17806	17270	16777	-2439	25,2	25	-0,2
URB	56952	56426	55690	54413	53131	51438	50251	-6701	74,7	75	0,2
Brodsko- posavska	156681	154987	152834	149769	146288	141857	138804	-17877			
RUR	83891	82751	81384	79548	77330	74767	72784	-11107	53,5	52,4	-1,1
URB	72790	72236	71450	70221	68958	67090	66020	-6770	46,5	47,6	1,1
Zadarska	171380	171642	170975	169853	169306	168302	168031	-3349			
RUR	68429	68576	68563	68149	67873	67464	67400	-1029	39,9	40,1	0,2

URB	102951	103066	102412	101704	101433	100838	100631	-2320	60,1	59,9	-0,2
Osječko-baranjska	301961	299715	296685	292494	287124	280145	275056	-26905			
RUR	109300	107944	106250	103979	101288	97795	95334	-13966	36,2	34,7	-1,5
URB	192661	191771	190435	188515	185836	182350	179722	-12939	63,8	65,3	1,5
Šibensko-kninska	106910	105819	105041	103608	102238	100695	99633	-7277			
RUR	26615	26225	25943	25637	25383	25012	24791	-1824	24,9	24,9	-0,0
URB	80295	79594	79098	77971	76855	75683	74842	-5453	75,1	75,1	0,0
Vukovarsko-srijemska	176885	174593	171395	167721	163324	156599	152494	-24391			
RUR	89628	88219	86470	84254	81812	78118	75560	-14068	50,7	49,6	-1,1
URB	87257	86374	84925	83467	81512	78481	76934	-10323	49,3	50,5	1,1
Splitsko-dalmatinska	454867	455046	454229	452841	451226	448812	447723	-7144			
RUR	104279	104732	104641	104450	103849	103311	103303	-976	22,9	23,1	0,2
URB	350588	350314	349588	348391	347377	345501	344420	-6168	77,1	76,9	-0,2
Istarska	207608	207892	208262	207939	208109	208323	209020	1412			
RUR	64317	64668	64892	64742	64806	64959	65444	1127	31	31,3	0,3
URB	143291	143224	143370	143197	143303	143364	143576	285	69	68,7	-0,3
Dubrovačko-neretvanska	122461	122239	122400	122257	121671	121325	121425	-1036			
RUR	44119	44006	43961	43749	43495	43183	43174	-945	36	35,6	-0,5
URB	78342	78233	78439	78508	78176	78142	78251	-91	64	64,4	0,5
Međimurska	113545	113284	112858	112371	111669	110456	109537	-4008			
RUR	72345	71440	71036	70598	70004	69008	68222	-4123	63,7	62,3	-1,4
URB	41200	41844	41822	41773	41665	41448	41315	115	36,3	37,7	1,4
Grad Zagreb	794101	796866	799999	801349	803647	803900	806341	12240			

Tablica 9 Podaci broju i udjelima mladog (0-15 godina) i starog (65 i više godina) stanovništva u županijama te indeks starenja (2012.-2019.)

	God.	Ukupno	65 i više godina		0 – 15 godina		Indeks starenja
		br	br	%	br	%	%
Zagrebačka	2012.	318702	51951	16,30	50866	15,96	102,13
	2013.	318679	53152	16,68	50186	15,75	105,91
	2014.	317875	54550	17,16	49496	15,57	110,21
	2015.	315529	55733	17,66	48315	15,31	115,35
	2016.	313072	56936	18,19	47444	15,15	120,01
	2017.	310561	58499	18,84	46559	14,99	125,64
	2018.	309306	60097	19,43	45799	14,81	131,22
Krapinsko-zagorska	2012.	131392	23535	17,91	19175	14,59	122,74
	2013.	130510	23510	18,01	18718	14,34	125,60
	2014.	129547	23603	18,22	18384	14,19	128,39
	2015.	128469	23807	18,53	18002	14,01	132,25
	2016.	127060	23979	18,87	17695	13,93	135,51
	2017.	125849	24160	19,20	17398	13,82	138,87
	2018.	124786	24557	19,68	17121	13,72	143,43
Sisačko-moslavačka	2012.	168229	33484	19,90	23981	14,25	139,63
	2013.	165166	33358	20,20	23174	14,03	143,95
	2014.	162345	33405	20,58	22604	13,92	147,78
	2015.	158811	33256	20,94	21918	13,80	151,73
	2016.	155251	33241	21,41	21411	13,79	155,25
	2017.	150444	33271	22,12	20735	13,78	160,46
	2018.	147216	33279	22,61	20219	13,73	164,59
Karlovačka	2012.	126299	26612	21,07	16760	13,27	158,78
	2013.	124820	26433	21,18	16539	13,25	159,82
	2014.	123000	26256	21,35	16287	13,24	161,21
	2015.	121261	26193	21,60	15931	13,14	164,42
	2016.	119464	26141	21,88	15675	13,12	166,77
	2017.	117453	26109	22,23	15386	13,10	169,69
	2018.	116166	26315	22,65	15202	13,09	173,10
Varaždinska	2012.	174854	29960	17,13	26286	15,03	113,98
	2013.	173974	30206	17,36	25793	14,83	117,11
	2014.	172775	30699	17,77	25305	14,65	121,32
	2015.	171320	31054	18,13	24818	14,49	125,13
	2016.	169805	31381	18,48	24453	14,40	128,33
	2017.	167768	31744	18,92	24043	14,33	132,03
	2018.	166658	32253	19,35	23703	14,22	136,07
Koprivničko-križevačka	2012.	114580	20577	17,96	17540	15,31	117,31
	2013.	114089	20767	18,20	17242	15,11	120,44
	2014.	113019	20974	18,56	16973	15,02	123,57
	2015.	111782	21063	18,84	16693	14,93	126,18
	2016.	110129	21116	19,17	16377	14,87	128,94
	2017.	108454	21288	19,63	16038	14,79	132,73
	2018.	107076	21550	20,13	15796	14,75	136,43
Bjelovarsko-bilogorska	2012.	117508	21831	18,58	17712	15,07	123,26
	2013.	116160	21819	18,78	17345	14,93	125,79
	2014.	114805	22082	19,23	16934	14,75	130,40
	2015.	112848	22099	19,58	16573	14,69	133,34
	2016.	110841	22284	20,10	16178	14,60	137,74
	2017.	108829	22530	20,70	15826	14,54	142,36
	2018.	107186	22735	21,21	15580	14,54	145,92
		106258	22828	21,48	15495	14,58	147,32

Primorsko-goranska	2012.	295067	58415	19,80	36717	12,44	159,10
	2013.	294294	59769	20,31	36604	12,44	163,29
	2014.	293172	61401	20,94	36485	12,44	168,29
	2015.	290579	62877	21,64	36191	12,45	173,74
	2016.	288328	64001	22,20	35914	12,46	178,21
	2017.	285432	65369	22,90	35525	12,45	184,01
	2018.	283405	66712	23,54	35163	12,41	189,72
2019.	282730	67477	23,87	34962	12,37	193,00	
Ličko-senjska	2012.	49505	12267	24,78	6493	13,12	188,93
	2013.	48976	12071	24,65	6322	12,91	190,94
	2014.	48150	11837	24,58	6205	12,89	190,77
	2015.	47213	11611	24,59	6094	12,91	190,53
	2016.	46485	11431	24,59	6003	12,91	190,42
	2017.	45450	11261	24,78	5868	12,91	191,91
	2018.	44834	11181	24,94	5725	12,77	195,30
2019.	44625	11123	24,93	5732	12,84	194,05	
Virovitičko-podravnska	2012.	83437	14378	17,23	12833	15,38	112,04
	2013.	82612	14347	17,37	12497	15,13	114,80
	2014.	81498	14430	17,71	12193	14,96	118,35
	2015.	79886	14447	18,08	11830	14,81	122,12
	2016.	78239	14532	18,57	11539	14,75	125,94
	2017.	76131	14560	19,12	11155	14,65	130,52
	2018.	74521	14656	19,67	10940	14,68	133,97
2019.	73641	14631	19,87	10772	14,63	135,82	
Požeško-slavonska	2012.	76168	13786	18,10	12240	16,07	112,63
	2013.	75446	13797	18,29	11826	15,67	116,67
	2014.	74452	13786	18,52	11483	15,42	120,06
	2015.	72769	13752	18,90	11058	15,20	124,36
	2016.	70937	13774	19,42	10630	14,99	129,58
	2017.	68708	13757	20,02	10257	14,93	134,12
	2018.	67028	13919	20,77	9901	14,77	140,58
2019.	66256	13937	21,04	9797	14,79	142,26	
Brodsko posavska	2012.	156681	27785	17,73	25729	16,42	107,99
	2013.	154987	27755	17,91	24835	16,02	111,76
	2014.	152834	27858	18,23	24125	15,79	115,47
	2015.	149769	27664	18,47	23263	15,53	118,92
	2016.	146288	27582	18,85	22410	15,32	123,08
	2017.	141857	27708	19,53	21452	15,12	129,16
	2018.	138804	27816	20,04	20705	14,92	134,34
2019.	137487	27919	20,31	20389	14,83	136,93	
Zadarska	2012.	171380	33284	19,42	26329	15,36	126,42
	2013.	171642	34089	19,86	26069	15,19	130,76
	2014.	170975	34884	20,40	25842	15,11	134,99
	2015.	169853	35504	20,90	25512	15,02	139,17
	2016.	169306	36083	21,31	25297	14,94	142,64
	2017.	168302	36574	21,73	25123	14,93	145,58
	2018.	168031	37280	22,19	25022	14,89	148,99
2019.	168213	37661	22,39	24980	14,85	150,76	
Osječko-baranjska	2012.	301961	51496	17,05	45161	14,96	114,03
	2013.	299715	51888	17,31	44258	14,77	117,24
	2014.	296685	52351	17,65	43284	14,59	120,95
	2015.	292494	52476	17,94	42212	14,43	124,32
	2016.	287124	52713	18,36	40987	14,28	128,61
	2017.	280145	53266	19,01	39547	14,12	134,69
	2018.	275056	53940	19,61	38652	14,05	139,55
2019.	272673	54299	19,91	38184	14,00	142,20	
Šibensko-kninska	2012.	106910	24349	22,78	14732	13,78	165,28
	2013.	105819	24511	23,16	14330	13,54	171,05
	2014.	105041	24710	23,52	14161	13,48	174,49
	2015.	103608	24937	24,07	13814	13,33	180,52

	2016.	102238	24966	24,42	13599	13,30	183,59
	2017.	100695	25138	24,96	13305	13,21	188,94
	2018.	99633	25416	25,51	13052	13,10	194,73
	2019	99210	25533	25,74	12978	13,08	196,74
Vukovarsko-srijemska	2012.	176885	30741	17,38	29015	16,40	105,95
	2013.	174593	30905	17,70	28090	16,09	110,02
	2014.	171395	31048	18,11	27244	15,90	113,96
	2015.	167721	31113	18,55	26266	15,66	118,45
	2016.	163324	31060	19,02	25130	15,39	123,60
	2017.	156599	30953	19,77	23805	15,20	130,03
	2018.	152494	31105	20,40	22778	14,94	136,56
	2019.	150985	31173	20,65	22458	14,87	138,81
Splitsko-dalmatinska	2012.	454867	78772	17,32	72626	15,97	108,46
	2013.	455046	80610	17,71	71408	15,69	112,89
	2014.	454229	82685	18,20	70490	15,52	117,30
	2015.	452841	84313	18,62	69443	15,33	121,41
	2016.	451226	85637	18,98	68474	15,18	125,06
	2017.	448812	87082	19,40	67540	15,05	128,93
	2018.	447723	88975	19,87	66953	14,95	132,89
	2019.	447747	89854	20,07	66583	14,87	134,95
Istarska	2012.	207608	38692	18,64	27787	13,38	139,24
	2013.	207892	39808	19,15	27788	13,37	143,26
	2014.	208262	41121	19,74	27909	13,40	147,34
	2015.	207939	42214	20,30	27695	13,32	152,42
	2016.	208109	43291	20,80	27636	13,28	156,65
	2017.	208323	44554	21,39	27550	13,22	161,72
	2018.	209020	45873	21,95	27494	13,15	166,85
	2019.	209573	46489	22,18	27386	13,07	169,75
Dubrovačko-neretvanska	2012.	122461	22613	18,47	19343	15,80	116,91
	2013.	122239	23110	18,91	18909	15,47	122,22
	2014.	122400	23706	19,37	18867	15,41	125,65
	2015.	122257	24251	19,84	18791	15,37	129,06
	2016.	121671	24699	20,30	18615	15,30	132,68
	2017.	121325	25164	20,74	18604	15,33	135,26
	2018.	121425	25787	21,24	18581	15,30	138,78
	2019.	121816	26167	21,48	18569	15,24	140,92
Međimurska	2012.	113545	18023	15,87	18831	16,58	95,71
	2013.	113284	18172	16,04	18721	16,53	97,07
	2014.	112858	18568	16,45	18510	16,40	100,31
	2015.	112371	18999	16,91	18332	16,31	103,64
	2016.	111669	19424	17,39	18136	16,24	107,10
	2017.	110456	19756	17,89	17945	16,25	110,09
	2018.	109537	20267	18,50	17724	16,18	114,35
	2019.	109232	20491	18,76	17632	16,14	116,21
Grad Zagreb	2012.	794101	140590	17,70	116383	14,66	120,80
	2013.	796866	142607	17,90	116984	14,68	121,90
	2014.	799999	145193	18,15	118269	14,78	122,77
	2015.	801349	147522	18,41	118721	14,82	124,26
	2016.	803647	149991	18,66	119847	14,91	125,15
	2017.	803900	152618	18,98	120732	15,02	126,41
	2018.	806341	154886	19,21	121676	15,09	127,29
	2019.	807254	156053	19,33	121949	15,11	127,97

Tablica 10 Mjere vitalnosti ruralnog i urbanog stanovništva hrvatskih županija (2014.-2019.)

	God.	ROĐENI		UMRLI		Prirodni prirast		Vitalni indeks		STOPA NATALITETA		STOPA MORTALITETA		STOPA PP	
		RUR	URB	RUR	URB	RUR	URB	RUR	URB	RUR	URB	RUR	URB	RUR	URB
Zagrebačka	2014.	849	2081	1163	2249	-314	-168	73	92,5	9,04	9,29	12,39	10,04	-3,35	-0,75
	2015.	756	1956	1327	2365	-571	-409	57	82,7	8,14	8,79	14,28	10,62	-6,14	-1,83
	2016.	774	1985	1181	2241	-407	-256	65,5	88,6	8,43	8,97	12,86	10,13	-4,43	-1,16
	2017.	728	1989	1189	2399	-461	-410	61,2	82,9	8,02	9,05	13,09	10,92	-5,07	-1,87
	2018.	751	2003	1206	2384	-455	-381	62,3	84	8,34	9,13	13,4	10,87	-5,06	-1,74
	2019.	782	1958	1156	2319	-374	-361	67,6	84,4						
Krapinsko-zagorska	2014.	706	447	1246	622	-540	-175	56,7	71,9	8,69	9,25	15,34	12,87	-6,65	-3,62
	2015.	628	409	1219	625	-591	-216	51,5	65,4	7,8	8,52	15,15	13,03	-7,34	-4,51
	2016.	639	412	1175	659	-536	-247	54,4	62,5	8,04	8,66	14,78	13,86	-6,74	-5,2
	2017.	675	393	1183	662	-508	-269	57,1	59,4	8,57	8,35	15,02	14,06	-6,45	-5,71
	2018.	698	412	1172	734	-474	-322	59,6	56,1	8,94	8,82	15,01	15,71	-6,07	-6,89
	2019.	621	414	1112	613	-491	-199	55,8	67,5						
Sisačko-moslavačka	2014.	233	1170	702	1773	-469	-603	33,2	66	6,46	9,27	19,46	14,04	-13	-4,77
	2015.	229	1042	741	1878	-512	-836	30,9	55,5	6,56	8,41	21,23	15,16	-14,67	-6,75
	2016.	254	1089	643	1725	-389	-636	39,5	63,1	7,5	8,89	18,99	14,21	-11,49	-5,32
	2017.	228	1001	661	1779	-433	-778	34,5	56,3	7,04	8,48	20,4	15,07	-13,36	-6,59
	2018.	227	988	718	1800	-491	-812	31,6	54,9	7,22	8,53	22,85	15,55	-15,63	-7,02
	2019.	215	1007	681	1759	-466	-752	31,6	57,2						
Karlovačka	2014.	309	702	679	1322	-370	-620	45,5	53,1	9,21	7,85	20,23	14,78	-11,02	-6,93
	2015.	275	677	652	1375	-377	-698	42,2	49,2	8,34	7,67	19,77	15,57	-11,43	-7,9
	2016.	299	686	562	1225	-263	-539	53,2	56	9,25	7,87	17,38	14,06	-8,13	-6,19
	2017.	242	705	594	1277	-352	-572	40,7	55,2	7,7	8,19	18,91	14,84	-11,21	-6,65
	2018.	299	663	634	1299	-335	-636	47,2	51	9,65	7,78	20,47	15,25	-10,82	-7,47
	2019.	258	675	593	1240	-335	-565	43,5	54,4						
Varaždinska	2014.	664	795	972	1122	-308	-327	68,3	70,9	8,68	8,26	12,71	11,65	-4,03	-3,39
	2015.	698	757	1083	1283	-385	-526	64,5	59	9,21	7,93	14,28	3,44	-5,07	4,49
	2016.	702	800	1024	1159	-322	-359	68,6	69	9,36	8,43	13,66	12,22	-4,3	-3,79
	2017.	689	711	1040	1214	-351	-503	66,3	58,6	9,32	7,58	14,07	12,94	-4,75	-5,36
	2018.	691	744	1020	1159	-329	-415	67,7	64,2	9,43	7,97	13,92	12,41	-4,49	-4,44
	2019.	692	747	1010	1220	-318	-473	68,5	61,2						
Koprivničko-krizevačka	2014.	496	563	885	688	-389	-125	56	81,8	9,33	16,65	9,4	11,49	-7,32	-2,09
	2015.	465	545	896	730	-431	-185	51,9	74,7	8,89	17,13	9,16	12,27	-8,24	-3,11
	2016.	478	534	875	789	-397	-255	54,6	67,7	9,29	17	9,1	13,45	-7,72	-4,35
	2017.	470	507	903	721	-433	-214	52	70,3	9,34	17,94	9,72	12,41	-8,6	-3,68
	2018.	481	517	825	713	-344	-196	58,3	72,5	9,74	16,7	8,96	12,36	-6,96	-3,4
	2019.	477	499	825	689	-348	-190	57,8	72,4						
Bjelovarsko-bilogorska	2014.	373	667	697	951	-324	-284	53,5	70,1	9,26	8,95	17,3	12,76	-8,04	-3,81
	2015.	338	637	740	1077	-402	-440	45,7	59,1	8,58	8,67	18,78	14,66	-10,2	-5,99
	2016.	367	591	666	991	-299	-400	55,1	59,6	9,54	8,17	17,31	13,7	-7,77	-5,53
	2017.	308	622	664	1044	-356	-422	46,4	59,6	8,21	8,72	17,7	14,64	-9,49	-5,92
	2018.	400	592	652	995	-252	-403	61,3	59,5	10,92	8,39	17,8	14,1	-6,88	-5,71
	2019.	371	627	608	996	-237	-369	61	63						
Primorsko-goranska	2014.	700	1670	867	2663	-167	-993	80,7	62,7	8,96	7,77	11,09	12,39	-2,13	-4,62
	2015.	763	1581	868	2916	-105	-1335	87,9	54,2	9,76	7,44	11,11	13,37	-1,35	-5,93
	2016.	686	1607	863	2759	-177	-1152	79,5	58,2	8,8	7,64	11,07	13,12	-2,27	-5,48
	2017.	630	1527	956	2995	-326	-1468	65,9	51	8,13	7,34	12,33	14,41	-4,2	-7,07
	2018.	642	1484	899	2873	-257	-1389	71,4	51,7	8,28	7,21	11,59	13,96	-3,31	-6,75
	2019.	642	1415	944	2802	-302	-1387	68	50,5						
Ličko-senjska	2014.	108	269	358	541	-250	-272	30,2	49,7	6,88	8,29	22,82	16,67	-15,94	-8,38
	2015.	105	281	366	553	-261	-272	28,7	50,8	6,92	8,77	24,12	17,26	-17,2	-8,49
	2016.	110	260	341	498	-231	-238	32,3	52,2	7,46	8,19	23,12	15,69	-15,66	-7,5
	2017.	120	257	324	531	-204	-274	37	48,4	8,48	8,21	22,9	16,96	-14,42	-8,75
	2018.	89	272	332	514	-243	-242	26,8	52,9	6,47	8,75	24,14	16,54	-17,67	-7,79
	2019.	101	267	347	520	-246	-253	29,1	51,3						

Virovitičko-podravska	2014.	365	372	698	447	-333	-75	52,3	83,2	8,67	9,44	16,59	11,34	-7,92	-1,9
	2015.	338	355	671	462	-333	-107	50,4	76,8	8,22	9,16	16,32	11,92	-8,1	-2,76
	2016.	362	324	640	469	-278	-145	56,6	69,1	9,02	8,5	15,94	12,31	-6,92	-3,81
	2017.	339	307	672	492	-333	-185	50,4	62,4	8,72	8,24	17,28	13,21	-8,56	-4,97
	2018.	353	337	673	406	-320	-69	52,5	83	9,34	9,17	17,81	11,05	-8,47	-1,88
	2019.	330	302	687	457	-357	-155	48	66,1						
Požeško-slavonska	2014.	186	506	254	732	-68	-226	73,2	69,1	9,91	9,09	13,54	13,14	-3,63	-4,05
	2015.	158	478	297	779	-139	-301	53,2	61,4	8,61	8,78	16,18	14,32	-7,57	-5,54
	2016.	170	447	276	711	-106	-264	61,6	62,9	9,55	8,41	15,5	13,38	-5,95	-4,97
	2017.	158	453	259	746	-101	-293	61	60,7	9,15	8,81	15	14,5	-5,85	-5,69
	2018.	148	452	250	766	-102	-314	59,2	59	8,82	8,99	14,9	15,24	-6,08	-6,25
	2019.	145	458	220	825	-75	-367	65,9	55,5						
Brodsko-posavska	2014.	748	664	1106	851	-358	-187	67,6	78	9,19	9,29	13,59	11,91	-4,4	-2,62
	2015.	712	602	1198	927	-486	-325	59,4	64,9	8,95	8,57	15,06	13,2	-6,11	-4,63
	2016.	681	620	1183	848	-502	-228	57,6	73,1	8,81	8,99	15,3	12,3	-6,49	-3,31
	2017.	663	613	1142	864	-479	-251	58,1	70,9	8,87	9,14	15,27	12,88	-6,4	-3,74
	2018.	645	551	1094	917	-449	-366	59	60,1	8,86	8,35	15,03	13,89	-6,17	-5,54
	2019.	636	563	1110	887	-474	-324	57,3	63,5						
Zadarska	2014.	651	984	851	1082	-200	-98	76,5	90,9	9,49	9,61	12,41	10,57	-2,92	-0,96
	2015.	646	922	943	1129	-297	-207	68,5	81,7	9,48	9,07	13,84	11,1	-4,36	-2,03
	2016.	587	984	897	1053	-310	-69	65,4	93,4	8,65	9,7	13,22	10,38	-4,57	-0,68
	2017.	603	929	970	1189	-367	-260	62,2	78,1	8,94	9,21	14,38	11,79	-5,44	-2,58
	2018.	616	919	929	1053	-313	-134	66,3	87,3	9,14	9,13	13,78	10,46	-4,64	-1,33
	2019.	641	902	898	1040	-257	-138	71,4	86,7						
Osječko-baranjska	2014.	964	1721	1559	2386	-595	-665	61,8	72,1	9,07	9,04	14,67	12,53	-5,6	-3,49
	2015.	867	1684	1672	2436	-805	-752	51,9	69,1	8,34	8,93	16,08	12,92	-7,74	-3,99
	2016.	846	1553	1522	2295	-676	-742	55,6	67,7	8,35	8,36	15,03	12,35	-6,68	-3,99
	2017.	804	1574	1551	2346	-747	-772	51,8	67,1	8,22	8,63	15,86	12,87	-7,64	-4,24
	2018.	807	1532	1470	2416	-663	-884	54,9	63,4	8,46	8,52	15,42	13,44	-6,96	-4,92
	2019.	737	1480	1436	2403	-699	-923	51,3	61,6						
Šibensko-kninska	2014.	193	723	466	1000	-273	-277	41,4	72,3	7,44	9,14	17,96	12,64	-10,52	-3,5
	2015.	186	633	477	1117	-291	-484	39,0	56,7	7,26	8,12	18,61	14,33	-11,35	-6,21
	2016.	188	646	477	1115	-289	-469	39,4	57,9	7,41	8,41	18,79	14,51	-11,38	-6,1
	2017.	179	587	475	1057	-296	-470	37,7	55,5	7,16	7,76	18,99	13,97	-11,83	-6,21
	2018.	185	610	444	1027	-259	-417	41,7	59,4	7,46	8,15	17,91	13,72	-10,45	-5,57
	2019.	200	605	454	1003	-254	-398	44,1	60,3						
Vukovarsko-srijemska	2014.	862	789	1190	1080	-328	-291	72,4	73,1	9,97	9,29	13,76	12,72	-3,79	-3,43
	2015.	696	742	1229	1171	-533	-429	56,6	63,4	8,26	8,89	14,59	14,03	-6,33	-5,14
	2016.	722	714	1217	1090	-495	-376	59,3	65,5	8,83	8,76	14,88	13,37	-6,05	-4,61
	2017.	664	638	1217	1145	-553	-507	54,6	55,7	8,5	8,13	15,58	14,59	-7,08	-6,46
	2018.	629	650	1223	1060	-594	-410	51,4	61,3	8,32	8,45	16,19	13,78	-7,87	-5,33
	2019.	640	653	1145	1048	-505	-395	55,9	62,3						
Šplitsko-dalmatinska	2014.	987	3325	1213	3433	-226	-108	81,4	96,9	9,43	9,51	11,59	9,82	-2,16	-0,31
	2015.	919	3191	1345	3807	-426	-616	68,3	83,8	8,8	9,16	12,88	10,93	-4,08	-1,77
	2016.	894	3250	1278	3653	-384	-403	70,0	89,0	8,61	9,36	12,31	10,52	-3,7	-1,16
	2017.	933	3154	1384	3843	-451	-689	67,4	82,1	9,03	9,13	13,4	11,12	-4,37	-1,99
	2018.	1024	3250	1333	3771	-309	-521	76,8	86,2	9,91	9,44	12,9	10,95	-2,99	-1,51
	2019.	945	3167	1311	3657	-366	-490	72,1	86,6						
Istarska	2014.	593	1220	759	1467	-166	-247	78,1	83,2	9,14	8,51	11,7	10,23	-2,56	-1,72
	2015.	541	1160	810	1604	-269	-444	66,8	72,3	8,36	8,1	12,51	11,2	-4,15	-3,1
	2016.	557	1112	801	1553	-244	-441	69,5	71,6	8,59	7,76	12,36	10,84	-3,77	-3,08
	2017.	538	1152	813	1662	-275	-510	66,2	69,3	8,28	8,04	12,52	11,59	-4,24	-3,55
	2018.	525	1145	717	1655	-192	-510	73,2	69,2	8,02	7,97	10,96	11,53	-2,94	-3,56
	2019.	532	1057	791	1620	-259	-563	67,3	65,2						
Dubrovačko-neretvanska	2014.	460	825	496	742	-36	83	92,7	111,2	10,46	10,52	11,28	9,46	-0,82	1,06
	2015.	454	829	523	819	-69	10	86,8	101,2	10,38	10,56	11,95	10,43	-1,57	0,13
	2016.	434	837	506	853	-72	-16	85,8	98,1	9,98	10,71	11,63	10,91	-1,65	-0,2
	2017.	433	775	556	823	-123	-48	77,9	94,2	10,03	9,92	12,88	10,53	-2,85	-0,61
	2018.	408	784	534	787	-126	-3	76,4	99,6	9,45	10,02	12,37	10,06	-2,92	-0,04
	2019.	404	775	486	785	-82	-10	83,1	98,7						

Međimurska	2014.	750	424	772	396	-22	28	97,2	107,1	10,56	10,14	10,87	9,47	-0,31	0,67
	2015.	728	481	811	463	-83	18	89,8	103,9	10,31	11,51	11,49	11,08	-1,18	0,43
	2016.	751	465	783	418	-32	47	95,9	111,2	10,73	11,16	11,19	10,03	-0,46	1,13
	2017.	753	429	841	468	-88	-39	89,5	91,7	10,91	10,35	12,19	11,29	-1,28	-0,94
	2018.	751	436	785	431	-34	5	95,7	101,2	11,01	10,55	11,51	10,43	-0,5	0,12
	2019.	703	430	808	424	-105	6	87,0	101,4						
Grad Zagreb	2014.		8452		8359		93		101,1		10,57		10,45		0,12
	2015.		8039		8821		-782		91,1		10,03		11,01		-0,98
	2016.		8120		8528		-408		95,2		10,1		10,61		-0,51
	2017.		8076		8826		-750		91,5		10,05		10,98		-0,93
	2018.		8235		9036		-801		91,1		10,21		11,21		-1
	2019.		8062		8865		-803		90,9						

Tablica 111 Stanovništvo doseljeno u i iz općina te gradova po županijama (2012.-2018)

	God.	UK doseljeni		UK odseljeni		% doseljeni		% odseljeni		Migracijski saldo	
		RUR	URB	RUR	URB	RUR	URB	RUR	URB	RUR	URB
Zagrebačka	2012.	944	763	1147	729	55,3	44,7	61,1	38,9	-203	34
	2013.	2260	5194	2022	5027	30,3	69,7	28,7	71,3	238	167
	2014.	2235	5226	2404	5379	30	70	30,9	69,1	-169	-153
	2015.	2155	4866	2559	5828	30,7	69,3	30,5	69,5	-404	-962
	2016.	2013	5216	2662	6361	27,9	72,1	29,5	70,5	-649	-1145
	2017.	2114	5180	2693	6241	29	71	30,1	69,9	-579	-1061
	2018.	2337	5847	2659	5944	28,6	71,4	30,9	69,1	-322	-97
Krapinsko-zagorska	2012.	944	763	1147	729	55,3	44,7	61,1	38,9	-203	34
	2013.	1183	841	1353	823	58,5	41,6	62,2	37,8	-170	18
	2014.	1222	859	1510	819	58,7	41,2	64,8	35,2	-288	40
	2015.	1401	822	1539	955	63	37	61,7	38,3	-138	-133
	2016.	1249	776	1698	953	51,7	38,3	64	36	-449	-177
	2017.	1404	770	1639	972	64,6	35,4	62,7	37,3	-235	-202
	2018.	1500	1008	1718	1057	59,8	40,2	61,9	38,1	-218	-49
Sisačko-moslavačka	2012.	726	1983	1223	3015	26,8	73,2	28,9	71,1	-497	-1032
	2013.	767	2153	1459	3408	26,3	73,7	30	70	-692	-1255
	2014.	820	2170	1393	3346	27,4	72,6	29,4	70,6	-573	-1176
	2015.	738	2248	1400	3772	24,7	75,3	27,1	72,9	-662	-1524
	2016.	790	2318	1442	4201	25,4	74,6	25,6	74,4	-652	-1883
	2017.	657	2391	1689	4955	21,6	78,4	25,4	74,6	-1032	-2564
	2018.	830	2772	1307	4220	23	77	23,7	76,3	-477	-1448
Karlovačka	2012.	729	1398	978	1653	34,3	65,7	37,2	62,8	-249	-255
	2013.	847	1515	1217	1823	35,9	64,1	40	60	-370	-308
	2014.	721	1455	1199	18,7	33,1	66,9	39,9	60,1	-478	1436,3
	2015.	917	1499	1125	1955	38	62	36,5	63,5	-208	-456
	2016.	837	1496	1205	2123	35,9	64,1	36,2	63,8	-368	-627
	2017.	685	1455	1256	1971	32	68	38,9	61,1	-571	-516
	2018.	958	1687	1064	1897	36,2	63,8	35,9	64,1	-106	-210
Varaždinska	2012.	963	1469	1081	1475	39,6	60,4	42,3	57,7	-118	-6
	2013.	1071	1437	1158	1595	42,7	57,3	42,1	57,9	-87	-158
	2014.	1232	1633	1526	1903	43	57	44,5	55,5	-294	-270
	2015.	1321	1714	1588	1991	43,5	56,5	44,4	55,6	-267	-277
	2016.	1128	1763	1670	2055	39	61	44,8	55,2	-542	-292
	2017.	1130	1694	1806	2201	40	60	45,1	54,9	-676	-507
	2018.	1445	2135	1786	2160	40,4	59,6	42,3	54,7	-341	-25
Koprivničko-križevačka	2012.	725	908	820	898	44,4	55,6	47,7	52,3	-95	10
	2013.	878	963	967	1022	47,7	52,3	48,6	51,4	-89	-59
	2014.	762	1070	1181	1207	41,6	58,4	49,5	50,5	-419	-137
	2015.	804	959	1218	1166	45,6	54,4	51,1	48,9	-414	-207
	2016.	898	895	1340	1454	50,1	49,9	48	52	-442	-559
	2017.	722	1034	1413	1371	41,1	58,9	50,8	49,2	-691	-337
	2018.	858	1137	1444	1389	43	57	51	49	-586	-252
Bjelovarsko-bilogorska	2012.	633	1384	965	1626	31,4	68,6	37,2	62,8	-332	-242
	2013.	768	1508	1127	1864	33,7	66,3	37,7	62,3	-359	-356
	2014.	813	1621	1170	2011	33,4	66,6	36,8	63,2	-357	-390
	2015.	657	1407	1144	2053	31,8	68,2	36	64	-487	-646
	2016.	767	1433	1394	2114	34,9	65,1	39,7	60,3	-627	-681
	2017.	708	1530	1324	2148	31,6	68,4	38,1	61,9	-616	-618
	2018.	753	1697	1371	2067	30,7	69,3	39,9	60,1	-618	-370
Primorsko-goranska	2012.	2747	4312	1959	4732	38,9	61,1	29,3	70,7	788	-420
	2013.	2920	4647	2186	5136	38,6	61,4	29,9	70,1	734	-489
	2014.	3023	5235	2536	5684	36,6	63,4	30,9	69,1	487	-449
	2015.	2799	5068	2704	6316	35,6	64,4	30	70	95	-1248
	2016.	2824	5303	2829	6220	34,8	65,2	31,3	68,7	-5	-917
	2017.	2631	5000	2736	5997	34,5	65,5	31,3	68,7	-105	-997
	2018.	2964	5589	2694	6240	34,7	65,3	30,2	69,8	270	-651

Ličko-senjska	2012.	343	713	650	741	32,5	67,5	46,7	53,3	-307	-28
	2013.	405	874	629	733	31,7	68,3	46,2	53,8	-224	141
	2014.	442	994	744	996	30,8	69,2	42,8	57,2	-302	-2
	2015.	364	820	619	969	30,7	69,3	39	61	-255	-149
	2016.	414	830	603	900	33,3	66,7	40,1	59,9	-189	-70
	2017.	439	754	837	913	36,8	63,2	47,8	52,2	-398	-159
	2018.	427	886	581	863	32,5	67,5	40,2	59,8	-154	23
Virovitičko-podravska	2012.	608	660	960	755	48	52	56	44	-352	-95
	2013.	653	734	997	833	47,1	52,9	44,5	45,5	-344	-99
	2014.	740	774	1223	997	489	51,1	55,1	44,9	-483	-223
	2015.	727	650	135	1197	52,8	47,2	53	47	592	-547
	2016.	728	685	1435	1202	51,5	48,5	54,4	45,6	-707	-517
	2017.	596	680	1525	1341	46,7	53,3	53,2	46,8	-929	-661
	2018.	686	755	1465	1197	47,6	52,4	55	45	-779	-442
Požeško-slavonska	2012.	275	898	423	1560	23,4	76,6	21,3	78,7	-148	-662
	2013.	347	1014	468	1310	25,5	74,5	26,3	73,7	-121	-296
	2014.	415	1198	605	1708	25,7	74,3	26,2	73,8	-190	-510
	2015.	538	1170	805	2146	31,5	68,5	27,3	72,7	-267	-976
	2016.	436	1084	880	2102	28,7	71,3	29,5	70,5	-444	-1018
	2017.	365	1189	800	2589	23,5	76,5	23,6	76,4	-435	-1400
	2018.	448	1298	839	2171	25,7	74,3	27,9	72,1	-391	-873
Brodsko-posavska	2012.	1222	917	1705	1133	57,1	42,9	60,1	39,9	-483	-216
	2013.	1376	984	2187	1462	58,3	41,7	59,9	40,1	-811	-478
	2014.	1445	1025	2454	1624	58,5	41,5	60,2	39,8	-1009	-599
	2015.	1249	1008	2599	1912	55,3	44,7	57,6	42,4	-1350	-904
	2016.	1377	1037	3093	2072	57	43	59,9	40,1	-1716	-1035
	2017.	1229	908	3313	2525	57,5	42,5	56,8	43,2	-2084	-1617
	2018.	1319	1230	2853	1936	51,8	48,2	59,6	40,4	-1534	-706
Zadarska	2012.	1986	2189	1315	2133	47,6	52,4	38,1	61,9	671	56
	2013.	1933	2411	1621	2362	44,5	55,5	40,7	59,3	312	49
	2014.	2004	2431	1817	2987	45,2	54,8	37,8	62,2	187	-556
	2015.	1703	2259	1820	2760	43	57	39,7	60,3	-117	-501
	2016.	1748	2299	1714	2501	43,2	56,8	40,7	59,3	34	-202
	2017.	1665	2180	1707	2515	43,3	56,7	40,4	59,6	-42	-335
	2018.	1813	2426	1564	2499	42,8	57	38,5	61,5	249	-73
Osječko-baranjska	2012.	1719	3060	2199	3346	36	64	39,7	60,3	-480	-286
	2013.	1812	3164	2575	3608	36,4	63,6	41,7	58,3	-763	-444
	2014.	1755	3735	2854	4406	32	68	39,3	60,7	-1099	-671
	2015.	1730	3468	3196	4636	33,3	66,7	40,8	59,2	-1466	-1168
	2016.	1784	3490	3799	5427	33,8	66,2	41,2	58,8	-2015	-1937
	2017.	1738	3493	4484	6207	33,2	66,8	41,9	58,1	-2746	-2714
	2018.	1851	3734	3649	5478	33,1	66,9	40	60	-1798	-1744
Šibensko-kninska	2012.	673	1544	880	2194	30,4	69,6	28,6	71,4	-207	-650
	2013.	788	1805	907	2215	30,4	69,6	29,1	70,9	-119	-410
	2014.	832	1945	841	2164	30	70	28	72	-9	-219
	2015.	682	1593	697	2236	30	70	23,8	76,2	-15	-643
	2016.	681	1642	646	2289	29,3	0,7	22	78	35	-647
	2017.	715	1808	790	2510	28,3	71,7	23,9	76,1	-75	-702
	2018.	695	1854	657	2278	27,3	72,7	22,4	77,6	38	-424
Vukovarsko-srijemska	2012.	1133	1425	1710	1719	44,3	55,7	49,9	50,1	-577	-294
	2013.	1230	1473	2210	2117	45,5	54,5	51,1	48,9	-980	-644
	2014.	1208	1592	2629	2750	43,1	56,9	48,9	51,1	-1421	-1158
	2015.	1231	1728	2914	2757	41,6	58,4	51,4	48,6	-1683	-1029
	2016.	1283	1537	3230	3116	45,5	54,5	50,9	49,1	-1947	-1579
	2017.	1296	1608	4437	4132	44,6	55,4	51,8	48,2	-3141	-2524
	2018.	1259	1796	3223	2933	41,2	58,8	52,4	47,6	-1964	-1137
Špišsko-dalmatinska	2012.	2766	6733	2485	7183	29,1	70,9	25,7	74,3	281	-450
	2013.	3526	8222	2805	8487	30	70	24,8	75,2	721	-265
	2014.	3172	8057	3037	8675	28,3	71,7	25,9	74,1	135	-618
	2015.	2952	7022	2717	7603	29,6	70,4	26,3	73,7	235	-581

	2016.	2612	7454	2829	8065	26	74	26	74	-217	-611
	2017.	2610	6566	2697	7753	28,4	71,6	25,8	74,2	-87	-1187
	2018.	2746	7175	2445	7735	27,7	72,3	24	76	301	-560
Istarska	2012.	1628	3080	1295	3199	34,6	65,4	28,8	71,2	333	-119
	2013.	1777	3347	1288	3186	34,7	65,3	28,8	71,2	489	161
	2014.	1877	3844	1487	3451	32,8	67,2	30,1	69,9	390	393
	2015.	1757	3675	1638	3404	32,4	67,6	32,5	67,5	119	271
	2016.	1911	4252	1603	3705	31	69	30,2	69,8	308	547
	2017.	2123	4516	1695	3945	31,2	68	30,1	69,9	428	571
	2018.	2242	4900	1565	4178	31,4	68,6	27,3	72,7	677	722
	Dubrovačko- neretvanska	2012.	1046	1661	102	1685	38,6	61,4	37,5	62,5	944
2013.		1596	2229	1662	2323	41,7	58,2	41,7	58,3	-66	-94
2014.		1359	2200	1368	2077	38,2	61,8	39,7	60,3	-9	123
2015.		1237	2088	1388	2029	37,2	62,8	40,5	59,5	-151	59
2016.		1178	1947	1360	2263	37,7	62,3	37,5	62,5	-182	-316
2017.		1198	1936	1387	1922	38,2	61,8	41,9	58,1	-189	14
2018.		1381	2001	1264	1889	40,8	59,2	40,1	59,9	117	112
Međimurska		2012.	1001	607	1099	673	62,3	37,7	62	38	-98
	2013.	1138	713	1299	787	61,5	38,5	62,3	37,7	-161	-74
	2014.	1277	895	1668	936	58,8	41,2	64,1	35,9	-391	-41
	2015.	1210	884	1542	974	57,8	42,2	61,3	38,7	-332	-90
	2016.	1266	864	1828	1019	59,4	40,6	64,2	35,8	-562	-155
	2017.	1207	956	2115	1134	55,8	44,2	65,1	34,9	-908	-178
	2018.	1426	1080	2178	1218	56,9	43,1	64,1	35,9	-752	-138
	Grad Zagreb	2012.		13194		11042					0
2013.			14715		11844					0	2871
2014.			16061		13021					0	3040
2015.			16513		14381					0	2132
2016.			16492		13786					0	2706
2017.			16253		15250					0	1003
2018.			18787		15545					0	3242

